

Przewodnik dla nauczycieli i trenerów.

Opracowanie zrealizowane w ramach projektu „Młodzi Gniewni
Bezpieczni – Uniwersytet Młodości” współfinansowanego ze środków
Unii Europejskiej, w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Collegium Civitas

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

spis treści

ROZDZIAŁ 1.1 Media i informacje	5	ROZDZIAŁ 2.1 Destrukcyjne sekty, kontrowersyjne i destrukcyjne subkultury. Jak nie dać sobą manipulować?	19
1. Skuteczne i krytyczne szukanie informacji	5	1. Sekty destrukcyjne – ogólna charakterystyka	20
2. Jak ocenić wiarygodność informacji?	5	2. Sekty – przyczyny powstania	20
3. Czym jest bańka informacyjna?	6	3. Kontrowersyjne i destrukcyjne subkultury – definicja i charakterystyka pojęć	21
4. Edukacja medialna i jej rola	6	2.2 Rola przywódcy a rola jednostki w grupie	23
5. Propaganda, fake news a manipulacja – czy jesteśmy w stanie się przed nią bronić?	7	1. Kto zostaje przywódcą sekty?	23
6. Mowa nienawiści	8	2. Liderzy subkultur	24
7. Tworzenie komunikatów medialnych	9	2.3 Analiza pojęć: wpływ społeczny i manipulacja	25
8. Zagadnienia prawne związane z korzystaniem z technologii	9	1. Czym jest wpływ społeczny a czym manipulacja?	25
1.2 Bezpiecznie w sieci	10	2. Jak się bronić przed manipulacją?	26
1. Prywatność w sieci	10	3. Techniki wpływu społecznego i manipulacji	26
2. Zagadnienia prawne związane z korzystaniem z technologii ochrona danych i wizerunku	11	4. Metody wywierania wpływu i kontroli stosowane przez sekty	27
3. Netykieta oraz korzystanie z narzędzi technologicznych: Trello, Canva, Khan Academy	12	2.4 Metody werbunku	28
1.3 Cyberbezpieczeństwo	14	1. Werbunek do destrukcyjnych sekt	28
1. Cyberbezpieczeństwo – próba zdefiniowania pojęcia	14	2. Czy istnieje profil psychologiczny potencjalnej ofiary sekty?	29
2. Dlaczego cyberbezpieczeństwo jest tak ważne?	14	2.5 Przynależność do sekt i subkultur	30
3. Pojęcie cyberprzestrzeni	14	1. Negatywny wpływ sekt i subkultur na młodzież	30
4. Cyberprzestrzeń – legalne zagrożenia	15	2. Jak rozpoznać destrukcyjny wpływ sekty lub subkultury?	31
5. Cyberprzestrzeń – przestępczość i ataki w sieci	15	2.6 Przykładowy scenariusz cyklu zajęć	32
6. Jak się chronić? Elementarz bezpieczeństwa w sieci	17		

ROZDZIAŁ 3.1	Zrozumieć kulturę	37	4.2	Formy zamachów terrorystycznych, sposoby przetrwania	61
	1. Główne orientacje kulturowe, stereotypy i uprzedzenia – czym jest kultura?	37		1. Aktywny strzelec	61
	2. Rola i istota kultury a przyczyny powstawania zagrożeń?	42		2. Jak przeżyć atak aktywnego strzelca?	62
	3. Tożsamość Europy: Kim są mieszkańcy Europy?	43		3. Zagrożenie bombowe. Sposób zachowania	63
	4. Współczesna migracja	44		4. Sytuacja zakładnicza	63
	5. Transformacja kulturowa a kod kulturowy	46		5. Pojmanie	63
	6. Główne orientacje kulturowe	46		6. Zachowanie w czasie porwania	63
	7. Asymilacja i integracja	49		7. Akcja antyterrorystyczna – uwolnienie	64
3.2	Potencjalne zagrożenia bezpieczeństwa kulturowego	50	4.3	Kiedy należy wzmóc czujność?	65
	1. Bezpieczeństwo kulturowe	50		1. Sygnały ostrzegawcze przed zamachem terrorystycznym	66
	2. Model identyfikacji bezpieczeństwa a system bezpieczeństwa	51		2. Stopnie i rodzaje alarmowania oraz warunki ich wprowadzenia	67
	3. Modelowanie potencjalnych zagrożenia bezpieczeństwa	52			
	4. Radykalizacja i deradykalizacja	53			
	5. Werbunek do organizacji terrorystycznych a zjawisko „cool jihuadu”	54			
ROZDZIAŁ 4.1	Terroryzm – wprowadzenie	57			
	1. Terroryzm – definicja i istota zagadnienia	58			
	2. Nie tylko wojujący islam	58			
	3. Cele i strategia	59			
	4. Narzędzia ataków – przykłady	60			

1

ROZDZIAŁ 1

ROZDZIAŁ

Media i informacje

1. Skuteczne i krytyczne szukanie informacji

W dzisiejszym świecie wszelkiego rodzaju informacja jest czymś ogólnodostępnym i można by przypuszczać, że rosnąca ilość informacji niesie ze sobą same plusy. Rozwój technologii cyfrowych sprawia, że dostęp do dużej liczby informacji jest możliwy bez większego trudu. Błyskawicznie możemy otrzymać odpowiedzi na zagadnienia, których poszukujemy. Wystarczy użyć wyszukiwarki internetowej.

Upowszechnienie internetu oraz powstanie mediów społecznościowych, stworzyły obszar aktywności ludzkiej, w której jesteśmy odbiorcami informacji, jej twórcami i dystrybutorami. Człowiek współczesny może tworzyć lub udostępniać treści, docierając ze swoim przekazem do szerokiego grona osób. Niestety wiąże się z tym również ryzyko rozpowszechniania informacji fałszywych, opierających się na niesprawdzonych i nierzetelnych źródłach. Ponadto w internecie szerzy się coraz więcej tzw. informacji niskiej jakości.

Dlatego też niezwykle istotne stały się kompetencje takie jak *wyszukiwanie* informacji czy ocena wiarygodności *źródeł*, z których informacje pochodzą.

1.1.

2. Jak ocenić wiarygodność informacji?

Niestety, *nadmiar informacji bardzo utrudnia ustalenie, którym treściom możemy ufać, a które należy wyeliminować.*

Żeby odpowiedzieć sobie na pytanie, w jakim stopniu uzyskana informacja jest godna zaufania i użyteczna, *należy ocenić źródło, z którego ona pochodzi.* Istotne jest zatem podjęcie następujących kwestii:

- *kim jest autor informacji?* Jeśli jest to możliwe, powinniśmy ocenić jego kwalifikacje, to czy ma wystarczającą wiedzę i czy jest osobą uznaną za godną zaufania;
- *czy miejsce publikacji jest wiarygodne?* Bardzo często zdarza się, że o stopniu wiarygodności informacji wiele mówi miejsce, w którym dana informacja się pojawia. Dla przykładu, informacje pojawiające się w uznanych portalach naukowych są bardziej wiarygodne niż informacje pojawiające się np. w serwisach plotkarskich;
- *czy informacja może zostać zweryfikowana z innymi źródłami?* Prawdziwość informacji zazwyczaj odzwierciedla się tym, że w innych uznanych źródłach dana informacja pojawia się w takim samym kontekście;

- *kiedy powstał dany materiał?* Obecnie informacje mogą zmieniać się w bardzo dynamicznym tempie. Jest to ściśle związane z rozwojem nauki i technologii. Jeśli będziemy mieć trudność z określeniem czasu publikacji informacji, warto ustalić, czy źródło informacji jest często aktualizowane;
- *w jaki sposób autor pozyskał informacje, o których pisze?* Prześledzenie tego, na kogo powołuje się autor oraz jakie źródła podaje, jest bardzo istotne. Może się także zdarzyć, że jest specjalistą w danej dziedzinie. Jednak jeśli np. tylko opisuje swoje własne doświadczenia, powołując się przy tym na informacje z drugiej ręki, wtedy wiarygodność informacji znacząco spada;
- *z jakiej domeny pochodzi informacja?* Często w zakładce O stronie można znaleźć informacje, w jakim celu publikowane są konkretne treści. Dodatkową pomocą będzie analiza domeny;
- *kim są czytelnicy?* Istnieje różnica między np. czasopismem lub portalem pisanym dla ogółu społeczeństwa a czasopismem lub portalem napisanym dla profesorów i ekspertów w tej dziedzinie;
- *czy na stronie znajdują się ogłoszenia?* Reklamy pojawiające się w serwisie, w którym jest dana informacja, mogą wskazywać, że informacje zamieszczane tam bywają mniej wiarygodne.

Warto zadbać, aby *każde znalezione źródło informacji poddać ocenie* i upewnić się, że danym informacjom można zaufać.¹

Internet ma to do siebie, że nawet jeśli nie szukasz aktywnie informacji na dany temat, one i tak Cię znajdą. Co więcej – dopasowane do Twoich preferencji.

3. Czym jest bańka informacyjna?

Mianem *bańki informacyjnej* lub filtrującej określa się zjawisko personalizowania ukazywanych w internecie treści oraz dopasowywania ich do profilu konkretnego użytkownika. Innymi słowy, oznacza to, że docierają do nas tylko takie informacje, które odpowiednie algorytmy określiły jako zbieżne z naszym światopoglądem oraz zainteresowaniami. Proces ten można zaobserwować zarówno w najczęściej używanej wyszukiwarce internetowej – Google, jak i na popularnych portalach oraz serwisach internetowych, takich jak Facebook oraz YouTube.

¹ Blog Delante, Jak wyszukiwać i sprawdzać wiarygodność informacji?, <https://delante.pl/jak-wyszukiwac-informacje-google/>, 29.09.2021

Działanie algorytmów i programów wpisujących się w zjawisko bańki informacyjnej sprawia, że zamiast aktywnie przeglądać zasoby internetu, pasywnie konsumujemy treści, które są nam podsuwane. Warto mieć świadomość, że za sprawą bańki informacyjnej widzimy tylko niewielką, sztywą na swoją miarę część informacji. W efekcie pomimo możliwości korzystania z praktycznie nieograniczonych źródeł i zasobów czerpiemy je przede wszystkim z miejsc, które nam odpowiadają, jednocześnie unikając tych niezgodnych z naszymi przekonaniami.

Tu warto wspomnieć o zjawisku zwanym *błędem konfirmacji*, polegającym na podświadomym przedkładaniu informacji spełniających nasze oczekiwania nad te niewygodne i sprzeczne z naszą wizją świata. Często wiąże się to z zaciekłym chronieniem swoich, choćby i błędnych, racji oraz z oszukiwaniem samego siebie co sprzyja zamknięciu się w ścianach bańki.²

4. Edukacja medialna i jej rola

Media są stale obecne w życiu współczesnej młodzieży i pełnią wielorakie funkcje. Przed nauczycielami stoi zatem ważne zadanie wdrażania swoim wychowankom umiejętności obcowania ze światem mediów. Jest to zarówno konieczność intelektualna, jak i zadanie wychowawcze. Najistotniejszymi celami tak pojmowanej edukacji jest kształtowanie umiejętnego korzystania z mediów oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych (kształtowanie kompetencji medialnej i informacyjnej), pozwalającej zarówno świadomie i krytycznie odbierać treści komunikowania, jak i samemu je tworzyć bądź współtworzyć.

Przed edukacją medialną stawia się zwykle dwa cele ogólne:

- Przygotowanie do świadomego, krytycznego i wartościującego odbioru, a obecnie także tworzenia wszelkiego rodzaju komunikatów (przekazów) medialnych. Cel ten będziemy nazywać *celem kulturowym*. Istotne jest tu, aby odbiorcy, znając język poszczególnych mediów (system znaków i reguł posługiwania się nimi), potrafili właściwie dekodować i kodować przekazy medialne. Odbiorca powinien wiedzieć, że każde mass medium ma swoją orientację polityczną, swój profil i w związku z tym może przedstawiać te same fakty w różnej optyce. W związku z dominacją przemocy na ekranach telewizyjnych trzeba uświadomić uczniom,

² B. Górczyński, Czym jest bańka informacyjna, czyli ograniczony dostęp do nieograniczonych informacji, <https://www.doradcawbiznesie.pl/czym-jest-banka-informacyjna-czyli-ograniczony-dostep-do-nieograniczonych-informacji/>, 29.09.2021

że istnieje różnica między przemocą symboliczną a realną, gdyż dziecko najczęściej tego nie rozróżnia. Odbiorcy muszą też rozpoznawać mechanizmy oddziaływania na widzów, jakie starają się uruchamiać twórcy komunikatów perswazyjnych lub reklamowych. To tylko niektóre przykłady wskazujące na istotę i potrzebę edukacji medialnej w zakresie kulturowym.

- Przygotowanie do sprawnego posługiwania się mediami jako narzędziami pracy intelektualnej, jako środkami komunikowania i formami uczenia się. *Cel ten określamy jako technologiczny lub narzędziowy*. Realizując go, uczniowie powinni posiadać wiedzę i umiejętności posługiwania się urządzeniami, które służą do tworzenia komunikatów, ich rejestrowania, przetwarzania i transmitowania. Chodzi tu więc m.in. o sprawne posługiwanie się aparatem fotograficznym, mikrofonem, kamerą wideo, komputerem i programami komputerowymi, jego urządzeniami zewnętrznymi, a także usługami sieci internet.

Życie w cyfrowym świecie stwarza też konieczność przygotowania do prezentowania się w mediach. Trzeba uczyć dzieci i młodzież zachowań zarówno werbalnych, jak i pozawerbalnych, według standardów obowiązujących w mediach. W obrębie tego celu konieczna jest daleko rozwinięta integracja, a nawet wzajemne nakładanie się edukacji informatycznej i medialnej.³

5. Propaganda, fake news a manipulacja – czy jesteśmy w stanie się przed nią bronić?

Żyjemy w świecie globalnej komunikacji, która stała się niezbędnym elementem życia. Cokolwiek stanie się na świecie, natychmiast docierają do nas informacje związane z owym wydarzeniem. Niemniej jednak informacja, która dociera do społeczeństwa, nie jest dokładnym odzwierciedleniem rzeczywistości, lecz jedynie jej interpretacją, która wykorzystywana jest do stworzenia odpowiedniej reakcji jej odbiorców. Informacja, bo ona ma tutaj największe znaczenie, to narzędzie polityki wykorzystywane zarówno na poziomie lokalnym (państwa), jak i globalnym (międzynarodowym). Przekazy informacyjne, zarówno współczesne, jak i na przestrzeni wieków, są elementem szeroko pojmowanej walki politycznej, walki informacyjnej (w ujęciu militarnym i niemilitarnym), a także propagandy stanowiącej ich nieodzowny element.⁴

³ W. Strykowski, M. Kąkolowicz, S. Ubermanowicz, Kompetencje nauczycieli edukacji medialnej, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/3060/1/strykowski.pdf>, 29.09.2021

⁴ P. Dela, Elementy propagandy w życiu publicznym, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-aa08c3e7-b907-4b81-bd1d-b1355f76672e/c/Piotr_Dela.pdf, 29.09.2021

- *Propaganda* (łac.) to celowe oddziaływanie na zbiorowości i jednostki zmierzające do pozyskania zwolenników i sojuszników, wpojenia pożądanych przekonań i wywołania określonych dążeń i zachowań. Zwykle jej celem jest upowszechnienie (narzucenie odbiorcom) trwałych postaw; wtedy propaganda jest jednym z kanałów indoktrynacji. Oddziaływania doraźne służące konkretnym celom zwane są *agitacją*. W kształtowaniu postaw za pośrednictwem przekazu informacji są wykorzystywane środki perswazji intelektualnej i emocjonalnej (słowa, gesty, symbole, skojarzenia, obrazy), rozmaite metody manipulacji (np. prowokacji, dezinformacji, tendencyjnej selekcji i interpretacji faktów); niekiedy propaganda staje się nośnikiem przymusu moralnego, a nawet przemocy psychicznej i symbolicznej.⁵

Propaganda jak wspomniano powyżej, obejmuje szeroki zakres form przekazywania treści. Może być to sztuka wizualna, polegająca na używaniu zrozumiałych i powszechnie znanych symboli, przedmiotów, fotografia, muzyka, radio (a obecnie również telewizja i internet), język ciała, taniec, literatura (praktycznie w każdej znanej formie, także ulotki), teatr oraz kino.⁶

W obszarze propagandy, a także w działaniach z obszaru marketingu i public relations można korzystać z szeregu technik wywierania wpływu, które można zaklasyfikować jako perswazja i manipulacja.

By można było bronić się przed propagandą, potrzebna jest duża dawka wiedzy i kompetencji. Najważniejsza w związku z tym jest edukacja w tym zakresie oraz poznawanie mechanizmów propagandy.

- *Perswazja* to sztuka wywierania wpływu na ludzi, która zawiera intelektualne, moralne i emocjonalne składniki mowy skierowanej do rozumu, woli i uczuć adresata. Jej celem jest wytworzyć w nim stan zwany przekonaniem.⁷
- *Manipulacjami* nazywamy celowe procedury i mechanizmy, umożliwiające sterowanie myślami, emocjami i zachowaniami innych ludzi, którzy nie zdają sobie w pełni lub częściowo sprawy z tego faktu.⁸ Procesy manipulacyjne podejmowane są najczęściej w komunikacji językowej. Mogą mieć miejsce zarówno na płaszczyźnie przekazu informacji, jak i na płaszczyźnie emocjonalnej nadawanego komunikatu. Przybierają formę świadomego pomijania pewnych treści lub sugerowania znaczenia treści poprzez celowo ustaloną kolejność ich przekazywania, kłamstwa czy oszustwa. O manipulacji można przeczytać również w rozdziale drugim.

⁵ Propaganda, w: Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/propaganda;3962718.html>, 29.09.2021

⁶ Propaganda, w: Wikipedia <https://pl.wikipedia.org/wiki/Propaganda>; 29.09.2021

⁷ R. Cialdini, Wywieranie Wpływu na ludzi. Teoria i praktyka, Gdańsk 2016

⁸ H. Hamer, Psychologia społeczna, Warszawa 2000

- *Fake news* to zjawisko znane jest od dawna jako dezinformacja czy też propaganda. Rozwój nowych technologii zmienił jednak rzeczywistość, w jakiej to zjawisko funkcjonuje. Fake news to po prostu treści, które są nieprawdziwe lub nie w pełni prawdziwe, a mimo to pojawiają się na portalach społecznościowych od Facebooka, przez Instagram, po serwisy informacyjne i fora internetowe.

Na fake newsy możemy się natknąć wszędzie tam, gdzie człowiek może tworzyć treści i udostępniać je innym ludziom. Nie należy zapominać też o tzw. trollach internetowych, czyli osobach, które celowo produkują nieprawdziwe treści. A także o botach, które są na tyle rozwinięte, że potrafią masowo publikować różnorodne informacje, często nieprawdziwe.

W sieci łatwo utonąć w zalewie napływających ze wszystkich stron, a nie zawsze sprawdzonych i wiarygodnych przekazów. A jednocześnie to właśnie dzięki internetowi można dziś zweryfikować to, co zasłyszane, obejrzone czy przeczytane.

Fałszywe i zmanipulowane informacje nie rozchodzą się same – rozpowszechniają je ludzie. Możemy pomóc zatrzymać fake newsa, sprawdzając jego wiarygodność przed ewentualnym puszczeniem dalej, lub zdemaskować go, gdy został już rozpowszechniony przez inne źródła. Ale możemy też przyczynić się do zwiększenia jego zasięgu, jeżeli będziemy bezrefleksyjnie przekazywać różne informacje dalej.⁹

Sposoby uwrażliwiania dzieci i młodzieży na zjawisko fake newsów:

- uświadamianie, że w internecie można natknąć się zarówno na informacje prawdziwe, jak i fałszywe;
- uwrażliwianie czym różni się fakt od czyjejś subiektywnej opinii;
- wdrażanie do myślenia krytycznego nad wiarygodnością źródła;
- uświadamianie czym różni się informacja od reklamy, także na stronach internetowych;
- przypominanie o sprawdzaniu daty powstania danego materiału oraz tego, czy strona internetowa jest regularnie aktualizowana.

Fake newsy, w dobie rozwoju internetu i ogromnej liczby informacji, które bombardują nas każdego dnia, i których nie jesteśmy w stanie kontrolować, stanowią poważne zagrożenie. Dlatego bardzo ważne jest nauczanie młodzieży krytycznego myślenia i stosowania zasady ograniczonego zaufania do źródeł.

⁹ Fundacja Panoptikon, Stop dezinformacji. Przewodnik dla dziennikarzy i redakcji, <https://panoptikon.org/stop-dezinformacji-przewodnik>, 29.09.2021

6. Mowa nienawiści

Zjawisko *mowy nienawiści* istnieje od dawna. Jednak w 1997 roku Komitet Ministrów Rady Europy postanowił wydać swoje rekomendacje w tej sprawie. Mowę nienawiści zdefiniowano tam jako „wszelkie formy wypowiedzi, które podżegają, szerzą, promują lub usprawiedliwiają nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm oraz inne formy nienawiści opartej na nietolerancji, w tym nietolerancję wyrażoną przez agresywny nacjonalizm, etnocentryzm, dyskryminację oraz wrogość wobec mniejszości, imigrantów i osób o pochodzeniu imigranckim”¹⁰

Mowa nienawiści opiera się na rozbudzaniu i rozpowszechnianiu dyskryminacji i przemocy werbalnej. Przestankami mowy nienawiści mogą być m.in. narodowość, orientacja seksualna, płeć, tożsamość płciowa, nieheteronormatywność, pochodzenie etniczne, wyznanie religijne, niepełnosprawność, małość – i wielodzietność, samotne rodzicielstwo, wiek, waga.

Internet jest jedną z głównych przestrzeni, gdzie można spotkać się z mową nienawiści, szczególnie w przypadku młodych ludzi, którzy spędzają w sieci bardzo dużo czasu, i dla których internet odgrywa bardzo ważną rolę.

Niezwykle trudno jest walczyć z przejawami mowy nienawiści w internecie.

Dlaczego trudno walczyć z mową nienawiści w sieci?

- większa anonimowość;
- w internecie możemy powiedzieć coś, czego nigdy nie odważylibyśmy się powiedzieć w „realu”;
- dzięki dostępowi do internetu każdy może tworzyć treści w sieci lub zabierać głos publicznie;
- możliwości kontaktu z o wiele większą liczbą ludzi niż w „realu”;
- monitorowanie skali mowy nienawiści w internecie jest niezwykle trudne. To właśnie ułatwia rozpowszechnianie nienawiści w sieci i utrudnia jej kontrolowanie przez władze czy inne podmioty;
- nienawiść w sieci staje się coraz powszechniejsza;
- trwałość – w internecie nic nie ginie.

¹⁰ Edukacja a mowa nienawiści – jak zatrzymać internetowy hejt nie wychodząc z klasy https://amnesty.org.pl/edukacja-a-mowa-nienawisci-jak-zatrzymac-internetowy-hejt-nie-wychodzacz-klassy/?gclid=EAlaIqobChMl-kIC9hZbb8QIV-UaRBR39aQDMEAMYASAAEgJmePD_BWE

Co można zrobić?

- promować świadome korzystanie z mediów i internetu;
- wspierać młodzież w działaniach na rzecz praw człowieka, zarówno w sieci, jak i poza nią;
- obniżać poziom akceptacji dla mowy nienawiści w sieci;
- monitorować mowę nienawiści w internecie i tworzyć narzędzia do walki z nią;
- okazywać solidarność z osobami i grupami narażonymi na mowę nienawiści w sieci;
- wspierać rozwój i spójność narzędzi europejskiej polityki dotyczącej walki z mową nienawiści;
- zwiększać obywatelskie uczestnictwo i zaangażowania młodych w sieci oraz umożliwianie młodzieży poznania procesów, jakim podlega internet.¹¹

7. Tworzenie komunikatów medialnych

Komunikat medialny, nazywany także przekazem medialnym, to określone treści transmitowane za pomocą urządzeń medialnych. Mogą one być przekazywane przez słowa, obrazy, dźwięki czy animacje. Komunikatami medialnymi będą zatem: artykuły, teksty drukowane, zdjęcia, filmy, audycje radiowe, programy telewizyjne, prezentacje multimedialne i inne aktywności w internecie. Współcześnie dzięki rozwojowi technologii informacyjnych i wzrostu popularności różnego rodzaju urządzeń, tworzenie określonych komunikatów i ich popularyzacja stała się łatwiejsza.¹²

Komunikaty medialne pełnią różnorodne funkcje.

Pod tym względem możemy podzielić je na:

- informacje – mają poszerzać zakres wiadomości odbiorców. Spotykamy się z nimi w serwisach informacyjnych i filmach dokumentalnych;
- opinie – informują o zdaniu autora na określony temat i zwykle kształtują punkt widzenia odbiorców. Ich przykładami są recenzje czy felietony. Opinie to domena publicystyki;
- perswazje – mają za zadanie przekonać odbiorców do podjęcia pewnych działań. To np. reklamy czy ogłoszenia wyborcze. Komunikaty perswazyjne obfitują

w elementy informacji i opinii – np. w reklamach aktorzy grający ekspertów podają wyniki badań;

- manipulacje – to komunikaty, których cele są ukryte przed odbiorcami. Są formułowane tak jakby wypowiedź była informacją lub opinią.¹³

Komunikaty można klasyfikować także ze względu na odbiorców. Mogą one być konstruowane z myślą o konkretnych odbiorcach, wtedy są skierowane do określonej grupy wiekowej, zawodowej, do osób o danych zainteresowaniach, hobby czy też tylko do kobiet albo mężczyzn. Dany przekaz ma takie cechy, aby trafić właśnie do wskazanej grupy docelowej. Często odbiorcy są też bliżej nieokreśleni i komunikat przybiera postać mogącą zainteresować każdego.

Dzięki swojej popularności i dostępności na szczególną uwagę zasługują obecnie komunikaty internetowe. Internet stał się tak popularnym medium, dzięki możliwościom, jakie daje swoim użytkownikom w zakresie komunikowania się. Potrzeba komunikowania się jest bowiem wpisana w społeczną naturę człowieka. Posiadamy potrzebę relacji z drugim człowiekiem, dążymy do uzewnętrzniania naszych potrzeb, myśli i emocji.¹⁴

8. Zagadnienia prawne związane z korzystaniem z technologii

Obszerne treści z zagadnieniami prawnymi związanymi z korzystaniem z nowych technologii, znajdują Państwo na podanych poniżej stronach:

- http://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/prawo_a_nowe_technologie_czw_st.pdf
- <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/monografie/prawo-nowych-technologii-wybrane-zagadnienia-369355788>
- http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/89698/Wybrane_aspekty_prawa_nowych_technologii_cz_4.pdf

¹¹ E. Keen, M. Georgescu, Przeciwdziałanie mowie nienawiści w sieci poprzez edukację o prawach człowieka, http://www.mowanienawisci.info/wp-content/uploads/2015/10/zakladki_net_20151.pdf, 29.09.2021

¹² J. Strykowska-Nowakowska, Tworzenie komunikatów przez gimnazjalistów w erze cyfrowej, Neodidagmata (36/37) Poznań 2018

¹³ U. Dobrowolska, M. Wysocki, P. Drzewiecki, Typy współczesnych przekazów medialnych, <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2013/09/typy-wspolczesnych-przekazow-medialnych.pdf>, 29.09.2021

¹⁴ J. Strykowska-Nowakowska, op.cit.

ROZDZIAŁ

Bezpiecznie w sieci

1. Prywatność w sieci

Niektórzy mawiają, że prywatność w sieci jest jak jednorożec – występuje tylko w bajkach. Jest w tym dużo prawdy, gdyż surfując po internecie, zwykle zostawiamy po sobie tyle cyfrowych śladów, że zgromadzenie informacji tworzących pełny obraz o nas – naszych przyzwyczajeniach, poglądach, znajomościach oraz danych osobowych – jest stosunkowo łatwe.

Cyfrowy ślad: informacje na temat aktywności konkretnych osób w sieci, magazynowane na serwerach dostawców internetu i właścicieli stron. Tworzą go m.in. zdjęcia, informacje o kupionych produktach, nicki, wpisy na blogach, ale również dane, które zostawiamy w sieci mimowolnie, np. adres IP czy informacja o systemie operacyjnym, z którego korzystamy.

Internet z jednej strony dał nam wolność i szeroką platformę do wyrażania siebie, a z drugiej wpędził nas w pułapkę inwigilacji i utraty prywatności. Okazuje się jednak, że nie wszystko stracone. Prywatność w sieci jest możliwa, choć jej osiągnięcie wiąże się z korzystaniem z określonych programów, instalacją wielu dodatkowych aplikacji i nieustannej ostrożności.¹⁵

¹⁵ Zobacz więcej: Jak chronić prywatność w sieci, <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-jak-chronic-prywatnosc-w-sieci>, 29.09.2021

1.2.

Jakie są sposoby na prywatność w sieci?

- bezpieczeństwo danych w chmurze;
- wyszukiwania DuckDuckGo;
- anonimowe połączenie z internetem, np. przez VPN.

Przykładem jest *szyfrowana poczta elektroniczna*. Najpopularniejszą obecnie pocztą online jest Gmail, usługa od Google. Skrzynka ta jest sprzężona z wyszukiwarką, dlatego też treść naszych e-maili pozwala koncernowi na wyświetlanie nam spersonalizowanych reklam. Wspominałeś ostatnio koledze w mailu, że jedziesz nad morze? Spodziewaj się ofert wynajmu domków na nadbałtyckich plażach. Wymieniasz służbowe wiadomości na temat specyfikacji technicznych maszyn budowlanych? Niebawem ujrzysz reklamy koparek w atrakcyjnych cenach. Inne serwisy pocztowe także zawierają rozmaite kruczki w regulaminach, przez które prywatność w sieci stała się dla większości internautów istną utopią. Jak się ustrzec skanowania naszych e-maili? Istnieją dwa rozwiązania: szyfrowanie wiadomości wysyłanych za pomocą standardowych skrzynek (np. Gmail) albo postawienie na jeden z wielu bezpiecznych serwisów pocztowych.¹⁶

Szczególnie ważnym aspektem, w dzisiejszych czasach, jest ochrona danych osobowych. Są nimi wszystkie informacje o konkretnej osobie (np. uczniu czy nauczycielu).

¹⁶ Ibidem.

Nie mamy do czynienia z danymi osobowymi w przypadku, gdy informacja dotyczy instytucji (np. firmy), grupy osób, osoby fikcyjnej (np. postaci literackiej) czy takiej, której nie jesteśmy w stanie w żaden sposób rozpoznać. Do danych osobowych zaliczamy zazwyczaj: imię i nazwisko, adres, numer telefonu, datę urodzenia, adres e-mail, numer PESEL. Danymi osobowymi mogą być także, między innymi: zdjęcia, oceny uczennic i uczniów czy ich wyniki badań. Podmioty bez uzyskania pozwolenia określonej osoby (z wyjątkiem pewnych sytuacji przewidzianych przez prawo) nie mogą zbierać danych na jej temat. Dlatego dorośli w rozmaitych dokumentach często spotykają się z formułką zawierającą prośbę o wyrażenie zgody na przetwarzanie danych osobowych. Gdy o dane prosi jakaś firma – każdy powinien zachować ostrożność i zastanowić się, czy udostępnianie danych jest rzeczywiście konieczne. Na próby wymuszenia danych szczególnie powinny uważać dzieci¹⁷.

Zadanie podczas zajęć/warsztatów z uczniami:

- *propozycja debaty: czym nie warto się dzielić w internecie? Burza mózgów;*
- *propozycja skonstruowania plakatów, pt. Jakich informacji nie warto publikować? Prace można przygotowywać w grupach;*
- *podczas zajęć wykorzystaj karty pracy: Prywatność w internecie https://edukacjamedialna.edu.pl/media/catalogue/attachment/prawo-do- Prywatnosc_w_Internecie_KARTA.pdf.*

2. Zagadnienia prawne związane z korzystaniem z technologii ochrona danych i wizerunku

Unijne przepisy o ochronie danych zapewniają ochronę danych osobowych zawsze, gdy są one gromadzone – np. przy zakupach przez internet, ubieganiu się o pracę lub składaniu wniosku o kredyt bankowy. Przepisy te *stosuje się zarówno do przedsiębiorstw i organizacji (publicznych i prywatnych) z Unii Europejskiej, jak i spoza niej – takich jak Facebook czy Amazon, które oferują towary i usługi w UE* – za każdym razem, gdy takie przedsiębiorstwa i organizacje proszą osoby fizyczne w UE o dane osobowe lub wykorzystują takie dane ponownie. W unijnych przepisach o ochronie danych, zawartych

w ogólnym rozporządzeniu UE o ochronie danych (w skrócie RODO), opisano różne sytuacje, w których *przedsiębiorstwo lub organizacja może gromadzić, lub ponownie wykorzystywać dane osobowe*:

- gdy przedsiębiorstwo lub organizacja zawarły z Tobą umowę – np. na dostawę towaru lub świadczenie usług (tj. gdy robisz zakupy przez internet) lub umowę o pracę;
- gdy wypełniają one swoje zobowiązania prawne – na przykład, jeżeli prawo wymaga przetwarzania Twoich danych, kiedy Twój pracodawca przekazuje informacje na temat Twojego miesięcznego wynagrodzenia do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, aby zapewnić Ci ubezpieczenie społeczne;
- gdy przetwarzanie danych leży w Twoim interesie – np. może chronić Twoje życie;
- w celu wykonania zadania w interesie publicznym – przede wszystkim w związku z realizacją zadań organów administracji publicznej takich jak szkoły, szpitale czy urzędy gminy;
- jeżeli istnieje uzasadniony interes – np. jeżeli bank wykorzystuje Twoje dane osobowe, żeby sprawdzić, czy kwalifikujesz się do posiadania konta oszczędnościowego z wyższym oprocentowaniem.

W pozostałych sytuacjach przed zgromadzeniem lub ponownym wykorzystaniem danych osobowych firma, lub organizacja *musi zapytać o zgodę*¹⁸.

Można zażądać dostępu do swoich danych osobowych, którymi dysponuje przedsiębiorstwo lub organizacja. Można również uzyskać prawo do bezpłatnego otrzymania kopii swoich *danych zapisanych w formacie umożliwiającym ich odczytanie. Odpowiedź* powinna nadejść w ciągu jednego miesiąca. *Firma lub organizacja powinny* przekazać kopię danych osobowych oraz wszystkie stosowne informacje o tym, w jaki sposób były lub są one wykorzystywane.

¹⁷ M. Pryciak, Prawo do prywatności, <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/37379/011.pdf>, 10.12.2020

¹⁸ Portal Your Europe, Ochrona danych i prywatność w sieci, https://europa.eu/youreurope/citizens/consumers/internet-telecoms/data-protection-online-privacy/index_pl.htm, 01.07.2021

3. Netykieta oraz korzystanie z narzędzi technologicznych: Trello, Canva, Khan Academy

Każdy z nas korzystając ze źródeł internetowych, powinien przestrzegać netykiety, czyli zbiorowych zasad dotyczących dobrego zachowania w sieci. Etykieta ta nie jest skodyfikowana, ale wynika z konieczności właściwego zachowania się w sieci. Jej nieprzestrzeganie może spotkać się z określonymi konsekwencjami.

Netykieta określa zasady zachowania w różnorodnych sytuacjach online. Dzięki niej wiadomo jakie formy reakcji są dopuszczalne, a jakie zakazane¹⁹. Najważniejszą z zasad jest to, aby nikogo w internecie nie obrażać, a ewentualną krytykę formułować w sposób kulturalny i zgodny z rzeczywistością. Nie należy wydawać pochopnych osądów, tylko dlatego, że czujemy się w sieci anonimowi. Jeśli publicznie zwracamy komuś uwagę, powinno być to starannie przemyślane. Dobrze jest wcześniej zrobić to w formie prywatnej, a dopiero gdy to nie skutkuje uciec się do publicznego zwrócenia uwagi. Tak jak w życiu realnym – należy mieć szacunek do innych ludzi, tego, co myślą i jakie poglądy prezentują. Ponadto warto podczas pisania zachować formę grzecznościową i pisać określenia typu „Tobie”, „Ciebie” wielką literą. W zakresie komunikacji elektronicznej zarówno na blogach, stronach internetowych, jak i poczcie elektronicznej powinno się przestrzegać określonych zasad. Są to przede wszystkim:

- bezwzględny zakaz stosowania wulgaryzmów;
- niewysyłanie SPAM-u;
- akceptowanie reguł wypowiedzania się w danej grupie – na przykład sposobu kodowania liter;
- pisanie w języku polskim;
- niecytowanie całych wiadomości, chyba że jest to naprawdę konieczne;
- wysyłanie wiadomości ze sprecyzowanym tematem. Temat powinien być związany – nie należy umieszczać w nim całej wiadomości;
- pisanie e-maili w formacie tekstowym, a nie HTML-u;
- unikanie błędów ortograficznych, dbanie o prawidłową stylistykę, używanie narzędzi sprawdzających pisownię;
- unikanie pisania całego tekstu dużymi literami – jest to nieczytelne i źle odbierane;

¹⁹ Blog agencji Heuristic, Netykieta – podstawowe zasady jak być zawsze mile widzianym internautą, <https://www.heuristic.pl/blog/internet/Netykieta-podstawowe-zasady-jak-byc-zawsze-mile-widzianym-internauta;116.html>, 20.06.2021

- używanie programu antywirusowego na swoim komputerze (aby minimalizować ryzyko przestania wirusów innym osobom – na przykład w przestanyim załączniku);
- pisanie na forach dyskusyjnych konkretnie i na temat;
- szanowanie prywatności innych – na przykład: prowadząc bloga zastanówmy się, zanim opiszemy dokładnie kogoś, kto może poczuć się urażony ujawnieniem swojej prywatności. Nie warto również powtarzać wpisów, pisać wielokrotnie o tym samym i w ten sam sposób;
- dbanie o kolorystykę tworzonych stron, która powinna być przyjemna dla oczu innych internautów;
- bezwzględny zakaz plagiatowania, kopiowania i wklejania cudzych tekstów bez podawania przypisu czy źródła. Postępując w ten sposób, dokonuje się kradzieży cudzej własności intelektualnej;
- uaktualnianie na bieżąco stron internetowych i kontrolowanie ich przez właścicieli;
- nieprzesadzanie z emotikonami;
- niestosowanie tzw. trollingu;
- uważanie na fake newsy.

Netykieta zatem to zbiór zasad, które powinny być naturalne i oczywiste dla każdego internauty. Nie zawsze jednak są one przestrzegane²⁰.

Narzędzia przydatne w edukacji:

Nazwa	Do czego służy?	Link
Trello	To narzędzie do zarządzania projektami w zespołach i organizacji ich pracy. Jest ono zbudowane w stylu Kanban, prezentując poszczególne zadania na tablicach, w postaci zdefiniowanych kolumn. Trello składa się z dwóch głównych elementów: pulpitu głównego, od którego zaczynamy pracę z tym narzędziem, oraz tablic z zadaniami, które są najważniejszymi elementami tego narzędzia.	trello.com/pl

²⁰ Ibidem.

ROZDZIAŁ 1.2

Canva	Program Canva to aplikacja internetowa, do tworzenia grafik. Najczęściej tworzone są one na potrzeby mediów społecznościowych. Aplikacja jest naprawdę intuicyjna! Nie wymaga zaawansowanej wiedzy graficznej, by stworzyć swój projekt. Tworzenie grafiki polega na chwytaniu – przesuwaniu – rozmieszczaniu. To bardzo łatwe narzędzie. Canva jest dostępna online przez przeglądarkę internetową. Można ją od jakiegoś czasu zainstalować jako aplikację w telefonie czy tablecie. Co ważne Canva jest dostępna w języku polskim. Dzięki aplikacji przygotujesz takie elementy jak: • grafika na Facebook’a; • grafika na Instagram’a; • baner na bloga; • logo.	canva.com/pl_pl
Khan Academy	Akademia Khana oferuje praktyczne ćwiczenia, filmy instruktażowe i panel indywidualnych planów nauczania, który daje uczniom możliwość pracy we własnym tempie, w i poza klasą. W ramach Akademii dostępne są tematy z obszarów, takich jak matematyka, nauki ścisłe, programowanie komputerów, historia, historia sztuki i ekonomia.	pl.khanacademy.org/about

Zadanie podczas zajęć/warsztatów z uczniami:

Propozycja zadania:

wykorzystując narzędzie Canva, przygotuj plakat z Twoimi indywidualnymi zasadami netykiety.

ROZDZIAŁ

Cyberbezpieczeństwo

1. Cyberbezpieczeństwo – próba zdefiniowania pojęcia

Zgodnie z definicją zawartą w ustawie z dnia 5 lipca 2018 r. o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa.: Cyberbezpieczeństwo to „[...] odporność systemów informacyjnych na działania naruszające poufność, integralność, dostępność i autentyczność przetwarzanych danych lub związanych z nimi usług oferowanych przez te systemy”.²¹ Przez odporność tę rozumiemy ogół działań (technik, zastosowanych technologii, procesów i procedur), mających zapobiec nieautoryzowanemu/nielegalnemu dostępowi do danych przechowywanych na nośnikach fizycznych lub w sieci (online). Co bardzo ważne, działania te nie mają charakteru statycznego. Nie są jednorazowym aktem, zapewniającym bezpieczeństwo naszych danych, a permanentnym dynamicznym procesem, mającym charakter ciągły. Dbanie o cyberbezpieczeństwo nigdy się zatem nie kończy.

2. Dlaczego cyberbezpieczeństwo jest tak ważne?

W dzisiejszym świecie wszyscy korzystamy z globalnej sieci. Truizmem jest stwierdzenie, że naruszenie zasad cyberbezpieczeństwa może przynieść nam szkodę – zarówno prywatnie, jak i na poziomie zawodowym. Dla indywidualnych osób utrata prywatnych danych jest równie dotkliwa, jak wyciek informacji z korporacji i milionowe straty. Cyberataki mogą np. zakłócić działanie obiektów infrastruktury krytycznej (szpitale,

²¹ „Ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa”, art.2 pkt.4, DZIENNIK USTAW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ, poz. 1369, Warszawa, dnia 11 sierpnia 2020 r., url: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200001369/O/D20201369.pdf>, 29.09.2021

1.3

elektrownie, system przesyłowy etc.), od której wszyscy jesteśmy zależni, spowodować straty finansowe, wciągnąć nas (bez naszej wiedzy i zgody) w działania o charakterze przestępczym. Zaczynając od konta bankowego, a na dostępie do żywności i opieki zdrowotnej kończąc, działania podejmowane w sieci, które skutkują utratą cyberbezpieczeństwa, mogą stanowić bezpośrednie zagrożenie dla naszego mienia, zdrowia, a nawet życia. Na poziomie państwa, sprawne działanie tych systemów stanowi element krytyczny dla funkcjonowania społeczeństwa.

Każdy z nas nie tylko może ponieść szkodę związaną z naruszeniem cyberbezpieczeństwa – stać się ofiarą, ale jest także integralną częścią procesu jego utrzymywania. Stanowi często najsłabszy element systemu, a jego błędy i zaniedbania mogą stanowić furtkę dla ataków. Nasze codzienne przyzwyczajenia, słabości, czy zwyczajne błędy, mogą i są wykorzystywane przez cyberprzestępców. By się przed tym uchronić, należy zarówno w pracy, jak i życiu prywatnym stosować właściwe procedury działań, które obniżają ryzyko stania się ofiarą cyberprzestępców.

3. Pojęcie cyberprzestrzeni

Cyberprzestrzeń oznacza globalną przestrzeń elektromagnetyczną dostępną za pośrednictwem technologii elektronicznej, użytkowaną poprzez odpowiednią modulację energii elektromagnetycznej²².

²² J. Unold, Pojęciowe, słowotwórcze i historyczne konotacje cyberprzestrzeni, Prace Naukowe. Akademia Ekonomiczna w Katowicach, 2009, t. 1, podane za: A. Bógdał-Brzezińska, J. A. Wendt, Cyberprzestrzeń a geopolityka jako problem badawczy. Wizualizacja potęgi i bezpieczeństwa. Teorie i podejścia badawcze geopolityki, red. A. Tyszkiewicz, P. Borowiec, Kraków 2020

Istotą cyberprzestrzeni jest posługiwanie się informacją w postaci cyfrowej. Cyberprzestrzeń to zatem przestrzeń przetwarzania i wymiany informacji tworzona przez systemy teleinformatyczne i infrastrukturę je wiążącą. Na cyberprzestrzeń składa się nie tylko infrastruktura techniczna, ale także dane i sposoby ich przetwarzania oraz przesyłania. Cyberprzestrzeń to także relacje i interakcje między jej użytkownikami. Przestrzeń przetwarzania i wymiany informacji – coraz szybciej rosnącej aktywności ludzkiej i co za tym idzie rosnących zagrożeń.²³ W uproszczeniu cyberprzestrzeń to internet i wszystko, co jest z nim powiązane – od komputera i smartfona na systemach energetycznych kończąc.²⁴ Warto zwrócić uwagę, że tak zdefiniowana cyberprzestrzeń ma pewne unikalne cechy, do których należą:

- „odmieszczenie” pól aktywności i zagrożeń. Działanie, także wrogie, może być podjęte w dowolnym momencie, z dowolnego miejsca na ziemi i dotyczyć obszarów znajdujących się po drugiej stronie globu;
- anonimowość – możliwość ukrycia tożsamości atakującego;
- szybkość;
- komunikacja w czasie rzeczywistym;
- dostęp do odbiorców, towarów, usług, zasobów;
- mały stopień regulacji – działania w sieci nie podlegają regulacjom prawnym w stopniu porównywalnym z życiem codziennym;
- przenoszenie aktywności oraz „tradycyjnych” zagrożeń do cyberprzestrzeni.²⁵

4. Cyberprzestrzeń – legalne zagrożenia

Nasza aktywność w sieci jest stale monitorowana, a informacje o niej zbierane także w legalny sposób. Dostawcy usług internetowych, dostawcy oprogramowania, sprzedawcy, portale społecznościowe zbierają tyle informacji, jak wiele tylko im pozwolimy. Informacje na temat naszej aktywności w sieci zbierają dostawcy systemów operacyjnych i administratorzy sklepów internetowych, miejsc, które odwiedzamy.

²³ M. Marczyk, Cyberprzestrzeń jako nowy wymiar aktywności człowieka – analiza pojęciowa obszaru, Przegląd Teleinformatyczny, nr 1-2, 2018

²⁴ T. R. Aleksandrowicz, Bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni ze stanowiska prawa międzynarodowego, Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego nr 15 (8) 2016, str. 11 i dalsze, file:///C:/Users/lukit/AppData/Local/Temp/Tomasz_R_Aleksandrowicz-2.pdf

²⁵ Więcej: M. Grzelak, K. Liedel, Bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni. Zagrożenia i wyzwania dla Polski – zarys problemu, w: Bezpieczeństwo narodowe nr 22 II – 2012

„Cookies” umożliwiają zapamiętanie naszych odwiedzin na danej stronie, preferencji ustawień, przeglądanej oferty, korzystania z kont w serwisach. Działania te mają na celu przyspieszenie obsługi, wyjście naprzeciw naszym oczekiwaniom i uczynienie korzystania z serwisu wygodniejszym. Oznacza to niestety, że można profilować pod nas ofertę, proponować reklamy, którym łatwiej się poddamy i manipulować naszymi potrzebami podsyłając produkty, którymi możemy być zainteresowani. W sprzedaży internetowej oznacza to wystawienie osoby korzystającej, na manipulację i wyrafinowane techniki marketingowe. Korzystając z „chmury”, nie tylko możemy korzystać z usługi wygodnego dostępu do naszych danych, ale wystawiamy się także na ryzyka z nią związane. Problemem może być np.:

- brak dostępu do danych w chmurze (w przypadku awarii);
- nieautoryzowany dostęp do danych firmowych i klienckich (w działalności profesjonalnej);
- stabilność parametrów świadczonej usługi (nasze ryzyko, odpowiedzialność usługodawcy);
- stabilność i długotrwałość prowadzenia działalności przez usługodawcę;
- brak pełnego zrozumienia sposobu funkcjonowania chmury;
- wydajność systemu lub aplikacji.

Należy o tym pamiętać i świadomie podejmować decyzje czym chcemy się dzielić, i jak szeroko. Im więcej udostępniasz w sieci informacji o sobie, tym łatwiej ulegasz manipulacji i ponosisz ryzyka związane z jej funkcjonowaniem. Trzeba mieć tego pełną świadomość.

5. Cyberprzestrzeń – przestępczość i ataki w sieci

Obok legalnego zbierania informacji, można stać się ofiarą działań przestępczych w sieci, zarówno w czasie aktywności profesjonalnej, jak i w życiu prywatnym – pośrednio i bezpośrednio. Zagrożenia mogą pochodzić z bardzo różnych źródeł. Różna może być też ich skala.

Celem atakujących są między innymi:

- nieuprawniony dostęp do informacji, wykorzystywanej w celach komercyjnych (np. kradzież know-how, szpiegostwo przemysłowe, szpiegostwo wojskowe itp.);
- uzyskanie dostępu do zasobów systemu (wykorzystanie mocy procesora itp.), wykorzystanie komputera użytkownika bez jego zgody i wiedzy w celu

dokonania przestępstw w cyberprzestrzeni (np. wykorzystanie komputera do wysyłania niedozwolonych treści);

- przejęcie kontroli nad systemem, bądź jego częścią.
- Analiza literatury związanej z cyberbezpieczeństwem i rodzajami przestępstw dokonywanych w cyberprzestrzeni jest bardzo szeroka. Można je podzielić na co najmniej cztery grupy:
- przestępstwa naruszające integralność i poufność danych (np. nielegalny dostęp do systemów, szpiegostwo, hacking itp.);
- przesyłanie nielegalnych treści (hazard, mobbing, treści rasistowskie itp.);
- związane z naruszeniem praw autorskich (np. nielegalne powielanie i dystrybucja utworów, oprogramowania itp.);
- przestępstwa wykorzystujące sprzęt komputerowy i sieć – np. uderzenia w systemy komputerowe szpitali, przestępstwa finansowe itp.²⁶

Ataki w cyberprzestrzeni dokonywane są przez rządy, terrorystów, przestępców kryminalnych, hakerów, łamaczy haseł. Naruszenia cyberbezpieczeństwa mogą być także wynikiem działania zwykłych hobbystów testujących zabezpieczenia, by się sprawdzić. Ataki mogą być także wynikiem działań tzw. insajderów (osoby zatrudnione w instytucji, mające dostęp do informacji zastrzeżonych), których działanie może być świadome – zamierzone, ukierunkowanie na uzyskanie z góry zamierzonego efektu, lub nie – stanowić przykład niezachowania właściwych procedur bezpieczeństwa, zwykłego zaniedbania.

Cele, sposoby i zakresy ataków mogą być różne, w zależności od motywacji atakującego. W przypadku działań rządów, ataki w cyberprzestrzeni najczęściej skupione są na zbieraniu informacji i działaniach rozpoznawczych. Rzadziej do opinii publicznej docierają informacje dotyczące bezpośrednich ataków dokonywanych przez instytucje rządowe²⁷. Rządy najbardziej zaawansowanych krajów dysponują znacznymi siłami, zdolnymi do wykonywania operacji w cyberprzestrzeni. Obiektami ich zainteresowania są obce rządy, instytucje międzynarodowe, system finansowy, organizacje pozarządowe (w tym terrorystyczne).

Istotnym i potencjalnie bardzo niebezpiecznym działaniem w cyberprzestrzeni, jest cyberterroryzm, wyrosły z terroryzmu na gruncie nowego obszaru działań. Podobnie

²⁶ Więcej: J. Kowalewski, M. Kowalewski, Cyberterroryzm szczególnym zagrożeniem bezpieczeństwa państwa, Telekomunikacja i techniki informacyjne nr 1-2, 2014 rok, str. 24-32

²⁷ Prawdopodobnym przykładem takich działań było wykorzystanie szkodliwego oprogramowania Stuxnet do zainfekowania irańskich instalacji jądrowych. Patrz: „What Is Stuxnet?”, McAfee, <https://www.mcafee.com/enterprise/en-us/security-awareness/ransomware/what-is-stuxnet.html>, 29.09.2021

jak w przypadku tradycyjnie rozumianego terroryzmu (więcej na ten temat przeczytasz w rozdziale czwartym), problemem jest kompletne zdefiniowanie zjawiska. Według definicji FBI „[...] jest to obmyślony, politycznie umotywowany akt przemocy, wymierzony przeciwko informacjom, programom, systemom komputerowym lub bazom danych, który mając charakter niemilitarny, przeprowadzony jest przez ponadnarodowe lub narodowe grupy terrorystyczne”²⁸. Wg definicji sformułowanej przez twórcę pojęcia cyberterroryzmu Barry’ego Collina jest to „świadome wykorzystanie systemu informacyjnego, sieci komputerowych bądź jej części składowych w zamiarze wsparcia lub usprawnienia akcji terrorystycznej”²⁹. W obu przypadkach mamy do czynienia z działaniami, których celem jest wywołanie znacznych strat i poczucia strachu u możliwie największej grupy obserwatorów.

Obszarem głównego zainteresowania cyberterrorystów są zazwyczaj ściśle określone instytucje i rządy, ewentualnie instalacje przemysłowe. Podobnie, jak w przypadku działań wyspecjalizowanych instytucji rządowych, przeciętny, prywatny użytkownik internetu, nie jest zazwyczaj bezpośrednim celem ataku ze strony terrorystów internetowych, może być ich jednak pośrednią ofiarą.³⁰ W przypadku szerokiego wachlarza cyberprzestępstw dokonywanych w sieci, szczególnie o charakterze kryminalnym (działania w celu uzyskania korzyści finansowych, szantaż, wyłudzenie haseł itp.), przysłowiowy „cywil” może być bezpośrednią ofiarą ataku.

Do przeprowadzenia ataku – zdobycia informacji stosuje się szeroką gamę technik, których celem jest przełamanie zabezpieczeń internetowych.

Do najbardziej rozpowszechnionych zagrożeń należą:

- kradzież, modyfikacja, niszczenie danych (także prywatnych);
- ataki przy użyciu szkodliwego oprogramowania (malware, oprogramowanie wirusowe, robaki internetowe);
- blokowanie dostępu do usługi – przez zajęcie jej wszystkich wolnych zasobów, co doprowadza do przeciążenia i zawieszenia systemu (ataki mail bomb, DoS oraz DDoS);³¹

²⁸ T. Szubrycht, Cyberterroryzm jako nowa forma zagrożenia terrorystycznego, Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej, nr 1 (160), 2005

²⁹ P. Jankowski, „Cyberterroryzm jako współczesne zagrożenie dla administracji publicznej”, MŁODY JURYSTA 2018/4, nr specjalny, I Konferencja Młodych Naukowców Prawa Administracyjnego, <https://czasopisma.uksw.edu.pl/index.php/mj/article/view/2988/2725>, 29.09.2021

³⁰ Sytuacja ta może wynikać np. z odczucia skutków działań cyberterrorystów w sieci (atak na infrastrukturę krytyczną), bądź nieświadomego wykorzystania przez przestępców sprzętu do przeprowadzenia cyberataku.

³¹ M. Grzelak, K. Liedel, „Bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni. Zagrożenia i wyzwania dla Polski – zarys problemu”, op. cit.

- hacking – łamanie zabezpieczeń, umożliwiające zdalny, nielegalny dostęp do czyjegoś komputera, zasobów sieci, zasobów danych;³²
 - cyberstalking – działania mające charakter nękania adresata przez internet, poprzez wysyłanie odpowiednio spreparowanych wiadomości w mailach, mediach społecznościowych, komunikatorach;
- phishing – oszustwo, którego celem jest wyłudzenie ważnych danych. Przykładem mogą być hasło i dane do logowania (np. do bankowości internetowej) itp. Jest to atak socjotechniczny, polegający na wyłudzeniu poufnych informacji, przez podszywanie się pod godną zaufania osobę lub instytucję;
- kradzież tożsamości – bezprawne wejście w posiadanie i wykorzystywanie danych osobowych innej osoby takich jak: imię i nazwisko, adres, pesel, data urodzin, nr karty kredytowej itp., umożliwiające popełnienie innego przestępstwa np. wzięcia kredytu.³³

6. Jak się chronić? Elementarz bezpieczeństwa w sieci

Sprawne i bezpieczne poruszanie się po internecie, wymaga wyrobienia sobie nawyków, dzięki którym możemy uniknąć większości czyhających na nas zagrożeń. Podobnie jak w korporacjach – gdzie obowiązują internetowe procedury bezpieczeństwa, osoby prywatne korzystające z sieci powinny wyrobić sobie nawyki, zmniejszające ryzyko stania się ofiarą ataków w cyberprzestrzeni. Pamiętać należy, że bezpieczeństwo w sieci – podobnie jak jego definicja – jest procesem ciągłym, a nie jednorazowym aktem. Oznacza to, że niezbędna jest czujność i ciągły proces uczenia.

Elementarz zachowań bezpiecznych w sieci:

- korzystaj z aktualnego oprogramowania (systemy, programy typu internet security i inne) – wykorzystuj ustawienia aktualizacji automatycznych;
- skanuj nośniki przed użyciem (skaner antywirusowy) – unikniesz zainfekowania przez oprogramowanie złośliwe;
- chroń wszystko, co podłączasz do sieci – specjalistyczne oprogramowanie powinno być zainstalowane nie tylko na komputerze czy laptopie, ale także smartfonie;
- przechowuj bezpiecznie hasła – w miejscach niedostępnych dla osób trzecich;

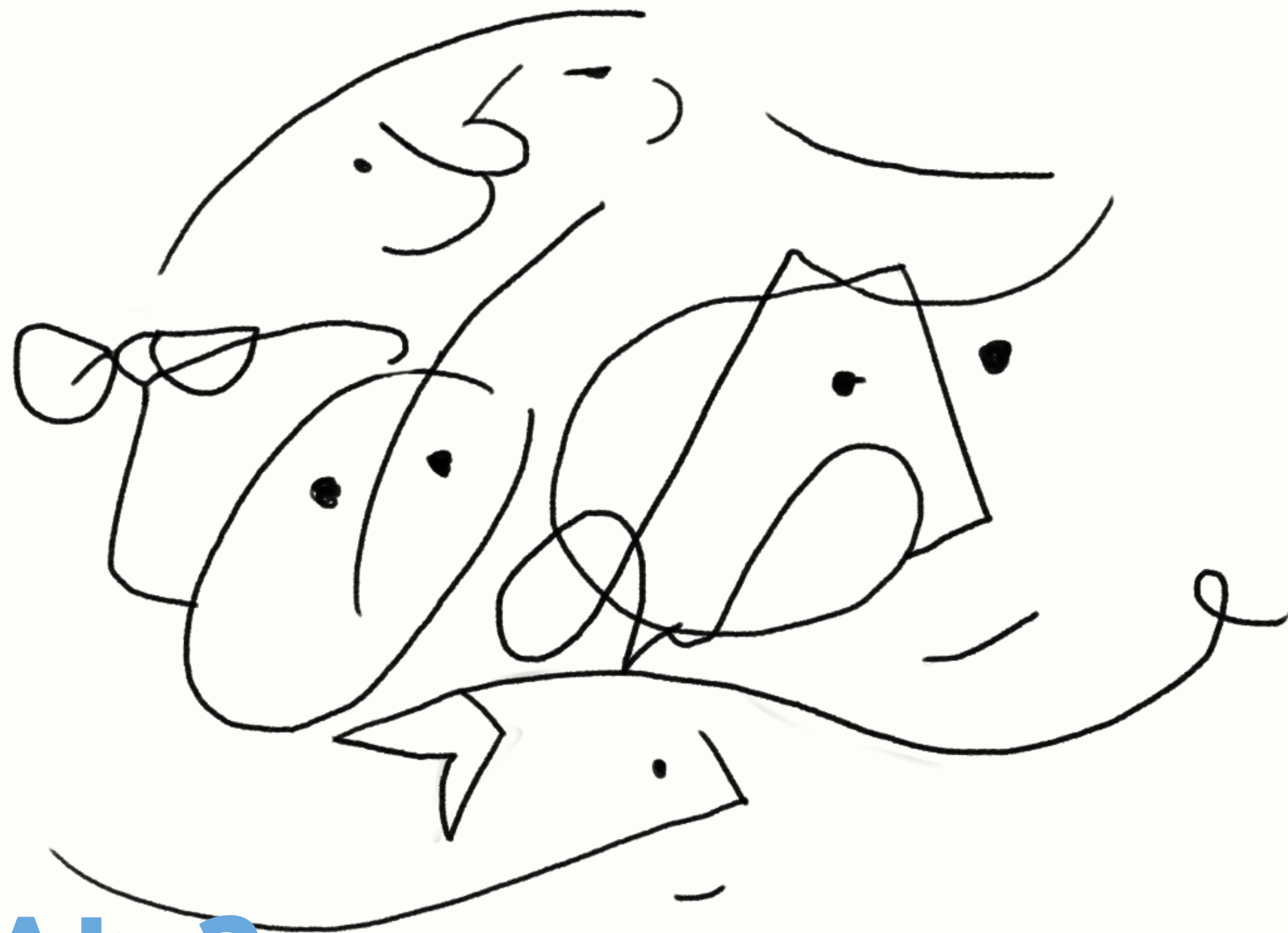
³² Portal Cyberprzestępczość.info, Hacking komputerowy, <http://cyberprzestepczosc.info/hacking-komputerowy/>, 29.09.2021

³³ Portal uKE, Kradzież tożsamości w Internecie, https://cik.uke.gov.pl/gfx/cik/userfiles/l-kiwicz/poradnik_-_kradziez_tozsamosci.pdf, 29.09.2021

- zasada: jedno konto jedno hasło. Nie używaj tych samych haseł (lub bardzo podobnych w wielu miejscach (konta bankowe, sklepy internetowe itp.))
- stosuj silne hasła – minimum 12 znaków, znaki specjalne, wielkie i małe litery;
- dwuskładnikowe uwierzytelnianie – jest jak dotychczas najskuteczniejszym sposobem ochrony kont (sms, token, klucz sprzętowy);
- hotspoty Wi-Fi (unikaj otwartych sieci) – są one podatne na ataki i umożliwiają przejęcie poufnych danych, którymi się posługujesz;
- korzystając z bankowości i zakupów online, upewnij się, że połączenie jest szyfrowane (zielona kłódka i „https://”). Sprawdzaj kod sms uwierzytelniający transakcję, kwotę przelewu i numer rachunku odbiorcy;
- bądź ostrożny wobec atrakcyjnych ofert w internecie. Sprawdzaj reputację sklepów, zastanów się, zanim skorzystasz z „okazji”. Możesz paść ofiarą wyłudzenia danych;
- patrz, co klikasz. Jeżeli nie jesteś pewny ich pochodzenia, nie klikaj linków – ignoruj je;
- rób kopie zapasowe (odseparowane) – przydadzą się w momencie awarii sprzętu bądź ataku. Kopie powinny być fizycznie odłączone od sieci, najlepiej w co najmniej dwóch dodatkowych kopiach;
- sam decyduj, czym się dzielisz w internecie. Zwracaj uwagę na ilość i jakość informacji, jaką chcą od Ciebie uzyskać aplikacje i strony internetowe;
- korzystaj z komunikatorów szyfrujących;
- zabezpiecz dysk swojego komputera (szyfrowanie). Nawet jeżeli Twoje zasoby wyciekną będą zaszyfrowane;
- korzystaj z bezpiecznych wyszukiwarek;
- korzystaj z VPN (Virtual Private Network) – im mniej widać Cię w sieci tym lepiej, jesteś mniej narażony na atak. Pamiętaj tryb incognito przeglądarki, nie jest całkiem prywatny nie oznacza bezpieczeństwa w sieci.³⁴

³⁴ D. Wiśniewski, 10 faktów i mitów na temat zabezpieczeń komputera i smartfona, Pure pc, <https://www.purepc.pl/10-faktow-i-mitow-na-temat-zabezpiezen-komputera-i-smartfona>, 10.12.2019

2

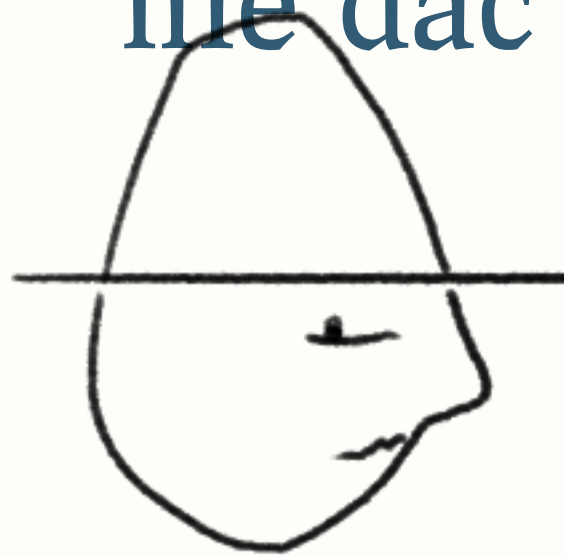

ROZDZIAŁ 2

ROZDZIAŁ

2.1

Destrukcyjne sekty, kontrowersyjne i destrukcyjne subkultury. Jak nie dać sobą manipulować?

Aktywność różnego rodzaju sekt i subkultur odbierana jest w społeczeństwie negatywnie, podszyta lękiem, niezrozumieniem i niechęcią. Często dotarcie do rzetelnej wiedzy na temat działalności konkretnej grupy zastępuje stereotypowe postrzeganie rzeczywistości związanej z ich działalnością. Takie podejście do problemu, nie tylko nie pozwala nam go rzetelnie zdiagnozować, ale również stawia nas w pozycji osoby ignorującej ten problem.

Młodzież stanowi ważną grupę docelową dla zróżnicowanych działań propagandowych ze strony sekt i subkultur. Ich wpływ na młode pokolenie jest poznawczo ważki. To między innymi przed nauczycielami stoi odpowiedzialna rola na polu profilaktyki społecznej, oddziaływań edukacyjnych i wychowawczych, które powinny skupiać się na dostarczaniu młodzieży, a także ich rodzicom czy opiekunom wiarygodnych i dokładnych informacji o zagrożeniach ze strony destrukcyjnych sekt i subkultur. Należy podkreślić, że sekty i subkultury mogą wpisywać się zarówno w obszar działalności kojarzonej z destrukcją jednostki w różnych obszarach jej życia, m.in. manipulacją, niejednokrotnie aktywnością przestępczą, agresją, przemocą, podporządkowaniem, utratą zdrowia, a nawet życia, jak i dawać swoim członkom miejsce, które z jakichś powodów staje się substytutem rodziny i zaspokaja indywidualne potrzeby, pełniąc ważną funkcję dla swoich członków.

1. Sekty destrukcyjne – ogólna charakterystyka

Sekty są ciekawym, dynamicznym, wielobarwnym obszarem ludzkiej działalności. Pojawiały się w różnych okresach historycznych, systemach społecznych, religiach. Można zatem podkreślić ich powszechność i uniwersalność. Aktywność sekt wywołuje w społeczeństwie szereg różnorodnych emocji. Począwszy od zainteresowania po lęk.

Zapoznając się z literaturą tematu, można zaryzykować stwierdzenie, że współcześnie istnieje przynajmniej kilkaset, jeśli nie kilka tysięcy definicji pojęcia „sekta”. Mimo setek lat funkcjonowania w wielu kulturach i językach świata, pojęcie to jest wieloznaczne i pozostaje wciąż niedookreślone. W obrębie socjologii, religioznawstwa, psychologii, antropologii, innych nauk oraz prawa nie ma ścisłej i spójnej terminologii w tym zakresie.³⁵

Termin „sekta” używany jest współcześnie w rozmaitych kontekstach. Często jednak zwraca się uwagę na jego negatywne zabarwienie. Podkreśla się, że sekta to „grupa godzącą w porządek prawny i społeczny przez całkowite podporządkowanie (uzależnienie, ubezwłasnowolnienie) sobie członków przez przywódców na drodze ich psychicznej destabilizacji i zerwania dotychczasowych więzi społecznych”.³⁶

Pozornie można by sądzić, że sekty powinny być głównie lub wyłącznie analizowane na polu badawczym religioznawstwa, co wiązałoby się z ujęciem tych grup jako zjawiska całkowicie religijnego. Takie podejście do tematu jest błędne. Coraz częściej można spotkać się z opinią badaczy zjawiska sekt, że przekraczają one swoją treścią zjawiska religijności. Łączą elementy kulturowe z elementami związanymi z religią lub działają w obszarze zupełnie poza religijnym wabiąc młodzież ofertami: szybkiego rozwoju osobistego opartego na „zwiększeniu potencjału pracy mózgu”, kontrowersyjnych mechanizmów relaksacji, „oczyszczaniu umysłu”, wyjazdu do odległych i ciekawych krajów, otrzymania dobrej pracy. Ich aktywność jest zauważalna w obszarach związanych np. z paramedycyną, parapsychologią, paranauką. Istotne podkreślenia jest, że mimo iż działalność tych grup opiera się na metodach i praktykach, które przedstawiane są jako te, mające przynieść pomoc i ulgę człowiekowi to jednak owa uzdrowicielska czy terapeutyczna działalność, zazwyczaj nie jest akceptowana przez środowisko lekarzy czy psychologów, stoi w sprzeczności z akademicką nauką i może być szkodliwa dla człowieka, w różnych wymiarach jego życia.

³⁵ M. Libiszowska – Żółtkowska, J. Mariański, Leksykon Socjologii Religii, Warszawa 2004.

³⁶ M. Libiszowska-Żółtkowska, Kościoły i związki wyznaniowe w Polsce, Warszawa 2001; por. także D. Kuncewicz, Kontrowersyjne grupy religijne, Tychy 2005.

Możemy powiedzieć, że sekty funkcjonują jako grupy tworzące pewne „religie o charakterze zastępczym”, „bliżej nieokreślonych formach duchowości”, „pseudoreligie” bez czytelnego odwołania się do religii w tradycyjnym znaczeniu. Zdarza się, że część grup posługuje się tzw. maskami religijności, żeby móc prowadzić swoją działalność i się rozwijać.

2. Sekty – przyczyny powstania

Jest wiele teorii wyjaśniających przyczyny powstawania i atrakcyjność sekt destrukcyjnych. Możemy wyróżnić przyczyny społeczne, jak brak spełnienia oczekiwań indywidualnych czy grupowych przez dotychczas istniejące struktury społeczne oraz indywidualne potrzeby i aspiracje jednostki.

Do przyczyn indywidualnych można zaliczyć:

- potrzebę przynależności i wspólnoty;
- poszukiwanie sensu życia oraz trwałych wartości, takich jak przyjaźń, miłość, ciepło, zaufanie;
- dążenie do integralności życia na wszystkich płaszczyznach;
- poszukiwanie tożsamości kulturowej i religijnej;
- potrzebę bycia rozpoznawanym i wyróżnionym;
- potrzebę przynależności do elity;
- poszukiwanie transcendencji;
- potrzebę duchowego kierownictwa;
- potrzebę zaangażowania się i współuczestnictwa.³⁷

Motywy przynależności do sekt mogą być także pewne cechy charakterologiczne jednostek między innymi: naiwność, łatwowierność, pochopność, brak roztropnego spojrzenia, prowadzące do całkowitego zaufania wobec tego, co alternatywne grupy religijne proponują w swej propagandzie. Istotnymi czynnikami może być poszukiwanie sensacji, ciekawostek i osobliwości, fascynacja tym, co obce, tajemnicze, nieznane, zakazane.

Motywacja przynależności do jakiejkolwiek grupy społecznej jest problemem niezwykle złożonym i należy ujmować ją w różnych kategoriach, między innymi odnosząc się do wspomnianych ludzkich potrzeb. Pragnienie zaspokojenia konkretnej potrzeby kieruje człowieka ku określonemu celowi, do którego zmierza jego postępowanie.

³⁷ Raport o niektórych zjawiskach związanych z działalnością sekt w Polsce. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji Rzeczypospolitej Polskiej, Międzyresortowy Zespół do Spraw Nowych Ruchów Religijnych, Warszawa 2000.

Zaspokojenie to, staje się wówczas dla jednostki nie tylko niezbędnym warunkiem zadowolenia z siebie i z życia, ale i uzyskania czy podtrzymania psychicznej równowagi.

Potrzeby w ściśle określony sposób wpływają na emocje i uczucia ludzi, a te mają wielki wpływ na motywację ludzkiego postępowania.

3. Kontrowersyjne i destrukcyjne subkultury – definicja i charakterystyka pojęć

Zjawisko subkultur młodzieżowych to jeden z najciekawszych fenomenów aktywności społecznej młodzieży. Od wielu lat interesuje badaczy, mass media oraz osoby zaangażowane w proces nauczania i wychowania młodego pokolenia.

W literaturze przedmiotu, na przestrzeni lat subkultury było różnie przedstawiane. Sam termin „subkultura” używany bywał w znaczeniu wartościującym i kojarzony był z różnymi formami patologii społecznej, między innymi narkomanią, alkoholizmem, grupami pozostającymi w konflikcie ze społeczeństwem. Z upływem czasu, subkultury zaczęto traktować także jako przejaw kreatywnego działania młodych ludzi.

W literaturze tematu podobnie jak w przypadku sekt, napotkamy trudności w definiowaniu subkultury, która w języku potocznym przybrała charakter wartościujący. Ważne podkreślenia jest, że powinniśmy odróżnić subkulturę od podkultury.

Subkultura to grupy młodych ludzi tworzące dla siebie specyficzny kod porozumiewania się (za pomocą konkretnego sposobu ubierania się, symboli, przestrzeganych ideologii, norm i wartości, preferencji muzycznych, postawy, roli, jaką przyjmują), odmienny od typowego, funkcjonującego w danym środowisku.

Podkultura zaś najczęściej nazywa się grupy przestępcze pozostające na wolności czy też jej pozbawione. Nie należy więc mieszać tych dwu zjawisk.

Badając zjawisko podkultury Teresa Sołtysiak, wyróżniła następujące czynniki sprawcze uczestnictwa w nich młodzieży:

- utrudnione kontakty społeczne dorastającej jednostki ze środowiskiem rówieśniczo-koleżeńskim (odtrącanie jej z różnych przyczyn, wyśmiewanie, naznaczanie) i poszukiwanie przez jednostkę osób, które by ją akceptowały i uznawały;
- brak bądź utrudniony dostęp do działalności w organizacjach młodzieżowych, a także mało atrakcyjne lub przestarzałe dla jednostki formy działalności tych organizacji;
- propagowanie przez środki masowego przekazu negatywnych i wręcz

destrukcyjnych form zachowań wraz z podaniem niemalże gotowych recept jak działać w podkulturach;

- bliskie kontakty z osobami należącymi do subkultur młodzieżowych, subiektywna atrakcyjność, a nawet fascynacja tymi osobami; nie bez znaczenia dla rozwoju subkultur są dokonujące się przeobrażenia ekonomiczno-społeczne i polityczne na świecie i w kraju;
- brak perspektyw rozwoju i samorealizacji młodzieży;
- traktowanie młodzieży marginalnie, nieraz z lekceważeniem bądź bagatelizowaniem, jak też niedostrzeganiem jej problemów;
- kryzys dotychczasowego systemu wartości oraz rozbieżności między preferowanymi normami i wartościami, a ich stosowaniem przez bliższe i dalsze otoczenie społeczne;
- wszelkie nieprawidłowe, nieefektywne, nieudolne i z różnych powodów mało skuteczne oddziaływania opiekuńcze i socjalizacyjno-wychowawcze na jednostkę, utrudniające jej prawidłową samorealizację i zaspokojenie potrzeb w najbliższym otoczeniu: w rodzinie, wśród rówieśników, w szkole wraz z zakłóceniami w wypełnianiu obowiązków szkolnych, łącznie z niepowodzeniami w nauce i wieloma innymi dysfunkcjonalnościami utrudniającymi wypełnianie roli ucznia;
- zaburzenia więzi emocjonalnych między jednostką a członkami rodziny, subiektywne poczucie odtrącenia, czy też osamotnienia dorastającej jednostki przez najbliższe i znaczące osoby;
- zły klimat w rodzinie zdeterminowany zaburzoną strukturą rodziny, konfliktami z różnymi formami agresji, a także nieprawidłowymi metodami socjalizacyjno-wychowawczymi stosowanymi wobec jednostki;
- trudne warunki socjalno-bytowe w rodzinie bądź skupienie szczególnej uwagi na potrzebach materialnych, bez uwzględnienia potrzeb psychospołecznych młodego pokolenia;
- występowanie zjawisk patologicznych w rodzinie i negatywnych wzorów zachowań, skłaniających jednostkę do ich naśladowania i poszukiwania otoczenia ułatwiającego demonstrowanie dewiacyjnych form zachowań;
- brak bądź nieprawidłowa kontrola działań i poczynań dorastającej jednostki w różnych okolicznościach i sytuacjach jej życia, a zwłaszcza w kryzysowych wydarzeniach;

ROZDZIAŁ 2.1

- utrudniony dostęp do dóbr kultury, bądź braku przygotowania jednostki do korzystania z osiągnięć kultury masowej czy alternatywnej.³⁸
- Subkultury są reakcją na naturalne potrzeby powiązane z przemianami organicznymi
- i psychicznymi, które charakteryzuje czas dorastania. Obecność młodego człowieka w subkulturze może być pełnym doświadczeń i niezapomnianych wrażeń okresem, może też nieść za sobą brzemię destruktcyjnych zachowań i znaczące zaniedbania szeroko pojętej sfery psycho-społeczno-duchowej.

Niezależnie od tego, jaki to będzie charakter subkultury, i w jaki sposób młodzież będzie przejawiała swój bunt, należy mieć na uwadze to, że subkultura w wielu aspektach jest pozytywnym zjawiskiem. Niesie ze sobą rozwój kultury, skupia wokół siebie ludzi i daje im możliwość rozwoju w grupie, spełniając tym samym jedną z podstawowych potrzeb – czyli potrzebę przynależności i bezpieczeństwa.

Jednakże działalność niektórych subkultur można zaliczyć do zjawisk patologii społecznej z wielu powodów m.in. agresji członków, przestępczości nieletnich, prostytucji, eksperymentowaniem ze środkami psychoaktywnymi czy wielu innych.

Analiza tych zjawisk jest niezwykle potrzebna, aby skutecznie podejmować działania interwencyjne, które są przedmiotem profilaktyki i resocjalizacji.

³⁸ T. Sottysiak, Podkultury młodzieżowe – wybrane etiologiczne aspekty zjawiska oraz ogólne wskazania profilaktyczne, „Wychowanie na codzień” nr 3, 1998

ROZDZIAŁ

Rola przywódcy a rola jednostki w grupie

2.2

1. Kto zostaje przywódcą sekty?

Początki każdej sekty wiążą się z postaciami szczególnych przywódców, ogłaszających nowe objawienia, nowe idee, nowy światopogląd.

Przyjmuje się, iż przywódcami sekt zostają osoby o nieprzeciętnych przymiotach osobowościowych i intelektualnych. Szczególną moc oddziaływania na tłum posiada jednostka, którą cechuje, jak uważał Gustave Le Bon, odpowiednio duży prestiż określany jako charyzma.

Termin charyzma wywodzi się od greckiego charisma oznaczającego „łaskę”. Postacią charyzmatyczną będzie więc ktoś, kogo uznaje się za nosiciela owej szczególnej łaski. W przypadku przywódców sekt pojęcie charyzmy oznacza jakieś szczególne, wyjątkowe talenty, umiejętności, wiedzę, intelekt, zdolności organizatorskie, przywódcze, wiarę w nieograniczoną siłę i skuteczność działania lidera, które przez zwolenników zostają dostrzeżone i zdefiniowane jako ponadludzkie.

W teorii socjologicznej cechy te obejmują łatwość kierowania tłumem, narzucania mu pewnych haseł oraz idei, poczucie pośannictwa przywódczego i głębokiego zaangażowania w działalność polityczną lub inną (na przykład religijną).

Natomiast przez psychologów charyzma jako cecha osobista danego człowieka bywa definiowana w kategoriach nieprzeciętnej inteligencji, plastyczności zachowań, dobrego przystosowania społecznego, wrażliwości interpersonalnej i ogromnego uroku osobistego.³⁹

³⁹ G. Fels (red), Terroryzm w sektach, Tychy 2004

Trzecie stanowisko poddaje analizie rodzaj relacji pomiędzy przywódcą, a jego zwolennikami, decydujący o atrakcyjności danego człowieka dla pewnych grup, które wybierają go na swojego lidera.

Najczęściej przypisywanym motywem objęcia przywództwa jest *dążenie do władzy* i chęć *wywierania wpływu na zachowanie innych osób* czy wręcz *manipulowanie* jednostkami.

U części liderów dominuje w tej kwestii potrzeba efektywnego wpływania na otoczenie, *kontrowania członków grupy i zachodzących wydarzeń*. Pragnienie władzy opiera się wówczas na rozwiniętej potrzebie doświadczania własnej skuteczności i dążenia do osiągnięć, a sprawowanie jej jest instrumentem zaspokajania tych potrzeb. Przywódca sekty może doznawać własnej sprawczości w zakresie tak szerokim, jakiego nie zapewniają inne formy działalności.

U innych liderów motyw władzy wywodzi się z potrzeby bycia sławnym, adorowanym przez tłumy, co ma charakter kompensacyjny. Człowiek niepewny poczucia własnej wartości oczekuje jej potwierdzenia przez otoczenie. Insygnia władzy, przywileje z nią związane, ceremonie, w których przywódca uczestniczy jako główny aktor, powszechne zainteresowanie i społeczny prestiż podnoszą wartość jego „Ja” we własnych oczach.

Motywacja sprawowania władzy może wynikać również z poczucia obowiązku i potrzeby altruizmu. Sprawowanie roli przywódczej swoiście rozumianej daje uprawnienia do tego, by poprawić los niektórych grup ludzi, całej społeczności, państwa lub przeciwdziałać narodowym nieszczęściom.⁴⁰

Portret przywódcy sekty w oczach wyznawców jest mało zróżnicowany, globalny i jednoznacznie pozytywny. Jakiegokolwiek jego wady, niedoskonałości, słabości są nieodróżniane lub negowane.

Postrzegając w ten sposób postać lidera, ludzie gotowi są obdarzać go pełnym posłuszeństwem, zaufaniem, lojalnością.⁴¹

Bez względu na wiek, pochodzenie, wykształcenie, status materialny, przywódca będzie zawsze w centrum życia sekty. Wokół niego koncentruje się jej codzienne życie i działalność. Przywódca posiada autorytet: pozycji i stanowiska, wiedzy, osobowości i charakteru, stopnia wtajemniczenia, misji i roli, jaką ma odegrać w życiu grupy.

2. Liderzy subkultur

Dla wielu subkultur charakterystyczny jest brak *liderów, ideologów oraz sformalizowanej struktury*. Subkultury to społeczności często niezorganizowane i rozproszone. Tym między innymi mogą różnić się od sekt destrukcyjnych.

Powszechne jest też, że grupy, działające lokalnie w obrębie jakiejś subkultury mogą mieć w swoich szeregach osobę, która będzie pełniła funkcje przywódcze w grupie. I tu dochodzimy do pewnej „cienkiej linii”, która może dzielić sektę i subkulturę. Badacze obu zjawisk, stają niejednokrotnie przed problemem, do którego z nich, należałoby przyporządkować działalność danej grupy.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ P.Sztompka, Socjologia, Kraków 2002

ROZDZIAŁ

Analiza pojęć: wpływ społeczny i manipulacja

2.3

1. Czym jest wpływ społeczny a czym manipulacja?

Psychologowie od dawna zajmują się problematyką wzajemnego wywierania na siebie wpływu przez ludzi w toku zachodzących pomiędzy nimi interakcji. Codziennie sami wpływamy na innych, doświadczamy wpływu, jesteśmy jego obiektem. Często możemy się spotkać w codziennym życiu z nadużywaniem pojęcia manipulacja, ale trzeba pamiętać, że oba te pojęcia nie są tożsame.

Warto zdawać sobie sprawę z tego, czym jest wpływ społeczny i manipulacja oraz w jaki sposób możemy się przed nią bronić.

Dariusz Doliński określa *wpływ społeczny* jako proces „w wyniku którego dochodzi do zmian w zachowaniach, postawach, doświadczanych emocjach czy stanach motywacyjnych pod wpływem rzeczywistych bądź tylko wyobrażanych zachowań innej osoby, czy grupy”.⁴²

Życie społeczne to ciągłe uleganie wpływom innych osób, grup czy instytucji. Doświadczamy bowiem wpływu podczas bezpośrednich interakcji z innymi ludźmi. Podczas spotkań, kontaktów ze znajomymi, rodziną czy osobami mijanymi na ulicy. Oglądając telewizję, słuchając radia, czy czytając gazetę, ulegamy wpływom środków masowego przekazu. Zawsze i wszędzie mamy do czynienia z wpływem społecznym. Jest obecny w mediach, polityce, biznesie, kościele, pracy, w szkole i w domu. Towarzyszy nam na każdym kroku w życiu prywatnym i publicznym. Chęć zmiany

⁴² D. Doliński, Psychologia wpływu społecznego, Wrocław 2000

cudzych zachowań, przekonań i postaw jest tendencją każdego człowieka i pojawia się zawsze w dowolnym kontakcie dwóch osób, nawet jeśli nie zamierzają na siebie wpływać. Jeśli jest to zamierzone i celowe, wówczas mamy do czynienia z manipulacją.

Manipulacja to wpływanie na ludzi w taki sposób, który prowadzi do ich mylnego przekonania o tym, że są decydentami (sprawcami) swojego zachowania, podczas gdy pozostają tylko narzędziami w rękach rzeczywistych sprawców. Jednocześnie towarzyszy temu motyw jednostronnej korzyści osób podejmujących takie oddziaływania. Mowa tutaj oczywiście o manipulacji społecznej. Sposoby manipulowania ludźmi przybierają różnorodne formy. Najprostsze z nich to kłamstwo, schlebianie, ingracja. Istnieją także formy bardziej wyrafinowane, mające charakter skomplikowanych strategii manipulacyjnych.⁴³ „Manipulacjami nazywamy celowe procedury i mechanizmy, umożliwiające sterowanie myślami, emocjami i zachowaniami innych ludzi, którzy nie zdają sobie w pełni lub częściowo sprawy z tego faktu”.⁴⁴ Należy pamiętać, że „każda manipulacja społeczna należy do kategorii wpływu społecznego, nie każdy zaś akt wpływu jest manipulacją”.⁴⁵ Manipulacja to z reguły niepożądany wpływ społeczny. Możemy o niej mówić, gdy są spełnione dwa warunki. Po pierwsze, gdy osoba, która wywiera wpływ, robi to intencjonalnie i w pełni świadomie, natomiast osoba, na którą jest wywierany wpływ, nie zdaje sobie z tego sprawy. Po drugie, osoba, która wywiera wpływ, robi to wyłącznie w swoim interesie, nie licząc się z interesem osoby, na którą jest wywierany wpływ.⁴⁶

2. Jak się bronić przed manipulacją?

Żeby się bronić, trzeba przede wszystkim wiedzieć, że się jest manipulowanym. Następnie trzeba chcieć i umieć się bronić, a ludzie często tego nie robią.

Niezawodną obroną przed działaniami manipulatorskimi jest rozpoznanie, jakie są słabe punkty w naszych emocjach, myśleniu i zachowaniu, na które wytrawni manipulatorzy zazwyczaj bezbłędnie trafiają. Inną metodą obrony jest znajomość technik, jakie mogą być użyte wobec nas. Rozpoznanie ich może nas uchronić przed poddaniem się, przed staniem się bezwolnym narzędziem spełniającym zamierzenia i oczekiwania manipulatorów.

⁴³ W. Świętochowski, ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS FOLIA PSYCHOLOGICA 4, 2000

⁴⁴ H. Hamer, Psychologia społeczna, Warszawa 2005

⁴⁵ D. Doliński, op.cit.

⁴⁶ „Charaktery” 2009, nr 10 (153)

3. Techniki wpływu społecznego i manipulacji

Strategie wywierania wpływu na innych można klasyfikować na wiele sposobów. Najpopularniejszą klasyfikację wprowadził *Robert Cialdini*. Wyodrębnił on *sześć reguł*, które towarzyszą nam każdego dnia. Zasady wywierania wpływu opisane przez Cialdiniego można wykorzystać w bardzo wielu strefach życia. Ważne jest, by umiejętnie dopasować metody do sytuacji i człowieka.

Cialdini uważa, że reakcje człowieka można wyjaśnić przy pomocy automatycznych wzorców zachowań. Myślimy i działamy w uproszczony sposób: stereotypowo i schematycznie. Te uproszczone, bo instynktowne reakcje czynią nas bezbronnymi wobec tych, którzy wiedzą, jak je wykorzystać w życiu społecznym.

Reguła wzajemności: reguła ta wymaga od człowieka, aby za otrzymane kiedyś dobro, odwdzińczył się. Zasada ta codziennie wpływa na nasze decyzje i zachowania. Dostając coś, czujemy się zobowiązani do wyrażenia wdzięczności. Powoduje to powstawanie ciągłych i stałych zależności w społecznościach, w których funkcjonujemy.

Reguła konsekwencji: kiedy dokonamy już wyboru lub zajmiemy stanowisko w jakiejś sprawie, napotykamy zarówno wewnątrz nas, jak i w innych, silny nacisk na zachowanie konsekwentne i zgodne z tym, w co już się zaangażowaliśmy.

Reguła społecznego dowodu słuszności: ludzie decydują o tym, jakie zachowanie jest w danej sytuacji poprawne na podstawie tego, jak zachowują się inni ludzie. To, w co wierzą lub jak zachowują się inni ludzie, często jest podstawą naszej własnej decyzji.

Reguła autorytetu: jesteśmy bardziej posłuszni ludziom, których uznajemy za autorytet. Istnieje w ludziach głęboko zakorzenione poczucie obowiązku ulegania autorytetom.

Reguła lubienia i sympatii: chętniej spełniamy prośby ludzi, których lubimy.

Reguła niedostępności: człowiek pożąda najbardziej tego, co niedostępne. Im czegoś jest mniej, tym jest to cenniejsze. Przypisuje się więc większą wartość tym możliwościom, które stają się dla ludzi niedostępne.

Wszystkie wspomniane wyżej reguły odgrywają ogromną rolę w procesach wpływu społecznego, jednak w codziennym życiu możemy spotkać jeszcze wiele innych technik, które można wykorzystać do manipulacji.

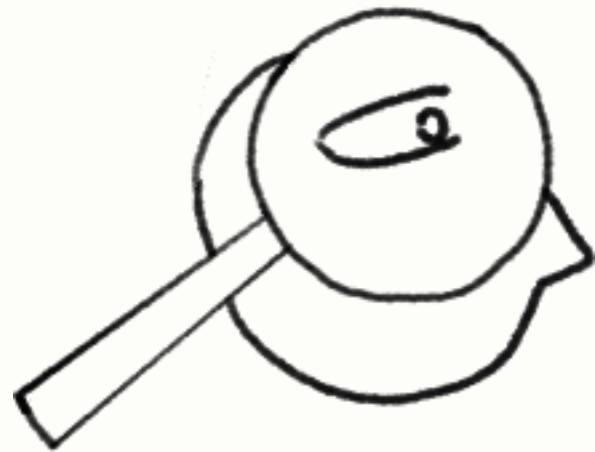
4. Metody wywierania wpływu i kontroli stosowane przez sekty

Sekty destrukcyjne, werbując nowych członków, od pierwszego kontaktu wpływają na wolę człowieka, wzbudzają początkowo jego zaufanie, następnie wpływają na podjęcie ważnych decyzji, a ostatecznie przejmują nad nim kontrolę. Wykorzystywane są do tych celów między innymi wyżej wymienione techniki wpływu społecznego.

Werbownicy często obdarzają prezentami, oferują pomoc, ale również obsypują pochlebstwami. Przykładem wykorzystywania tzw. reguły wzajemności może być również zapraszanie na darmowe kursy. Od członków sekt często słyszymy: „Tego nie da się wytłumaczyć, to trzeba poczuć, doświadczyć”. Takie podejście zakłada bezkrytyczne zaangażowanie w doświadczenia natury emocjonalnej, pseudoterapeutycznej albo pseudomistycznej, które pociąga za sobą wymóg konsekwentnego wiązania się z grupą. Sekty mogą organizować szereg wykładów otwartych, gdzie przygotowani „klakierzy” będą podpowiadać, w którym miejscu należy się śmiać, klaskać, co odpowiedzieć, gdy jest postawione pytanie „do tłumu”. Również często wykorzystują autorytet osób publicznych i znanych oraz różne atrybuty kompetencji, np. tytuły, określenia naukowe. Ludzie angażują się w sekty przede wszystkim przez emocjonalny kontakt z osobami, które werbują. One robią wszystko, aby pozyskać zaufanie i sympatię. Ponadto, roztaczając wokół siebie aurę tajemnicy, dają poczucie wyjątkowości i elitarności, a często również są kuszącym „zakazanym owocem”. Osoby, które znajdują się pod wpływem sekt, doświadczają manipulacji, która przejawia się całkowitą zmianą ich poglądów, postaw i prowadzi do uzależnienia od grupy i praktyk, a także zachowań aspołecznych i destrukcyjnych. W członkach sekt rozbija się psychiczne mechanizmy obronne, pozbawia się naturalnego oparcia (rodzina, przyjaciele, szkoła). Człowieka podtrzymuje się w poczuciu bezradności tym bardziej, im bardziej traci dotychczasowy światopogląd. W takiej sytuacji wydaje mu się, że lider grupy zna odpowiedzi na wszystkie pytania i problemy. Techniki wykorzystywane wobec członków sekt, służą indoktrynacji i ich ścisłej kontroli. Zmierzają do pozbawienia tych osób woli, samoświadomości i podmiotowości. Opierają się głównie na subtelnych socjotechnikach. Najczęściej bazują na strachu i poczuciu winy.⁴⁷

⁴⁷ Meritum 2008 nr 1 – pismo Kujawsko-Pomorskiej Izby Lekarskiej. Wydawca: Okręgowa Rada Lekarska w Toruniu. <http://www.oil.org.pl/jsp/bip/drukuj.jsp?classId=/oil/oil67/gazeta/numery/n2008/n200801/n20080107>, 29.09.2021

Metody werbunku

2.4

1. Werbunek do destrukcyjnych sekt

Warto poznać, proste zasady manipulacji, jakie stosują sekty, by zwerbować swych członków. Trzeba jednak zaznaczyć, że nie wszystkie sekty destrukcyjne zajmują się aktywnym pozyskiwaniem nowych członków. Część funkcjonuje jako małe grupy unikające rozgłosu, którym nie zależy na wciąż rosnącej liczbie wyznawców. Wręcz działają w taki sposób, aby informacji o ich istnieniu w społeczeństwie było jak najmniej. Przedstawione poniżej formy pozyskiwania nowych zwolenników właściwe będą tylko pewnej ich części. Działające współcześnie sekty destrukcyjne, chcąc pozyskać nowych członków, wzbudzić ich przychylność i zainteresowanie, przedstawiają szeroką gamę różnorodnych ofert. Tak, aby wyjść naprzeciw potrzebom człowieka XXI wieku. Zaproszenie na kurs rozwoju osobistego czy prezentacja technik uczenia się zwykle nie kryje w sobie nic niebezpiecznego. Dlatego wiele sekt posługuje się metodami, które z pozoru wydają się bardzo niewinne. Dopiero po jakimś czasie, niczego nieświadomy człowiek, dowiaduje się, co tak naprawdę skrywa dana grupa.

Warunkiem skutecznego pozyskania nowych wyznawców, jest pozytywny stosunek do osoby, którą chce się zwerbować, otoczenie troską i zainteresowaniem. Teza ta znajduje potwierdzenie w opowieściach byłych członków sekt, określających postawę agitujących osób jako otwartą, miłą, życzliwą, serdeczną, ciepłą, sympatyczną. Tym sposobem, krok po kroku, zdobywane jest coraz większe zaufanie potencjalnego adepta. W ten sposób rosną szanse na pozyskanie nowego współwyznawcy.

W kontaktach pośrednich sekty mogą wykorzystywać np. swoją literaturę, plakaty zapraszające na otwarte spotkania, a także nawiązywać kontakt korespondencyjny lub telefoniczny, czy posługiwać się środkami masowego przekazu oferując coś, co może zainteresować i przyciągnąć potencjalnego adepta.

Częstym elementem werbunku jest stosowanie kamuflażu. Za szczytnymi hasłami: walka z głodem, pokój światowy, ekologia, wartości prorodzinne czy innymi, kryją się inicjatywy wspomagające działalność rekrutacyjną sekty.

Do realizacji różnych dobroczynnych celów, łatwo jest pozyskać ludzi z natury dobrych, o nastawieniu prospołecznym, niekiedy również łatwowiernych. Stąd też dobre rezultaty, przy rekrutacji do sekt, przynosi odwołanie się do dobra tkwiącego w człowieku. Temu zaś może służyć np. działalność charytatywna. Jest to również skuteczna metoda na pozyskiwanie zaufania społecznego (pokazywanie grupy jako tej, która bezinteresownie pomaga potrzebującym) i zbiórkę pieniędzy od nieświadomych niczego osób czy instytucji.

Do stosunkowo łatwych form pozyskiwania nowych adeptów, należą próby docierania do młodych ludzi. W tym celu członkowie sekt „podłączają się” np. pod imprezy studenckie lub wręcz je organizują, oczywiście często nie ujawniając swojej prawdziwej tożsamości.

Dosyć popularne jest w Polsce werbowanie ludzi pod tzw. płaszczykiem katolicyzmu. Przedmiot szczególnego zainteresowania stanowi tzw. poszukująca młodzież, otwarta na rozwój duchowy, dla której nierzadko każdy inny chrześcijanin to ktoś bliski i godny zaufania, i która tym samym okazuje się niezwykle podatna na wpływ osób podających się za autentycznych chrześcijan.

Wykorzystując ten fakt, członkowie sekt agituja przy okazji wielkich imprez kościelnych. Można trafić na nich na spotkaniach wspólnot, zlotach młodzieży chrześcijańskiej oraz pielgrzymkach. Na tego typu zgromadzeniach pojawia się wielu młodych ludzi, poszukujących silniejszych doznań religijnych, dążących do pogłębienia swojej wiary, mających wątpliwości, otwartych na ludzi, z którymi mogą podyskutować o Bogu, Jezusie, religii itp. Werbownicy nawiązują „przypadkową” rozmowę, zapraszają do mieszkania, namiotu lub na wspólny wyjazd. Są niezmiernie życzliwi i przyjaźni.

Dzisiejsze alternatywne grupy religijne poszukują coraz doskonalszych sposobów, dotarcia do szerokich grup społecznych. Stąd bierze się ich duże zainteresowanie mediami, jako środkiem stwarzającym wiele okazji do kreowania i propagowania swych haseł i idei. Atrakcyjna forma przekazu zwiększa szansę zainteresowania

odbiorców, pozwala na kształtowanie ich postaw i osobowości. Media można wykorzystywać jako narzędzie masowej manipulacji, przekazując za ich pośrednictwem odpowiednio dobraną i podaną informację.⁴⁸

2. Czy istnieje profil psychologiczny potencjalnej ofiary sekty?

Nie istnieje jeden typ osobowości podatnej na psychomanipulację. Nikt nie jest całkowicie na nią odporny, ale istnieją pewne sprzyjające okoliczności ulegania. Momenty kryzysowe, takie jak czyjaś śmierć, rozwód, utrata pracy czy przeprowadzka do innego miasta, czynią nas bardziej podatnymi na wpływy. Kiedy czujemy się samotni i zagubieni, poszukujemy sensu życia, potrzebujemy zmiany, wtedy chętniej szukamy wsparcia. Wiele zależy też od tego, co wynieśliśmy z domu. Jeśli ktoś miał autorytarnych rodziców i nie był przyzwyczajony do autonomii tylko do ślepego posłuszeństwa, w dorosłym życiu szuka środowiska, które o wszystkim będzie za niego decydować. To osoby, które nie potrafią funkcjonować samodzielnie. Na drugim biegunie są ludzie, którzy w dzieciństwie byli zaniedbywani i mają niezaspokojoną potrzebę ciepła i uwagi.

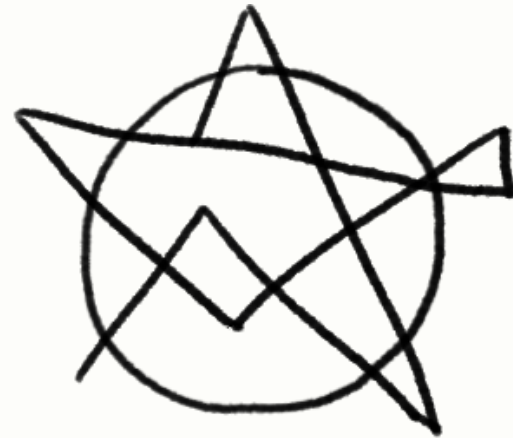
Ofiary sekt ponoszą ogromne koszty: porzucenie nauki, utrata pracy, rodziny i przyjaciół, majątku, nawet zdrowia. Dlatego ludzie, którzy wychodzą z sekty, przeżywają zwykle poważne załamanie wiary we wszystko. Mówią, że czują się tak, jakby doświadczyli duchowego gwałtu. Musi minąć sporo czasu, zanim nauczą się żyć od nowa.⁴⁹

⁴⁸ Opracowano na podstawie lektury P.T. Nowakowski, Sekty – Oblicza werbunku, Tychy 2001.

⁴⁹ A. Krasuska, Metody manipulacji stosowane przez sekty, <https://www.poradnikzdrowie.pl/psychologia/zdrowie-psychiczne/metody-manipulacji-stosowane-przez-sekty-aa-awn5-QWz7-bnQi.html>, 29.09.2021

ROZDZIAŁ

Przynależność do sekt i subkultur

2.5

1. Negatywny wpływ sekt i subkultur na młodzież

Młodzież znajduje się na niezmiernie istotnym etapie życia. Okres dorastania to czas, w którym zachodzi bardzo wiele zmian m.in. biologicznych, społecznych i psychologicznych. To czas przejścia ze świata dzieci do świata dorosłych. Wszystko, co dotychczas było ustalone, wypracowane, nagle przestaje mieć znaczenie i młody człowiek szuka nowych, własnych ścieżek.

Zmiany zachodzące w okresie dojrzewania, charakteryzuje intensywność przeżywanych emocji, ich niestabilność oraz niejednokrotnie następujące po sobie skrajne stany. Zmienia się sposób patrzenia na rzeczywistość, jej przeżywanie i interpretowanie. Uwidacznia się to przede wszystkim w relacjach. Na wcześniejszym etapie życia to rodzice, najbliższa rodzina, autorytety (m.in. nauczyciele) stanowili punkt odniesienia. Teraz akcent przesuwają się w kierunku rówieśników (grupy rówieśniczej), idoli, z którymi młody człowiek próbuje się identyfikować. Objawia się to jako wzmożony krytycyzm wobec rodziców i innych autorytetów, częste sprzeczki czy nieporozumienia z nimi, idealizowanie grupy rówieśniczej, idoli.⁵⁰

W związku z procesami dotyczącymi kształtowania się tożsamości, młodzież poszukuje nowych wzorców do identyfikacji. Może się zdarzyć tak, że znajdzie je w grupie o charakterze przestępczym lub szkodliwym społecznie. Zagrożeniem jest „wejście” w szeregi destrukcyjnej sekty czy subkultury.

⁵⁰ R. Arseniuk, Dorastanie – kryzys i powtórna szansa na rozwój, https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/phoca-download/pracownie/dorastanie_last.pdf, 29.09.2021

W ostatnich latach coraz częściej opinię publiczną bulwersują przykłady patologicznych zdarzeń, związanych z działalnością sekt, takich jak zabójstwa, oszustwa, nadużycia seksualne, handel bronią, prostytutka i szereg innych. Instytucje rządowe, a także organizacje europejskie niejednokrotnie podejmowały temat tego typu zagrożeń, dostrzegając negatywne oddziaływanie sekt na zdrowie fizyczne i psychikę ich adeptów, sposób funkcjonowania rodziny i ogólne mechanizmy społeczne.

Do często spotykanych przestępstw w sektach należą wykroczenia przeciwko życiu i zdrowiu: udział w zabójstwach, nakłanianie do samobójstw, nieudzielenie pomocy w stanach zagrożenia życia, uszkodzenia ciała.⁵¹

2. Jak rozpoznać destrukcyjny wpływ sekty lub subkultury?

Warto przyjrzeć się czy w zachowaniu bliskiej osoby, nie zauważa się pewnych zmian. Pierwszym sygnałem, że coś jest nie tak, może być rosnąca izolacja i gwałtowna zmiana osobowości. Charakterystyczne mogą być początkowo stany euforii, a w późniejszym okresie zamknięcie się w sobie, depresja i osłabienie fizyczne. Osoba dotąd rozmowna, towarzyska nagle może stać się milczącą, nieobecna. Przestaje się interesować szkołą, pracą, rodziną. Rezygnuje także ze swoich wcześniejszych pasji.

Może zmienić nagle styl ubierania się, czytać książki, którymi dawniej się nie interesowała. Czasem w domu pojawiają się dziwne broszury i ulotki. Z taką osobą coraz trudniej jest rozmawiać – zwłaszcza na tematy światopoglądowe i religijne. Odnosimy wrażenie, że nasz bliski tkwi za szybą, odgradzony od świata parawanem cudzych myśli i gotowych, sztywnych pojęć.⁵²

Z informacji udzielanych przez tych, co odeszli od sekt, a także przez bliskich osób pozostających pod ich wpływem, wynika, że początkowe zmiany można porównać do objawów uzależnienia:

objaw głodu – narastające napięcie połączone z niepokojem, lękiem lub agresją, w przypadku braku osób, przedmiotów czy praktyk związanych z grupą, poczucie zagrożenia, trudności w koncentracji i podzielności uwagi;

fizjologiczne odruchy abstynencyjne – drgawki, duszności;

utrata kontroli – utrata umiejętności abstrakcyjnego myślenia oraz samodzielnego podejmowania decyzji;

rozchwianie emocjonalne – naprzemienne napady radości (euforii, histerii) i smutku, depresja, pogłębianie fobii;

zmiana reakcji – osoba pozostająca pod wpływem sekt nie słucha, wygłasza „przekazy”, ma gotowe (stereotypowe) odpowiedzi na pytania;

zmiana tolerancji – potrzeba coraz silniejszych bodźców, poczucie winy zmusza do intensyfikacji praktyk (głódówki, rytuały) i zwiększania ilości czasu poświęcanego grupie;

pogarszanie funkcjonowania społecznego i emocjonalnego – zaniedbywanie obowiązków, zainteresowań, zobojętnienie wobec życia rodziny, a nawet wrogość wobec otoczenia, pewne tematy wywołują silną agresję, odnoszenie się negatywnie do ważnych dotychczas symboli państwowych i religijnych, gorliwe apostołstwo, izolacja od rodziny, kolegów i społeczeństwa.⁵³

W destrukcyjnych subkulturach daje się zaobserwować ucieczkę, szczególnie wrażliwych młodych ludzi w alkohol, narkotyki, inne formy odurzania. Niektóre subkultury charakteryzuje wandalizm: bezmyślne lub celowe uszkodzanie, niszczenie urządzeń użyteczności publicznej. Brutalne odruchy buntu i nienawiści prowadzą do przemocy fizycznej i psychicznej. Istotne jest podkreślenie emocjonalnej więzi, łączącej jednostkę z grupą. Młody człowiek, identyfikując się z nią, rezygnuje z własnej odrębnej tożsamości, bezmyślnie podchodzi do wszelkiej aktywności, również dewiacyjnej, nie ma poczucia wstydu w związku z takimi zachowaniami i bezkrytycznie przyswaja amoralne wartości.

Bardzo duże zagrożenie stwarzają grupy, w których panuje kult śmierci, mroczne klimaty, smutek, przygnębienie. Osoby będące w takich grupach są bardziej narażone na okaleczenia czy próby samobójcze.

Niestety, często działalność subkultur, przeradza się w skrajne działania. I wtedy subkultura osiąga wymiar destrukcyjny. Zapomina o potrzebach jednostki. Nierzadko też przekracza granice prawa. Jeśli młody człowiek czuje potrzebę przynależności do danej subkultury, to jego wybór powinien być na tyle trafny, aby nie przyniósł negatywnych skutków.⁵⁴

⁵¹ A. Bukowska, Patologie związane z działalnością sekt religijnych w Patologie życia społecznego, Zeszyty naukowe Collegium Civitas nr 18, Warszawa 2011

⁵² A. Krasuska, Metody manipulacji stosowane przez sekty, op.cit.

⁵³ Meritum 2008 nr 1, op. cit.

⁵⁴ Subkultury młodzieżowe w Polsce – Centrum Szkolenia Policji <http://csp.edu.pl>, 29.09.2021

ROZDZIAŁ

Przykładowy scenariusz cyklu zajęć

2.6

1. Przykładowy scenariusz cyklu zajęć

Poniżej przedstawiono przykładowy scenariusz zajęć z uczniami rozpisany na 12 godzin lekcyjnych. Można go modyfikować pod kątem częstotliwości spotkań, według uznania nauczyciela prowadzącego zajęcia z uczniami: np. 6 spotkań po 2 godziny lekcyjne, czy też 2 spotkania po 6 godzin lekcyjnych każdy itd.

Ze względu na dużą ilość zadań, które mają do wykonania uczniowie, celowo przy poszczególnych punktach nie został określony czas pracy. Każda z klas może bowiem pracować w innym tempie. Nauczyciele, którzy mają na co dzień zajęcia z daną klasą, będą umieli najlepiej oszacować czas potrzebny na wykonanie poszczególnych etapów.

Temat: Destrukcyjne sekty, kontrowersyjne i destrukcyjne subkultury. Jak nie dać sobą manipulować?

→ *Cele:*

- zapoznanie uczniów ze zjawiskiem sekt destrukcyjnych;
- przekazanie wiedzy dotyczącej powstawania oraz funkcjonowania sekt;
- nabycie umiejętności rozpoznawania i określania potrzeb jednostki i oczekiwań indywidualnych zaspokajanych przez udział w omawianych grupach;
- przekazanie informacji o narzędziach i mechanizmach wpływu społecznego (manipulacji) oraz metodach agitacji stosowanej przez destrukcyjne sekty;
- wdrożenie praktycznych umiejętności obrony przed manipulacją i agitacją na przykładzie analizy różnych środków werbunkowych;
- przybliżenie problematyki przywództwa oraz roli lidera w sekcie;
- wdrażanie do myślenia krytycznego;
- pogłębianie umiejętności pracy zespołowej poprzez ćwiczenia w małych grupach.

→ *Metody nauczania:*

- mini wykłady;
- burze mózgów;
- dyskusje;
- case study;
- ćwiczenia;
- praca z tekstem;
- tworzenie plakatu;
- film.

→ *Formy pracy:*

- indywidualna;
- grupowa.

→ *Materiały dydaktyczne:*

- flipchart;
- arkusze papieru;
- markery;
- kredki (najlepiej świecowe);
- komputer;
- rzutnik.

→ *Przebieg zajęć:*

- Wprowadzenie w tematykę zajęć przez nauczyciela; nauczyciel pyta uczniów, z czym im się kojarzy słowo „sekta”. Uczniowie metodą burzy mózgów tworzą listę skojarzeń. Propozycje zapisywane są na flipcharcie. Następnie arkusz przyczepiany jest na tablicę. Powyższy schemat powtarzany jest z pojęciem „subkultura”.
- W kolejnym etapie nauczyciel dzieli klasę na dwie grupy. Każda z nich otrzymuje jedno zadanie. Uczniowie współpracują ze sobą:
 - grupa A próbuje stworzyć definicję sekty;*
 - grupa B próbuje stworzyć definicję subkultury;*dyskusja podsumowująca moderowana przez nauczyciela.
- Następnie uczniowie są dzieleni na zespoły i otrzymują zadanie, wypisania jak największej ilości cech wspólnych dla sekt i subkultur. Nauczyciel przedstawia na slajdzie prezentacji tabelę (patrz poniżej, źródło własne). Po wykonaniu zadania, zespoły przedstawiają swoje wyniki. Dyskusja moderowana przez nauczyciela.

<i>sekta</i>	<i>subkultura</i>
→	→
›	›
›	›
›	›
›	›
›	›
›	›
›	›

ROZDZIAŁ 2.6

- Pokaz slajdów ze zdjęciami różnych subkultur (powinno się pokazać około 10 różnych subkultur). Uczniowie zgadują – jaka to grupa. Mówią co wiedzą na temat tej subkultury. Nauczyciel w trakcie wypowiedzi uczniów stara się dopowiadać istotne szczegóły i porządkować wiedzę.

Przykład: Jaka to subkultura?

źródło <https://pl.wikipedia.org/wiki/Cybergoth>

- Po prezentacji uczniowie w zespołach (5– 6 osobowych), na arkuszu papieru, nakreślają symbole (te, które znają, spontanicznie) kojarzące się z sektą lub z subkulturą (przykład na rysunku powyżej – źródło własne). Omówienie symboli.

Wskazanie podobieństw w ich wykorzystywaniu przez różne grupy.

- *Co oznaczają?*
- *Z jakimi grupami są kojarzone?*

- Mini wykład – nauczyciel wprowadza pojęcie sekty destrukcyjnej oraz destrukcyjnych subkultur. Istotne będzie tu podkreślenie, że nie wszystkie subkultury mają destrukcyjny wpływ na swoich członków.
- Charakterystyka zjawiska subkultur (mini wykład). Subkultura/Podkultura/Kultura alternatywna/Kontestacja. Trzeba zaznaczyć, co kryje się pod pojęciem destrukcyjny/destruktywny/negatywny – wpływ na członków grupy.
- Wspólne oglądanie filmu: Dlaczego ludzie wstępują do sekt?
<https://www.youtube.com/watch?v=bEudTzEQpIM>
- Nauczyciel zadaje pytanie: Dlaczego ludzie wstępują do sekt? Następuje burza mózgów. Dyskusja moderowana przez nauczyciela. Istotne jest zwrócenie uwagi na niezaspokojone potrzeby jako czynnika motywującego do wejścia w szeregi sekty.
- Podział klasy na zespoły (5-6 osobowe). Każdy zespół opracowuje odpowiedzi na postawione pytania. Odpowiedzi zapisują na arkuszach papieru.
 - *Czy niezaspokojone potrzeby mogą być przyczyną, która zaprowadzi młodego człowieka również do kręgu subkultury?*
 - *Dlaczego subkultury mogą być atrakcyjne dla młodzieży?*
 - *Gdzie najczęściej można spotkać przedstawicieli danych subkultur? (Nauczyciel każdej z grup daje po 2 zdjęcia przedstawiające subkultury budzące kontrowersje w społeczeństwie ze względu na przemocowe, agresywne zachowania itp. Subkultury nie powinny się powtarzać w zespołach).*
 - *Jakie mogą być konsekwencje uczestnictwa w takiej subkulturze?*
- Każda z grup po kolei odpowiada na pytania. Przy odpowiedzi na pytanie – „Gdzie najczęściej można spotkać...” uczniowie pokazują reszcie klasy zdjęcia z subkulturami otrzymanymi wcześniej od nauczyciela. W trakcie wypowiedzi istotna jest rola nauczyciela w zwróceniu uwagi (jak w przypadku sekt) na niezaspokojone potrzeby jako czynnika motywującego do wejścia w szeregi subkultury.

ROZDZIAŁ 2.6

- Mini wykład: Potrzeby a przyczyny powstawania sekt destrukcyjnych i kontrowersyjnych, destrukcyjnych subkultur. Dyskusja moderowana przez nauczyciela.
- Podział klasy na zespoły (5-6 osobowe). Każdy zespół dostaje duży arkusz papieru, markery, kredki. Nauczyciel prosi o wykonanie zadania. Wyobraźcie sobie guru/ przywódcę sekty i go narysujcie (zespołowo). Pokaz prac i omówienie przez zespoły.
- Mini wykład: nauczyciel przekazuje wiedzę o roli przywódcy w grupie, omawia charakterystyczne cechy przywódcy i obala stereotypy związane z przywództwem w sektach destrukcyjnych. Następnie nauczyciel podejmuje temat subkultur destrukcyjnych, roli przywódcy, jego braku. Wskazuje na podobieństwa i różnice między oboma zjawiskami.
- Nauczyciel zadaje pytanie: Dlaczego jedni ludzie chcą wpływać na zachowania innych ludzi? Burza mózgów. Dyskusja moderowana przez nauczyciela. Wprowadzenie przez nauczyciela pojęć wpływ społeczny i manipulacja. Analiza dotycząca różnic.
- Wspólne oglądanie filmu: Wywieranie wpływu na ludzi – Robert Cialdini <https://www.youtube.com/watch?v=3-T-dr9oB2w>
- Nauczyciel rozszerza treści przedstawione w filmie. Analizuje reguły: wzajemności, zaangażowanie i konsekwencji, społecznego dowodu słuszności, lubienia i sympatii, autorytetu, niedostępności.
- Podział klasy na zespoły. Każdy zespół analizuje jedną regułę i ma odpowiedzieć na poniższe pytania:
 - *Czy w otaczającym Cię świecie zauważasz zastosowanie tej reguły?*
 - *Gdzie i w jaki sposób?*
 - *Jak mogą być wykorzystywane w destrukcyjnych sektach i subkulturach?*
 - *Burza mózgów. Dyskusja moderowana przez nauczyciela.*
- Wspólne oglądanie filmu: Jak działa psychomanipulacja w sektach? https://www.youtube.com/watch?v=t7OsV_dZSTQ
- Dyskusja moderowana przez nauczyciela.
- Mini wykład dotyczący agitowania do sekt. Należy poruszyć takie tematy jak: w jaki sposób następuje agitacja? Gdzie agitowani są nowi członkowie?
- Burza mózgów. Dyskusja moderowana przez nauczyciela. Różnice dotyczące zjawiska między destrukcyjnymi sektami a kontrowersyjnymi i destrukcyjnymi subkulturami.
- Podział klasy na zespoły (5-6 osobowe). Nauczyciel zadaje pytanie: Jak rozpoznać destrukcyjny wpływ sekty lub subkultury na człowieka? Uczniowie zapisują odpowiedzi na arkuszach papieru. Następnie każdy zespół udziela odpowiedzi. Burza mózgów. Dyskusja moderowana przez nauczyciela.
- Podział klasy na zespoły (5-6 osobowe). Uczniowie odpowiadają na pytania w formie plakatu (rysują odpowiedzi):
 - *Jacy ludzie wstępują do sekt destrukcyjnych?*
 - *Jak zachowują się ludzie będący w sektach destrukcyjnych?*
 - *Jakie straty może ponieść człowiek będący w sekcie destrukcyjnej?*
 - *Dlaczego osoby wchodzące do sekt porzucają swoje rodziny, najbliższe osoby, szkołę, uczelnię, pracę?*
 - *Jak rozpoznać, że ktoś z bliskich może mieć kontakt z sektą destrukcyjną?*
 - *Omówienie plakatów.*
- Podsumowanie cyklu zajęć przez nauczyciela.

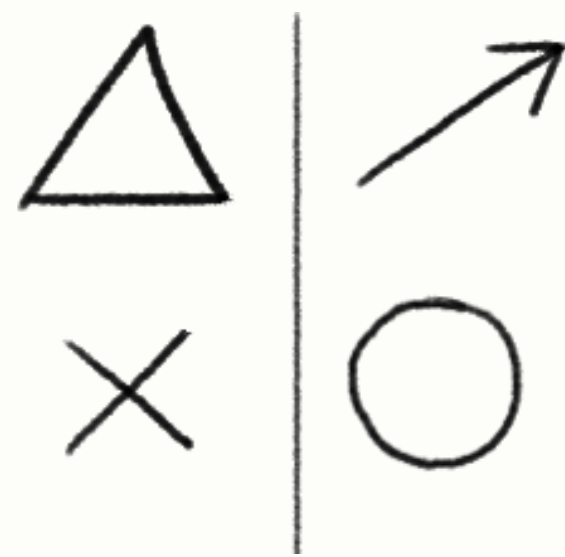
3

ROZDZIAŁ 3

ROZDZIAŁ

Zrozumieć kulturę

3.1

1. Główne orientacje kulturowe, stereotypy i uprzedzenia – czym jest kultura?

Rozważania nad kulturą ukierunkowują uwagę na zróżnicowania kulturowe, występujące na różnych poziomach życia społecznego. Zróżnicowania te posiadają swój związek z warstwami kultury, których podstawą wyjściową jest wypełnianie ról społecznych. Na powyższy aspekt zwrócił uwagę Geert Hofstede, który wyróżnił pięć warstw kultury, konkretyzowanych przez poziomy przynależności jednostek do poszczególnych grup społecznych. Należą do nich:⁵⁵

- poziom kultury narodowej;
- poziom kultury związany z przynależnością do grupy regionalnej, etnicznej, religijnej lub językowej;
- poziom kultury związany z przynależnością do danej płci;
- poziom kultury klasy społecznej, związanej z możliwościami zdobycia wykształcenia i zawodu;
- poziom kultury organizacyjnej lub korporacyjnej, związanej z rolą i stanowiskiem w danym miejscu pracy.⁵⁶

⁵⁵ E. Aronson, T. D. Wilson, R.M. Alert, Psychologia społeczna. Serce i umysł, Poznań 1997

⁵⁶ G. Hofstede, Kultury i organizacje, Warszawa 2000

Istotne dla badań nad kulturą jest umiejscowienie jednostki społecznej na jednym lub kilku poziomach kultury. Uzasadnia to fakt, że ludzie wypełniają zwykle po kilka ról społecznych jednocześnie, które wynikają z zajmowanych pozycji społecznych tworzących pewnego rodzaju konglomerat. W takim układzie pozycji, jedna zawsze jest najważniejsza w danym kontekście sytuacyjnym. Jest to pozycja naczelna, czyli taka, na którą jednostka społeczna kładzie szczególny nacisk i jest dla niej najważniejsza. Jednocześnie wypełnia rolę społeczną, przypisaną do tej pozycji i wszystkich pozostałych. Odnosząc je do warstw kultury, widzimy, że pozycje i role społeczne w dużym stopniu mają związek z tym, co człowiek w danej sytuacji robi. Krzyżują się wtedy poziomy kultury: indywidualnej, organizacyjnej (grupowej), płci oraz narodowej. Taki stan rzeczy, poprzez odmiennność priorytetów, jakimi kierują się ludzie na poszczególnych poziomach kultury, prowadzi zwykle do konfliktów interesów, zachodzących pomiędzy nimi. Uogólniając, jednostka społeczna wypełniając pewne role społeczne, otrzymuje z otoczenia wachlarz cech kulturowych, adekwatnych dla danej grupy. W związku z tym, że w większości przypadków cechy kulturowe poszczególnych grup różnią się od siebie, następuje konflikt na poziomie pogodzenia ze sobą ich interesów. Kwestia powyższa dotyczy wszelkich składników kultury, od systemu wartości, poprzez obyczaje (narodowe) i zwyczaje danej jednostki społecznej, tradycje, aż do bohaterów, symboli narodowych i języka, zarówno etnicznego (na poziomie wielokulturowym), jak i języka organizacji. Na uwagę zasługuje teoria kultury organizacyjnej Hofstede. Została ona zdefiniowana jako: specyficzny sposób patrzenia na rzeczywistość, w której żyjemy, oparty na tych samych przekonaniach, wartościach i zasadach stanowiących podstawowe wzory zachowań członków danej zbiorowości. Zostały one wykształcone i wyuczone w trakcie wspólnej realizacji zadań, przyczyniając się do efektywnego funkcjonowania grupy w określonej rzeczywistości. Pozwoliło to na ich utrwalenie i przekazywanie nowym członkom organizacji.⁵⁷

Kultura i jej składniki są atrybutem każdej jednostki społecznej i każdej zbiorowości. Kreują bowiem indywidualny, niepowtarzalny wizerunek człowieka, grupy społecznej lub etnicznej. Według Everetta M. Rogers’a, kultura jest [...] całkowitym sposobem życia ludu, złożonym z ich wyuczonych i podzielonych wspólnie wzorów zachowań, wartości, norm i przedmiotów materialnych. Kultura w całym spektrum elementów (składników), kreuje wszelkie interakcje, w tym wpływa na poziom komunikacji międzykulturowej. Świadczyć o tym mogą takie elementy jak: systemy językowe, symbole,

systemy wartości, zwyczaje i obyczaje, normy oraz tradycje. To właśnie wymienione elementy kultury w decydujący sposób wpływać będą, z jednej strony na powstawanie barier komunikacyjnych i konfliktów kultur, z drugiej zaś strony w decydujący sposób determinować będą proces integracji i asymilacji kulturowej. Składniki kultur w konfiguracji z antropologicznymi czynnikami komunikacji międzykulturowej tworzą swoisty tygiel kulturowo – antropologiczny, skupiony pierwotnie w jednostce społecznej, a wtórnie w grupie czy narodzie, wpływający na całokształt interakcji zachodzących w ramach struktur o charakterze wielokulturowym.⁵⁸

Hofstede⁵⁹ pojmował kulturę jako zbiorowe zaprogramowanie umysłu, które odróżnia członków jednej grupy lub kategorii od członków innej. Jest to definicja wykorzystywana w antropologii. Należy jednak zwrócić uwagę, że pojęcie kultury nie jest jednoznacznie określone przez nauki społeczne, pomimo że większość definicji kultury zawiera w sobie aspekt materialny i duchowy. Kolejnymi pojęciami używanymi przez badacza są „wymiar” i „kultura narodowa”. Wymiar jest to aspekt zjawiska, jaki można zmierzyć i wyrazić liczbowo, natomiast kultura narodowa jest to zbiorowe zaprogramowanie umysłu, będące wynikiem dorastania w określonym kraju. Hofstede wyróżnił następujące wymiary kultur narodowych: „dystans do władzy”, „kolektywizm i indywidualizm”, „kobiecość i męskość”, „unikanie niepewności”, „orientacja długoterminowa i krótkoterminowa”.⁶⁰

Zapytaj uczniów czy z czymś kojarzą im się powyższe wymiary. Po krótkiej dyskusji, warto je szczegółowo scharakteryzować.

Dystans do władzy – jest to „zakres oczekiwań i akceptacji dla nierówności rozkładu władzy, wyrażany przez mniej wpływowych (podwładnych) członków instytucji lub organizacji”. Dystans do władzy rozciąga się pomiędzy dwoma biegunami: małym i dużym dystansem do władzy. Społeczeństwa charakteryzujące się małym dystansem do władzy cechuje przekonanie, że nierówności między ludźmi powinny być zmniejszane. Przełożeni i podwładni są w pewnym stopniu od siebie zależni – zarówno rodzice, jak i dzieci traktują się partnersko, podobnie jest też w relacjach dzieci – nauczyciele. Hierarchia w organizacjach wynika z odgrywania różnych ról.

⁵⁸ M. Bodziony, Komunikacja międzykulturowa w wielonarodowych jednostkach wojskowych, 2012, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/2948/komunikacja%20mi%20C4%99dkulturowa%20-%20ca%C5%82o%C5%9B%C4%87%20ksi%C4%85%C5%BCki.pdf?sequence=1>, 15.11.2020

⁵⁹ G. Hofstede, G.J. Hofstede, Kultury i organizacje, Warszawa 2007

⁶⁰ D. Subocz, Geert Hofstede – praktyczne zastosowanie wymiarów kultur narodowych, Szczecin 2012.

⁵⁷ P. Boski, Kulturowe ramy zachowań społecznych, Warszawa 2009

Kolektywizm i indywidualizm – jest to wymiar kultur narodowych, rozciągający się pomiędzy biegunem kolektywizmu a biegunem indywidualizmu. Społeczeństwa kolektywne stawiają relacje międzyludzkie ponad osiągnięcie celu. W społeczeństwach kolektywistycznych ludzie są częścią wielopokoleniowych rodzin lub innych grup wewnętrznych, które dają im ochronę i poczucie bezpieczeństwa w zamian za lojalność. Źródłem identyfikacji jest tutaj przynależność do sieci powiązań społecznych. Dzieci są uczone rozumowania w kategoriach „my”. Pewną zasadą jest dążenie do unikania konfliktów i zachowania harmonii.

Kobiecość i męskość – jest to wymiar kultur narodowych rozciągający się pomiędzy biegunem kobiecości a męskości. Społeczeństwa kobiece za podstawową wartość uznają troskę o innych i ich ochronę. Przyjazne relacje między ludźmi są najważniejsze i dlatego kobiety oraz mężczyźni mogą okazywać czułość i dbać o relacje międzyludzkie. Sprawy bytowe i duchowe rodziny są przedmiotem troski obojga rodziców. W książkach dla dzieci występuje równość ról płciowych. Płacz jest uznawany za normalną reakcję i nie jest on ujmą ani dla chłopca, ani dla dziewczynki. Nauczyciela ceni się za przyjazne nastawienie do ucznia, a chłopcy i dziewczynki uczą się w szkołach tych samych przedmiotów. Odrzuca się agresję, a konflikty rozwiązuje się na drodze kompromisu i negocjacji. Z kolei społeczeństwa męskie najwyżej cenią sukcesy materialne i postęp.

Unikanie niepewności – jest to wymiar kultur narodowych rozciągający się pomiędzy biegunami słabego i silnego unikania niepewności. Społeczeństwa o słabym unikaniu niepewności nie posiadają wielu praw i zasad, a jeśli istniejące przepisy nie są przestrzegane, to należy je zmienić. W społeczeństwach tych istnieje akceptacja dla protestów obywatelskich.

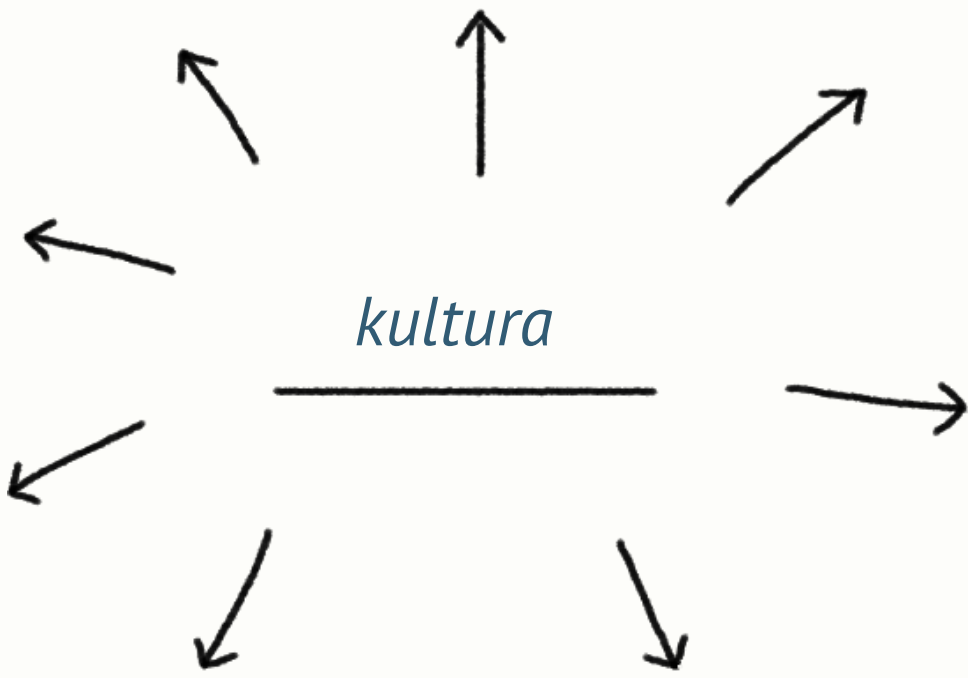
Orientacja długoterminowa i krótkoterminowa – jest to wymiar kultur narodowych rozciągający się pomiędzy biegunami krótkoterminowej i długoterminowej orientacji. Społeczeństwa o orientacji krótkoterminowej charakteryzują się poszanowaniem tradycji, a także społecznych i statutowych zobowiązań, niezależnie od ponoszonych kosztów. Na tym biegunie wymiaru panuje społeczna presja na dorównanie drugiej osobie, nawet jeśli wiąże się ono z nadmiernymi wydatkami. Ludzie oczekują szybkich rezultatów, dążą do prawdy i do zachowania „twarzy”. Społeczeństwa o orientacji długoterminowej adaptują zaś tradycje do współczesnych uwarunkowań. Mają ograniczone poszanowanie dla społecznych i statutowych zobowiązań. Ludzie są cierpliwi w oczekiwaniu na nierychłe wyniki i naturalne jest dążenie do respektowania wymogów prawości.

W tabeli poniżej przedstawiono charakterystykę społeczeństw o orientacji długo i krótkoterminowej.

<i>Orientacja długoterminowa</i>	<i>Orientacja krótkoterminowa</i>
Zapobiegliwość i oszczędność	Duży nacisk społeczny na konsumpcję
Wytrwałość i systematyczne wysiłki w celu stopniowego osiągnięcia rezultatów	Wysiłki powinny przynosić szybkie efekty
Poczucie wstydu	Dbłość o zachowanie „twarzy”
W biznesie ważne są zyski w przyszłości	W biznesie ważne są zyski w najbliższym czasie
Wysoka stopa oszczędności, duże środki na inwestycje	Niska stopa oszczędności, brak pieniędzy na inwestycje

Źródło: Bezpieczna przytań, Różnice kulturowe: orientacja długoterminowa , <https://migranciwielkopolska.caritas.pl/01-09-2020-roznice-kulturowe-orientacja-dlugoterminowa/>, 01.11.2020.

Zapytaj uczniów, czym jest dla nich kultura. Następnie niech uczniowie połączą się w pary i przygotują plakaty, które opracują wspólnie metodą burzy mózgów.

Źródło: Materiały własne autorki

Poproś o prezentację prac na forum. Podsumuj elementy jakie się powtarzają i określ skąd biorą się podobieństwa w odpowiedziach uczniów oraz co je determinuje.

- Poruszając kwestię kultury, nie można zapominać *o istocie i roli stereotypów* oraz uprzedzeń. Funkcjonujący w świadomości społecznej uproszczony, skrótowy i zabarwiony wartościująco obraz rzeczywistości, odnoszący się do: grup społecznych, osób, sytuacji, instytucji. Stereotyp sprawia, że identyczne cechy zostają przypisane wszystkim bez wyjątku członkom/członkiniom grupy, niezależnie od rzeczywistych różnic między nimi.

*Cechy stereotypów:*⁶¹

- automatycznie wzbudzany;
- trwały, trudny do zmiany, sztywny;
- mamy przeświadczenie, że jest prawdziwy;
- często niezgodny z rzeczywistością;
- uogólniony;
- dziedziczony kulturowo;
- nieweryfikowalny doświadczalnie (wyjątki tylko potwierdzają regułę);
- oporny na niezgodne z nim informacje.

*Jak działają stereotypy:*⁶²

- mogą być krzywdzące;
- usprawiedliwiają nasze zachowania;
- ułatwiają funkcjonowanie – dają gotowe wzorce myślenia i zachowania;
- porządkują świat;
- powodują, że łatwo nami manipulować;
- oszczędzają nam „wysiłku poznawczego”;
- wzmacniają tożsamość grupową – dają poczucie przynależności i bezpieczeństwa;
- ograniczają nasze doświadczenie i rozwój, ponieważ nie sprawdzamy napływających do nas informacji;
- kierując się nimi, możemy zacząć funkcjonować w nieprawdziwej rzeczywistości.

⁶¹ W. Szostak, Mity i stereotypy w komunikacji politycznej [w:] Mity i stereotypy w polityce. Przeszłość i teraźniejszość, red. A. Kosińska – Metryka i M. Gołaś, Toruń 2010, s. 25 – 25.

⁶² J. Błuszkowski, Stereotypy narodowe w świadomości Polaków, Warszawa 2003, s. 49.

Skąd biorą się stereotypy? To efekt uboczny „chodzenia na skróty” naszego umysłu i korzystania w myśleniu z heurystyk, zamiast logicznych reguł. Stereotypy przeszkadzają w adekwatnym widzeniu siebie i innych, ale można je unieszkodliwić, zauważając ich automatyczne pojawienie się.⁶³ Bogdan Wojciszke, psycholog badający postrzeganie społeczne, definiuje stereotypy jako „nadmiernie uogólniony i uproszczony obraz określonej grupy społecznej, wyodrębnionej na podstawie łatwo dostrzeganej cechy (płeć, rasa, narodowość, klasa społeczna, zawód), zwykle podzielany przez większą zbiorowość ludzi”.⁶⁴

Takie rozumienie stereotypu wskazuje na jego kilka ważnych właściwości. Po pierwsze, kluczowym czynnikiem jest przynależność danej osoby do łatwej do identyfikacji grupy społecznej. Stereotypy opisują bowiem członków grup społecznych, a nie pojedyncze osoby. Wskazują, że blondynki są głupie, seniorzy są powolni, chłopcy są niegrzeczni, dziewczynki słabe z matematyki itd. Zawsze więc stereotypowe atrybuty przypisywane są wszystkim członkom danej grupy. Po drugie, definicja ta wskazuje także na nadmierne uproszczenie obrazu grupy – widzimy, że dana grupa jest opisywana jako posiadająca lub nieposiadająca zaledwie kilka atrybutów. Po trzecie, stereotypy opisują wszystkich członków danej grupy jako identycznych, o tych samych właściwościach. Stereotyp zakłada więc, że wszystkie blondynki są głupie.

Na pierwszy rzut oka wydaje się, że stereotypy są zróżnicowane i przypisują osobom należącym do danej grupy różne właściwości czy cechy. Jednak polskie badania prowadzone przez Bogdana Wojciszke i współpracowników,⁶⁵ jak również zagraniczne doniesienia bazujące na badaniach Susan Fiske i jej międzynarodowego zespołu,⁶⁶ pokazują, że w gruncie rzeczy stereotypy opisują grupy jedynie za pomocą dwóch wymiarów. Wojciszke nazywa je wspólnotowością i sprawczością, a Fiske odpowiednio ciepłem i kompetencjami. Badania prowadzone w wielu krajach pokazują na przykład, że osoby zamożne są postrzegane jako inteligentne i przedsiębiorcze, ale jednocześnie jako nieuprzejme i nie miłe. Osoby starsze są natomiast postrzegane jako sympatyczne, miłe, ciepłe, ale również jako mało inteligentne czy mało przedsiębiorcze. Okazuje się bowiem, że w postrzeganiu innych działa reguła: „albo jedno, albo drugie”. Grupa może być odbierana przez innych albo jako ciepła, albo jako kompetentna, nie może jednocześnie być i ciepła, i kompetentna.⁶⁷

⁶³ Kulczyk foundation

⁶⁴ B. Wojciszke, Procesy oceniania ludzi, Poznań 1991, s. 180.

⁶⁵ B. Wojciszke, Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego, Gdańsk 2010.

⁶⁶ S.T. Fiske, A.J. Cuddy, P. Glick, & Xu J., A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. Social cognition, Routledge 2002, s. 171-222.

⁶⁷ Kulczyk Foundation, Stereotypy, https://kulczykfoundation.org.pl/czulosc-i-wolnosc/czulosc-i-wolnosc/Stereotypy_Mini_Podrecznik_Swiadomego_Uzytkownika, 10.10.2020

Stereotyp jest również umysłowym obrazem świata zewnętrznego, który każda jednostka tworzy w swojej głowie. W większości wypadków wcale nie jest tak, że najpierw dane zjawisko analizujemy, a dopiero potem definiujemy. Wręcz przeciwnie: definiujemy, zanim zanalizujemy. Zewnętrzny świat wprowadza chaos, ponieważ jest wieloznaczny i trudny do zdefiniowania. Wybieramy więc to, co nasza kultura już zdefiniowała i w postaci stereotypów używamy do interpretowania rzeczywistości, zamiast samodzielnie podjąć trud definiowania⁶⁸. W swoim myśleniu człowiek jest więc niesamodzielny. Postrzega otaczającą go rzeczywistość społeczną poprzez pryzmat gotowych, i już ugruntowanych w zbiorowej świadomości klisz – stereotypów.⁶⁹

Jan Błuszkowski opisuje pięć cząstkowych definicji pojęcia „stereotyp”, tworząc w ten sposób pełną definicję. Według niego „stereotyp jest formą świadomości⁷⁰: całkowicie lub częściowo zgodną z faktami, wyrażającą treści poznawcze ze źródeł w ogóle lub w pewnym stopniu niezależnych od doświadczenia, zawierającą oceny emocjonalne i sądy wartościujące, powiązaną ze słowem odgrywającym rolę impulsu aktualizującego z góry powzięte przekonania, charakteryzującą się względną trwałością i nieelastycznością”.⁷¹

Uprzedzenie to wrogie bądź negatywne nastawienie, dotyczące wyróżniającej się grupy ludzi, oparte wyłącznie na ich przynależności do tej grupy. Uprzedzenia karmią się negatywnymi stereotypami, dotyczącymi jednostek lub grup. Uprzedzenia mogą, ale nie muszą być powiązane z dyskryminacją. Osoby wolne od uprzedzeń mogą kogoś dyskryminować, a osoby dyskryminujące mogą (ale nie muszą) być uprzedzone.

Skąd biorą się uprzedzenia?

- strach przed obcym i nieznanym;
- niewiedza, socjalizacja;
- skłonność do dzielenia osób na grupy;
- jedna to swoi (MY), pozostałe – obcy (ONI);
- „swoich” cenimy wyżej niż „obcych”.

Jeszcze inną formą jest **dyskryminacja**, czyli nieusprawiedliwione, negatywne lub krzywdzące działanie skierowane przeciwko członkowi/członkini danej grupy, wyłącznie

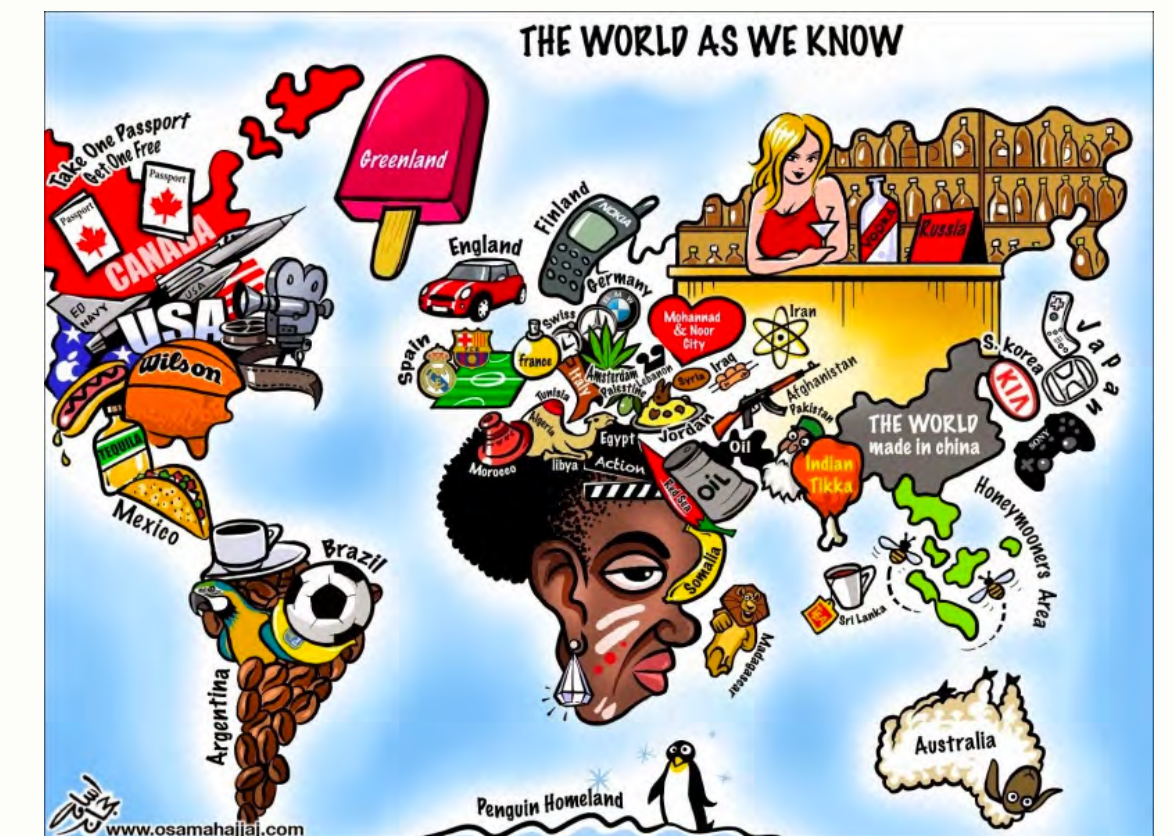
dlatego, że do niej należy. Traktowanie danej osoby mniej przychylnie niż traktuje się inną w porównywalnej sytuacji, ze względu na jakąś cechę (np. płeć, orientacja psychoseksualna, wiek, niepełnosprawność, religia lub przekonania czy pochodzenie etniczne, lub rasowe).

Jak jest zatem różnica między dyskryminacją a uprzedzeniem? **Uprzedzenie to myślenie** czy też odczuwanie. **Dyskryminacja zaś jest działaniem**.

Jeszcze innym sformułowaniem jest: dyskryminacja ze względu na płeć, która zaznacza wszelkie zróżnicowanie, wyłączenie lub ograniczenie, którego skutkiem lub celem jest uszczuplenie, lub uniemożliwienie jednej z płci korzystania na równi z drugą płcią z zasobów, praw człowieka oraz podstawowych wolności w dziedzinach życia politycznego, gospodarczego, społecznego, kulturalnego, obywatelskiego i innych. Dyskryminacja ze względu na płeć może przejawiać się w formie mechanizmów dyskryminujących kobiety lub mężczyzn jako całe grupy oraz w formie dyskryminacji konkretnej osoby ze względu na jej płeć.

Propozycja zadania dla uczniów, podczas warsztatów:

Który stereotyp i dlaczego wg Ciebie jest najbardziej krzywdzący i dlaczego?

Źródło: Materiały własne autorki

⁶⁸ W. Lippman, Public opinion, NY 1961 s. 81.

⁶⁹ Ibidem s. 50.

⁷⁰ J. Błuszkowski, Stereotypy narodowe w świadomości Polaków, op. cit. s. 49.

⁷¹ T. Sasińska, Stereotypy i ich odzwierciedlenie w opinii publicznej [w:] Mity i stereotypy w polityce. Przeszłość i teraźniejszość, red. A. Kosińska – Metryka i M. Gołaś, Toruń 2010, s. 8.

2. Rola i istota kultury a przyczyny powstawania zagrożeń?

Przyczyny powstawania zagrożeń bezpieczeństwa kulturowego są bardzo różne. W głównej mierze należy do nich niezrozumienie obydwu stron oraz niechęć w poznaniu czegoś innego. Obecnie żyjemy w wielowymiarowym społeczeństwie, gdzie na tej samej płaszczyźnie występują różne grupy społeczne, o odmiennych kulturowo cechach. Ludzie o różnym wyglądzie zewnętrznym, języku, wyznaniu religijnym oraz układzie wartości wchodzą we wzajemne interakcje. Dochodzi do wzajemnego postrzegania odmienności z różnymi tego skutkami. Istotne jest też to, że postrzeganie odmienności odbywa się w optyce jednostek, niewielkich grup lokalnych, rówieśniczych czy sąsiedzkich⁷². Mogą one być pozytywne lub negatywne. Wówczas można je rozpatrywać w kategorii szans oraz zagrożeń⁷³.

Poniżej przedstawiono przyczyny zagrożeń społeczno – kulturowych:

- niezrozumienie;
- alienacja;
- podziały etniczny i wyznaniowy;
- antagonizmy narodowościowe (plemienne, klanowe);
- migracje;
- stan bezrobocia,
- stan bezpieczeństwa osobistego obywateli;
- przestrzeganie swobód obywatelskich;
- poziom bezpieczeństwa socjalnego;
- pauperyzacja społeczeństwa;
- dostępność do oświaty, nauki, kultury i wypoczynku;
- różnice statusu materialnego.

Istota zagrożeń kulturowych jest powiązana z treścią kultury, jej znaczenia oraz bezpieczeństwem kulturowym. *Pojęcie kultury* jest jednym z najczęściej używanych pojęć zarówno w sferze publicznej, jak i w codziennym życiu. Chociaż już ponad 50 lat temu A.L. Kroeber oraz C. Kluckhohn zgromadzili około dwustu definicji tego terminu, to

⁷² M. Golka, Oblicza wielokulturowości, Oficyna Naukowa, Warszawa 1997, s. 54-55.

⁷³ M. El Ghamari, Bezpieczeństwo kulturowe a orientalizm – konieczność współczesności, „Security Review”, ISSN 2543-6694, Rzeszów 2016, s. 19.

dziś katalog tych definicji mógłby się znacznie rozszerzyć. J. G. Herder napisał, „nie ma nic bardziej nieokreślonego niż słowo kultura”. Ze względu na znaczną ilość funkcjonujących definicji kultury można byłoby się z tym zgodzić. Istnieją setki definicji kultury, a każda z nich uwzględnia jakiś wycinkowy aspekt kultury.

Znawcy teorii, tacy jak R. Bierstadt, twierdzili, że definicje kultury powinny ulec redukcji. Dlatego też zaproponował twierdzenie, zgodnie z którym „kultura to wszystko to, co ludzie czynią, myślą i posiadają jako członkowie społeczności”.⁷⁴ Kultura to w takim razie, każda czynność – zarówno fizyczna, jak i intelektualna – podejmowana przez człowieka.

Kultura jest zaliczana również do jednej z trzech podstawowych sfer funkcjonowania społeczeństwa, obok ekonomii oraz polityki. W takim rozumieniu jest ona realizowana poprzez swoje formy, takie jak: religia, filozofia, nauka oraz sztuka, które mają za zadanie uzupełniać i tworzyć kompatybilną całość w codziennym funkcjonowaniu ludzi.

Pojęcia „kultura” używa się również w kontekście szeregu zwyczajów, perspektyw oraz tradycji różnych grup społecznych, oraz stowarzyszeń. Świadczy o tym określenie „kultury artystycznej” lub „kultury biurowej”, jak i kultury mniejszości narodowych oraz grup etnicznych. W rozważaniach tych można rozszerzyć katalog definicji kultury, do określenia całości cywilizacji. Świadczy o tym przykładowo fakt, że cywilizacja europejska dzieli ze sobą wspólną kulturę. Jest to stanowisko, które ma sens nieetniczny. W tym rozumieniu kultura jako cywilizacja oznacza:

- sposób życia;
- zwyczaje grup społecznych;
- ugrupowanie społeczne;
- grupę ludzi;
- etc.

Definicja kultury R. Lintona i A. Kłoskowskiej, zakłada natomiast, że „kultura jest to względnie zintegrowana całość obejmująca zachowania ludzi przebiegające według wspólnych dla zbiorowości społecznej wzorów wykształconych i przyswajanych w toku interakcji oraz zawierająca wytwory takich zachowań”.⁷⁵ Zgodnie z tą definicją kultura to zbiór elementów takich jak:

- zachowanie;
- wszelkie działania społeczne;
- wytwory tych zachowań;

⁷⁴ Cyt. za : Słownik etnologiczny, red. Z. Staszczuk, Warszawa – Poznań, s. 187.

⁷⁵ A. Kłoskowska, Kultura masowa, Warszawa 1983 s. 9-42.

ROZDZIAŁ 3.1

- ludzkie postawy;
- nawyki;
- wartości.

Poprzez te składowe kultura jest w stanie stanowić względnie zintegrowaną oraz funkcjonującą całość. Podstawowymi cechami oraz elementami, które tworzą całość kultury, są wszystkie te zjawiska, które stanowią aspekt zjawisk kulturowych. Zjawiska kulturowe są również nierozzerwalnie związane z zachowaniami motorycznymi. Są to wszelkie czynności związane z tworzeniem i odbiorem dzieła kulturowego. Chcąc wyróżnić cechy kultury, należy podkreślić istotną rolę wartościowania oraz oceniania postaw społecznych w kulturze. Polega to na przybieraniu określonej postawy wobec pewnych zachowań czy też przedmiotów. Niemożliwe jest również mówienie oddzielnie o cechach kultury oraz jej treści, bowiem w większości przypadków zarówno cecha może być treścią kultury, jak i na odwrót.

*Zapytaj uczniów, jakie są według nich zagrożenia? Zastosuj metodę debaty wśród uczniów. Podziel ich na 4-osobowe grupy, niech najpierw wspólnie przedyskutują sprawę, w oparciu o przedstawione powyżej kwestie.
Kolejno poproś by każda grupa, opisała jedno – według niej najbardziej zagrażające zjawisko oraz sposoby jak im przeciwdziałać – co robić.
Jednocześnie poproś by jedna osoba robiła notatki na tablicy a osoba chętna (jeśli taka będzie) rysowała skojarzenia do poruszanych kwestii.
Na koniec zrób zdjęcia prac: pisanej oraz rysowanej i załącz do materiałów z lekcji.*

3. Tożsamość Europy: Kim są mieszkańcy Europy?

*Rozpocznij lekcję od obejrzenia z uczniami filmu:
<https://www.youtube.com/watch?v=1Smad9uKJ6w>*

Europa, mimo że tworzy z Azją jeden blok kontynentalny, od wieków uznawana jest za odrębny ląd. Powierzchnia naszego kontynentu wynosi jedynie 10,5 mln km. Indeks górny 22, a więc jest 4 razy mniejsza od Azji, 3 razy od Afryki i 2 razy od każdej z Ameryk – Północnej i Południowej.

Źródło: Materiały własne autorki

Warunki naturalne w Europie są niezwykle różnorodne. Połączenie form ukształtowania powierzchni, klimatu, gleb, świata organicznego stworzyło przychylne środowisko naturalne, które przyczyniło się do wczesnego zasiedlenia tego lądu, jego gospodarczego wykorzystania i stworzenia cywilizacji nazywanej europejską. Europa mimo niewielkiej powierzchni leży w trzech strefach klimatycznych: okołobiegunowej, umiarkowanej i podzwrotnikowej. Największy obszar zajmuje klimat strefy umiarkowanej. Prawie całą Europę Zachodnią i większą część Europy Północnej obejmuje klimat umiarkowany morski (oceaniczny). W Europie Wschodniej, poza północnymi skrawkami, występuje klimat umiarkowany lądowy (kontynentalny). Północne krańce Europy oraz wyspy na Oceanie Arktycznym są objęte klimatem okołobiegunowym subpolarnym i polarnym. W Europie Południowej występuje klimat podzwrotnikowy, nazywany śródziemnomorskim. Ludność Europy jest zróżnicowana etnicznie, językowo i religijnie. Większość języków używanych w Europie należy do rodziny indoeuropejskiej. Współcześnie największy zasięg mają trzy grupy językowe: germańska, romańska i słowiańska. W Europie dominują chrześcijanie. Jednak są oni podzieleni na kilka odłamów. Najliczniejsi to wyznawcy Kościoła rzymskokatolickiego, prawosławni i protestanci. W Europie, w roku 2020 mieszkało 743 595 000 ludzi, ale udział ludności Europy w ogólnej liczbie ludności świata systematycznie maleje. Struktura wieku jest niekorzystna – udział ludności w wieku do 14 lat jest niewielki, a w wieku

ROZDZIAŁ 3.1

powyżej 65 lat stosunkowo wysoki. To wynik niskiego przyrostu naturalnego i wydłużenia średniej długości życia. Za podstawę cywilizacji europejskiej uznaje się elementy kultury starożytnej Grecji i cesarstwa rzymskiego oraz tradycję chrześcijańską.

Na zajęciach wspólnie z klasą wykonajcie test: Edukacja społeczna. Poczucie patriotyzmu i przynależności do kraju i Europy https://zasobyip2.ore.edu.pl/uploads/publications/56dd1db7ba3bb35e64f838268b600010_/index.html

Zasugeruj uczniom zagranie w domu lub jeśli w szkole jest pracownia komputerowa, w grę:

- *Pomóż babci zgadnąć, skąd pochodzą pamiątki!* https://europa.eu/learning-corner/guess-the-gifts-with-grandma_pl
- *Odkryjmy Europę!* https://europa.eu/learning-corner/lets-explore-europe_pl
- *Inne:*
 - *Europa i Unia Europejska – Opowiadania*
 - *Europa i Unia Europejska – Prace plastyczne i gry online*
 - *Europa i Unia Europejska – Kolorowanki do wydruku*
 - *Europa i Unia Europejska – Materiały obrazkowe do wydruku*
 - *Europa i Unia Europejska – Materiały dla przedszkolaków*
 - *Europa i Unia Europejska – Materiały na poziomie elementarowym*
 - *Europa i Unia Europejska – Materiały dla dzieci szkolnych*
 - *Europa i Unia Europejska – Gry planszowe i artykuły dla dzieci*
- *Quizy i łamigłówki*
 - *Kraje sąsiadujące z Polską:* https://zasobyip2.ore.edu.pl/uploads/publications/56dd1db7ba3bb35e64f838268b600010_/index.html
 - *Jaki to kraj?* https://zasobyip2.ore.edu.pl/uploads/publications/022b507e-619a5f2a658f2a9d2e706872_/index.html
 - *Skąd jest...?* https://zasobyip2.ore.edu.pl/uploads/publications/e4b05c-730c22a71c21abbf566b57c764_/index.html
- *Filmy:*
 - <https://www.youtube.com/watch?v=h58YVP1Zvmw>
 - *Do polecenia:* <https://www.gov.pl/web/zdalnelekcje/jestem-europejczykiem>

4. Współczesna migracja

Na poziomie międzynarodowym nie ma jednolitej definicji prawnej pojęcia „migrant”. Za migranta uważana jest osoba, która opuszcza miejsce zamieszkania i przemieszcza się do innego kraju lub przemieszcza się w obrębie własnego kraju. Ludzie, którzy przemieszczają się w granicach swojego kraju, aby przetrwać toczący się w nim konflikt, nazywani są „wewnętrznie przesiedlonymi”. Jest to ważna grupa, którą należy uwzględnić w analizie populacji migrantów na Bliskim Wschodzie, ponieważ konflikty w Syrii, Iraku i Jemenie spowodowały w ostatnich latach wysiedlenie milionów ludzi w tych krajach. Wielu międzynarodowych migrantów przenosi się w poszukiwaniu pracy, aby dołączyć do rodziny lub studiować, podczas gdy inni przenoszą się do innego kraju, aby uniknąć przemocy lub prześladowań. Te przymusowo wysiedlone osoby nazywane są „uchodźcami” lub „osobami ubiegającymi się o azyl” i powinny być objęte szczególną opieką prawną.

Istnieją trzy rodzaje migracji przymusowej, która stosowana jest przez państwa, jako:

- środek służący ograniczeniu lub eliminacji na określonym terytorium wybranych grup politycznych, etnicznych lub klas społecznych;
- środek do osiągnięcia celów politycznych lub gospodarczych. Np. pod koniec lat 60. i w latach 70. Maroko, Algieria i Tunezja zachęcały do przesiedlenia do Francji, co miało być sposobem na zmniejszenie bezrobocia, a jednocześnie uzyskanie przekazów pieniężnych, które stały się znaczną częścią gospodarek narodowych;
- środek do osiągnięcia jednorodności kulturowej lub zapewnienia dominacji jednej społeczności etnicznej nad inną. Np. Turcja wymusiła migrację Kurdów do Iraku, aby kontrolować kurdyjską działalność polityczną w Turcji.

W latach 2005-2015 liczba migrantów żyjących na Bliskim Wschodzie podwoiła się, sięgając 54 mln. Migranci poza ojczyznami szukali lepszych warunków życia lub schronienia przed regionalnymi konfliktami. Pomimo spadku cen ropy i kryzysu finansowego w latach 2008-2009, gospodarki krajów Zatoki Perskiej rozwijały się, a sytuacja ekonomiczna w Arabii Saudyjskiej, Zjednoczonych Emiratach Arabskich, Kuwejcie, Omanie, Katarze i Bahrajnie zachęcała miliony ludzi do przenoszenia się tam w poszukiwaniu lepszych możliwości ekonomicznych. Grupa ta stanowiła ok. 40 proc. migrantów. Większość migrantów na Bliskim Wschodzie, głównie po 2011 r., to osoby szukające schronienia przed konfliktami zbrojnymi. Według Philipa Connora,

ROZDZIAŁ 3.1

analityka Pew Research Center, taka „migracja niszczy gospodarki, tkankę społeczną, bezpieczeństwo i zdolności administracyjne większości krajów w niestabilnym regionie, a konsekwencje rozlewają się na Europę, szczególnie poprzez nielegalne i niebezpieczne podróże migrantów, które często prowadzą do tragicznej śmierci”.

Do tzw. kryzysu migracyjnego w Europie w 2015 r. doprowadziło kilka czynników. Za najważniejsze uważa się:⁷⁶

Włosi, wstrząśnięci kolejnym zatonięciem łodzi z migrantami w pobliżu Lampedusy (zginęło około 400 osób), w październiku 2013 r. rozpoczęli operację Mare Nostrum na Morzu Śródziemnym. Miała ona położyć kres masowemu zjawisku przerzucania afrykańskich imigrantów z wybrzeży Libii i Tunezji, czym od lat zajmowały się zorganizowane grupy przestępcze w tych krajach. Celem było też ratowanie migrantów. W ciągu roku Włosi uratowali 150 tys. osób. Od czasu rozpoczęcia operacji, liczba uchodźców przybywających tą drogą do Europy, zaczęła jednak rosnąć.

Wiosną 2015 r. prezydent Syrii ogłosił, że większość jego rodaków uciekła z kraju ze strachu przed terroryzmem, ale w związku z tym, że – jak twierdził – sytuacja w kraju poprawia się, Syryjczycy mogą wracać do kraju. Jednocześnie rząd w Damaszku ogłosił dwie decyzje: masowy pobór do wojska i znaczne ułatwienia w uzyskaniu paszportów. Mogli je wyrobić w Turcji Syryjczycy, którzy wcześniej uciekli z kraju. Wielu analityków utrzymywało wówczas, że celem Assada jest pozbycie się z kraju opozycji. Nieco później, gen. Philip M. Breedlove pełniący funkcję głównodowodzącego siłami NATO w Europie, posunięcia Assada i wspierającej go Rosji nazwał „weponizacją migracji” przeciw Europie.

zmniejszenie kosztów podróży do państw Unii Europejskiej przy jednoczesnym ograniczeniu ryzyka. Nielegalna podróż z Libii do Włoch przez Morze Śródziemne kosztowała migrantów w 2015 r. około 5-6 tys. dol. Po tym, jak 18 czerwca 2015 r. władze Macedonii zmieniły przepisy umożliwiając migrantom trzydniowy tranzyt przez terytorium tego kraju, mogli oni wybrać bezpieczniejszą trasę z wybrzeża tureckiego na greckie wyspy, płacąc za to 2-3 tys. dol.

*Frontex*⁷⁷ – europejska agencja zajmująca się ochroną granic – wskazał następujące szlaki nielegalnego przerzutu migrantów do Europy:

- szlak zachodnio-afrykański – z Maroka na Wyspy Kanaryjskie;
- szlak zachodni śródziemnomorski – z Maroka do Hiszpanii (głównie przez Morze

Śródziemne, w mniejszym stopniu przez Ceutę i Melillę);

- szlak centralny śródziemnomorski – z Algierii, Tunezji lub Libii do Włoch (przez Morze Śródziemne);
- szlak wschodni śródziemnomorski:
- przez Morze Śródziemne z Turcji do Grecji, Włoch lub na Cypr;
- drogą lądową z Turcji do Grecji lub Bułgarii;
- szlak bałkański – z Serbii do Węgier lub z Serbii do Chorwacji, następnie do Słowenii;
- szlak wschodnioeuropejski – z Ukrainy do Polski.⁷⁸

Zobacz z uczniami z jakich państw przybywają migranci do Polski: <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/typ/dokumenty/widok/mapa/rok/2021/?x=0.469&y=1.0512&level=1>

W rezultacie kryzysu migracyjnego z lat 2015-16 Niemcy zaproponowali – za pośrednictwem Komisji Europejskiej – wprowadzenie „mechanizmu solidarnego rozdzielania uchodźców”. Polska, Węgry i Czechy odrzuciły propozycję, zamiast tego proponując lepszą ochronę granic zewnętrznych wspólnoty. Jednocześnie w Unii Europejskiej obowiązuje konwencja dublińska, regulująca zasady rozpatrywania wniosku o azyl przez państwa unijne. Zgodnie z jej zapisami o uchodźców muszą się troszczyć te państwa, do których przybyli oni najpierw. Pakiet reform konwencji dublińskiej gotowy jest od lat, ale Warszawa i Budapeszt odmawiają negocjacji. Pomimo wielu prób, nie udaje się doprowadzić do reform, które stałyby się trwałym elementem polityki migracyjnej i azylowej UE. W praktyce oznacza to, że problem migracyjny dotyczy głównie Grecji, Włoch i Hiszpanii. 2 kwietnia 2020 r. TSUE orzekł, że Polska i Węgry złamały prawo Unii Europejskiej, odmawiając zastosowania się do decyzji o relokacji uchodźców (rząd w Pradze wycofał się z wcześniejszych decyzji). W związku ze sporem o to, jak relokować napływających do państw Unii Europejskiej migrantów, Bruksela w marcu 2016 r. przyjęła wspólne oświadczenie o powstrzymywaniu ich w Turcji (nie jest to umowa, więc nie istnieje możliwość zbadania legalności przez TSUE). W zamian Unia obiecała Ankarze pomoc finansową w utrzymaniu uchodźców. Początkowo była to kwota 6 mld euro.

⁷⁶ Migration Data Portal, Big Picture Data, https://migrationdataportal.org/data?i=stock_abs_&t=2020, dostęp: 10.12.2020

⁷⁷ Frontex, Migratory Map, <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-map/>, 15.12.2020

⁷⁸ M. Cammett, I. Diwan, A. Richards, J. Waterbury, A Political Economy of the Middle East. 4th edition. Boulder: Westview Press, 2015

5. Transformacja kulturowa a kod kulturowy

Kod kulturowy wg Clotaire Rapaille’a jest znaczeniem, jakie nieświadomie przypisujemy danej rzeczy. Inaczej mówiąc, jest to ogólna definicja tego, jak w danej kulturze jest postrzegane dane zjawisko lub obiekt. Kody kulturowe mają ogromne znaczenie w społeczeństwach wielokulturowych oraz w firmach międzynarodowych.⁷⁹ Motywatorami transformacji kulturowych mogą być zarówno czynniki ekonomiczne (spadające przychody czy zmiana ich struktury), jak i ludzkie (np. zmiany na kluczowych stanowiskach lub sygnalizowane problemy w poszczególnych działach firmy). Transformacja kulturowa, poza zmianami formalnymi, niesie ze sobą przekształcenia, między innymi w takich obszarach jak:

- styl komunikacji (zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej);
- styl zarządzania;
- wartości społecznych;
- udzielanie informacji zwrotnej – informacji kulturowej;
- podejście do nauki i rozwoju, tworzenie środowiska rozwojowego;
- kompetencje międzykulturowe.

Transformacja jest więc procesem wieloaspektowym, który wymaga zaangażowania kluczowych pracowników i zarządzających. Jej celem zazwyczaj jest podniesienie najważniejszych wskaźników efektywności firmy, które powinny być definiowane przed rozpoczęciem procesu.

Przykład transformacji kulturowej:

Od lat 90-tych zapanowała w Polsce wolność słowa. Znikła cenzura, która ograniczała od wielu lat swobodę wypowiedzi. Zapanował pluralizm w mediach. Społeczeństwo zaczęło być coraz bardziej świadome zmian. Głównie dzięki łatwemu dostępowi do informacji. Wraz z politycznym odcięciem się od ZSRR i dawnego bloku wschodniego, w miejsce dotychczasowych wzorców czerpanych, a wręcz narzucanych ze wschodu, pojawiły się wzorce zachodnie, głównie amerykańskie. Zaczęło się budowanie społeczeństwa masowego. Inaczej niż w przypadku ZSRR i radzieckich wzorców kulturowych, teraz wzorce i zachodnia kultura zaczęły być masowo przyjmowane przez Polaków. Te zmiany następowały bardzo szybko, tworząc nowe polskie społeczeństwo.

Na uwagę zasługuje również kwestia religii, która spełnia w życiu wierzących rozmaite funkcje: towarzyszy człowiekowi w ważnych dla niego momentach, od narodzin lub poczęcia aż do śmierci, pomaga mu zrozumieć siebie i świat, nawiązać kontakt z Bogiem. Ponadto stymuluje jego rozwój osobisty, wpływa na jego myśli, uczucia i działania w wymiarze doczesnym i w perspektywie wieczności. Religia obecna jest w różnych dziedzinach życia społecznego: integruje wspólnotę wokół realizacji wspólnych celów, kształtuje prawo, ekonomię, relacje społeczne, wyznacza standardy życia w społeczności wiernych, przejawia się w literaturze i sztuce. Rozwój cywilizacji technicznej przyczynił się jednak do osłabienia pierwiastka religijnego w kulturach współczesnych.

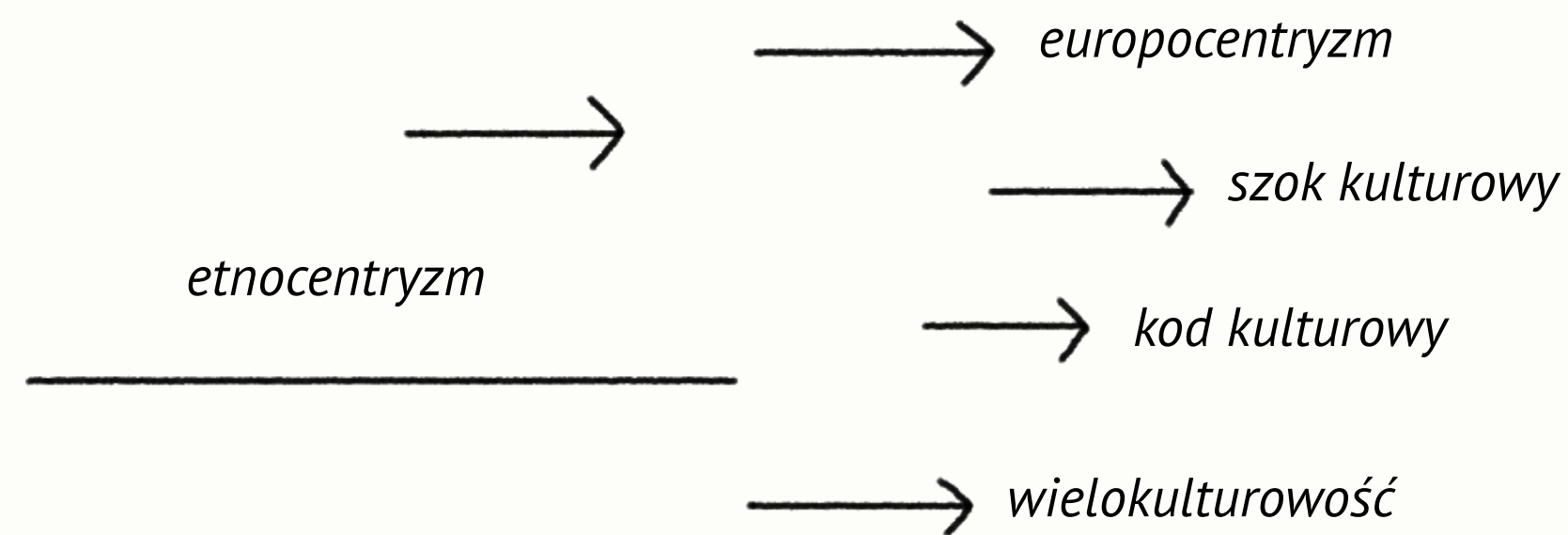
Z raportu opublikowanego w 2010 roku przez amerykańską agencję rządową The Central Intelligence Agency (CIA) wynika, że 88% mieszkańców naszego globu wyznaje jakąś religię, 33,39% ludności świata to chrześcijanie, 22,74% – muzułmanie, 13,8% wyznawcy hinduizmu, 6,77% – buddyści, 0,35% – wyznawcy sikhizmu, 0,22% – Żydzi, 0,11% – wyznawcy bahaizmu, pozostali to bezwyznaniowcy (9,66%) lub ateści (2,01%). W Unii Europejskiej średni odsetek ateistów jest dziesięciokrotnie wyższy i wynosi 20% (najniższy w Rumunii – 1%, najwyższy we Francji – 40%). Postępująca sekularyzacja społeczeństwa Zachodu ma również duży wpływ na kierunek rozwoju jego kultury.⁸⁰

6. Główne orientacje kulturowe

Kwestię głównych orientacji kulturowych można opisać poprzez różnorakie formy, skłonności społeczeństw lub narodów do traktowania odmienności oraz własnej wizji świata. Najlepiej oddają je pojęcia: etnocentryzmu, europocentryzmu, wielokulturowości oraz kodu kulturowego, o którym pisano w poprzednich częściach niniejszego podręcznika.

⁷⁹ J. Bursztaw, Świat jako więzienie kultury. Pomyślenia, Warszawa: 2008

⁸⁰ Kultura w kontekście wartości [w:] G. Żuk, Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki, Lublin 2016, s. 87-117

Źródło: Materiały własne autorki

Etnocentryzm to skłonność do idealizowania własnej kultury, narodu lub grupy oraz traktowania ich jako „centrum świata”. W perspektywie etnocentrycznej uznaje się doświadczenia własnego narodu (kultury) za punkt odniesienia dla wszystkich pozostałych nacji. Pierwszą definicję etnocentryzmu podał W.G. Sumner. Powyższe zjawisko przedstawia jako „postrzeganie rzeczy, ludzi lub zachowań oraz wartościowanie i porównywanie ich przez pryzmat własnego środowiska”. Ponadto dodał, że dana grupa społeczna postrzega siebie jako nadrzędną. Punktem odniesienia przy ocenie innych środowisk jest własna grupa, która wyodrębniła się na podstawie różnic kulturowych. W postrzeganiu jednostek przynależących do wyodrębnionego grona, właśnie ta grupa jest identyfikowana jako centrum świata, dlatego odmienne poglądy są odbierane jako nieprawidłowe. Skutkiem powyższego zjawiska jest nietolerancja, która prowadzi do konfliktów.⁸¹ Społeczeństwo etnocentryczne można podzielić na: grupę wewnętrzną, w której dany podmiot poczuwa się przynależności do swojej grupy oraz grupę zewnętrzną, gdzie jednostka nie odczuwa mocnego przywiązania do swego środowiska. Do głównych atrybutów etnocentryzmu można zaliczyć:

- podział społeczeństwa na grupy;
- identyfikowanie swojego zachowania jako jedyne prawidłowe;
- wywyższanie własnej grupy względem reszty grup;
- postrzeganie innych grup jako gorsze, problematyczne, z nieprawidłowymi systemami wartości.

Europocentryzm – praktyka i postawa, świadome lub nie, stawianie europejskich

⁸¹ A. Figiel, Etnocentryzm konsumencki. Produkty krajowe czy zagraniczne, Warszawa 2004.

(i w ogólności zachodnich) rozwiązań, problemów, kultury czy wartości wyżej, niż tych z innych kręgów kulturowych. Korzeni europocentryzmu możemy upatrywać w tzw. teorii Europejskiego Cudu. To koncepcja, która mówi, że Europa i Europejczycy mieli specjalne cechy, które pozwoliły na odkrycie Nowego Świata, rozwój kapitalizmu, zdominowanie światowego handlu i polityki. Badacze i badaczki zaproponowali szeroką gamę teorii, które wyjaśniałyby, dlaczego w XIX wieku Europa stała się najpotężniejszą i najbogatszą cywilizacją świata – także na gruncie geograficznym, kulturowym, instytucjonalnym – związaną z zasobami, a także teorią „czystego przypadku”.⁸² Europocentryzm nie byłby możliwy bez kolonializmu, który uważa się za jeden z głównych czynników, stojących za europejskim cudem. Dlatego, by zrozumieć europocentryzm, to kluczowe jest zrozumienie: kolonializmu, neokolonializmu, dekolonizacji i postkolonializmu.

Szok kulturowy to naturalna reakcja jednostki, gdy znajdzie się w nowym środowisku kulturowym. Można go zdefiniować jako wyraz swego rodzaju psychologicznej dezorientacji, która została wywołana na skutek niezrozumiałych sytuacji lub zdarzeń. Pojęcie szoku kulturowego wprowadził do literatury Kalervo Oberg, który określił go jako niepokój wywołany utratą wszystkich znanych z własnej kultury symboli, sygnałów, znaków, zachowań i rytuałów, pozwalających jednostce orientować się w codziennym życiu. W niektórych publikacjach można również spotkać pojęcie stresu akulturacyjnego. Naczelne miejsce przypada problemom związanym z odmiennymi sposobami myślenia, postępowania, motywowania, komunikowania się czy okazywania emocji. W nowej kulturze przybysz czuje się często jak ryba wyjęta z wody. Reakcją na ten stan rzeczy jest zazwyczaj silny niepokój i frustracja, po czym odrzucenie wszystkiego, co wiąże się z miejscową kulturą. W literaturze przedmiotu można spotkać się z dwoma modelami szoku kulturowego:

- „utożsamianie szoku kulturowego, polegające na emocjonalnej dezorientacji, którą można, a nawet trzeba, leczyć;
- postrzeganie szoku kulturowego w dłuższej perspektywie jako okazji do uczenia się i pogłębiania swoich kompetencji kulturowych”.⁸³

Trudno jednoznacznie określić, czy jest szansa przygotować się na szok kulturowy.

⁸² PAH, Europocentryzm: czy Europa jest pępkiem świata, <https://www.pah.org.pl/app/uploads/2021/02/europocentryzm-CZY-EUROPA-JEST-PEPKIEM-SWIATA.pdf>, 12.15.2020

⁸³ D. Simpson, Biznes międzynarodowy w gospodarce globalnej, Uniwersytet Gdański Ekspatrianci wobec szoku kulturowego i odwróconego szoku kulturowego nr 33, 2014 s. 555–570

Przy zachowaniu otwartości, poznawaniu nowych ludzi, szczerym zadawaniu im pytań o kulturę, proces przejścia przez wszystkie fazy adaptacji powinien być łatwiejszy. Warto wstrzymać się z oceną każdego dyskusyjnego zachowania, jakie obserwujemy. Rozumieć, poznawać, zamiast ferować wyroki, to trudna sztuka. Oczywiście, im więcej wiemy o ludziach, tym łatwiej nam z nimi funkcjonować. Kultura to nie tylko poważne, encyklopedyczne informacje, ale też kuchnia, popularne filmy czy piosenki, jakie słychać w lokalnym radiu. Warto też pozwolić sobie na popełnianie błędów. Tylko z takim podejściem możemy poczuć się naturalnie w nowym środowisku i wkroczyć w nie, wciąż pozostając sobą. Z pewnością można usiłować minimalizować szok kulturowy, ale nie sposób się przed nim w pełni uchronić.

Wielokulturowość (ang. multiculturalism) – obecność wielu różnorodnych kultur w obrębie jednego państwa lub polityka państwa wobec różnorodności kulturowej. Termin „wielokulturowość” stosuje się przede wszystkim do wysoko uprzemysłowionych, rozwiniętych społeczeństw wieloetnicznych, zwłaszcza imigranckich. Wielokulturowość jest głównie stanowiskiem ideologicznym, które odnosi się do uczestnictwa mniejszości w kulturach i społeczeństwach narodowych oraz w stosunku do zmieniającej się natury samego pojęcia kultury narodowej i ponadnarodowej. Pojęcie kultury stało się dla ideologii wielokulturowości głównym wyznacznikiem odrębności. Stanowisko wielokulturowości prowadzi jednak do paradoksu: nadając bowiem pojęciu kultury jednoznaczną sygnaturę etniczną, ludzie, tym razem dobrowolnie, wracają do schematu myślenia, że wszystko, co kulturowe, powinno wywodzić się z tego, co kulturowe, a więc być obecne w kanonie wartości danej grupy. W ten sposób wielokulturowość, podbudowana doktrynalnie, może zamienić się w powolną atomizację kultur narodowych, w ich faktyczny rozpad na konkurujące ze sobą kulturowe getta i diaspory.⁸⁴

Zaproponuj uczniom rozwiązanie wykreślanki:

Zapytaj uczniów, czy kojarzą lub mieli styczność z szokiem kulturowym? Czy uczniowie znają przypadki całkowitej odmienności w obszarze kulinarnym?

Q	W	A	S	Z	C	V	N	R	T	E	T	G	S
X	T	K	U	J	S	N	S	J	Y	F	A	V	O
X	B	I	O	E	U	Y	H	I	N	Q	K	B	P
C	S	B	R	D	I	Q	U	I	U	G	I	H	R
V	S	S	T	E	K	C	R	J	U	H	A	S	E
B	W	B	U	U	P	U	S	K	U	F	Z	B	S
M	I	W	O	R	P	O	L	L	O	L	O	S	B
K	E	T	N	O	C	E	N	T	Y	Z	M	J	Z
Y	L	R	P	P	P	P	B	E	U	P	I	W	H
D	O	W	H	O	P	U	S	R	P	R	O	H	S
O	K	B	N	C	P	C	S	U	S	P	O	T	I
D	U	X	D	E	R	H	O	D	Ż	C	T	W	O
R	L	J	V	N	K	D	Y	W	E	B	W	I	Y
T	T	S	G	T	M	J	U	W	E	L	P	B	P
M	U	T	T	R	S	I	G	H	E	S	J	K	F
D	R	R	T	Y	B	Y	G	I	W	X	Z	U	F
S	O	R	E	Z	W	W	Q	R	Q	I	U	O	D
H	W	B	D	M	N	X	C	M	A	L	P	O	H
K	O	R	T	G	D	V	N	N	Q	C	A	A	C
R	Ś	R	T	Y	V	S	A	X	B	A	J	A	X
E	Ć	K	O	M	U	N	I	K	A	C	J	A	X
Q	Y	I	I	I	O	F	S	G	A	U	I	O	P

HASŁA:

- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

⁸⁴ Hasło: wielokulturowość, PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/wielokulturowosc;3995791.html>, 10.11.2020

7. Asymilacja i integracja

W układzie dominujących współcześnie wartości, nie są obecne wartości absolutne, co skutkuje brakiem – poza samym „Ja” – stałych punktów odniesienia. Człowiek stanowi ostateczną instancję dla samego siebie, a to z kolei rodzi relatywizm w postawach i zachowaniach. Brakuje też przysługującej mu, niejako z natury, wolności. Współczesny człowiek Zachodu dobrowolnie z niej rezygnuje, w imię zapewnienia sobie poczucia bezpieczeństwa, utraconego po odrzuceniu wartości absolutnych, stanowiących w ujęciu tradycyjnym oparcie dla ludzkiego bytowania w niepewnym świecie. Odpowiedzialność za własne wybory ceduje na innych. Zdarza się, że ceni wolność „od...”, ale jednocześnie unika wolności „do...”. Ponadto tradycyjnie, pozytywnie rozumiana wolność stanowiłaby zapewne przeszkodę w osiągnięciu życiowego sukcesu i realizowaniu idei przyjemnego życia. Na postawy te wpływa asymilacja oraz integracja, która utożsamia postawy ludzi znajdujących się w różnych środowiskach kulturowych. *Asymilacja* oznacza całokształt zmian, którym podlegają jednostki, odłączając się od swojej grupy i przystosowując się do życia w innej grupie, różniącej się od niej swą kulturą. *Integracja* zaś to stan zorganizowania, zespolenia i zharmonizowania różnorodnych elementów tworzących zbiorowość społeczną, odnoszący się do sfery norm i wartości, działań oraz łączności pomiędzy jednostkami i grupami społecznymi.

Etap adaptacji kulturowej:

- miesiąc miodowy (inaczej tzw. faza turystyczna) – etap fascynacji nową kulturą, w której wszystko wydaje się pozytywne;
- szok kulturowy – zderzenie z rzeczywistością, powodujące silne reakcje stresowe i charakteryzujące się wrogością wobec obcej kultury;
- ożywienie – etap poprawy postrzegania siebie i obcej kultury;
- dopasowanie – faza ponownej akceptacji obcej kultury jako odmiennej, ale nie mniej wartościowej niż własna.
- Po wyjeździe lub powrocie do kraju osoba może przeżyć tzw. szok powrotny.

Zapytaj uczniów: Jaka jest różnica pomiędzy asymilacją a integracją? Jakie są przykłady każdego pojęcia?

ROZDZIAŁ

Potencjalne zagrożenia bezpieczeństwa kulturowego

3.2

1. Bezpieczeństwo kulturowe

Ważnym aspektem w zakresie kształtowania się zagrożeń jest rola bezpieczeństwa kulturowego. *Bezpieczeństwo kulturowe* jest nowym i dynamicznie rozwijającym się zjawiskiem we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Czynnikiem kulturowym najtrafniej obrazuje ewolucja zjawiska bezpieczeństwa po zimnej wojnie, bowiem dotyczy *human collectivities* – czyli egzystencjalnych potrzeb podmiotów pozapaństwowych, jak i systemu wartości oraz nowych zagrożeń. Spojrzenie na ten temat z niewojskowego punktu widzenia bezpieczeństwa było do początku lat 90. poważnie ograniczone i często lekceważone na arenie międzynarodowej. System dwubiegunowy zapewniał stabilność ładu międzynarodowego i pozwalał na analizowanie mechanizmów jego funkcjonowania na podstawie realistycznych teorii równowagi sił. Zasadniczym problemem społeczeństw i państw było niebezpieczeństwo przekształcenia się ideologicznych i politycznych antagonizmów dwóch supermocarstw w globalny konflikt militarny. Inne niemilitarne zagrożenia nie wydawały się wówczas na tyle istotne, by traktować je jako odrębne zjawisko. Spory religijne i etniczne były sztucznie tłumione bądź też wyjaśniane w kategoriach rywalizacji dwóch mocarstw o dominację w świecie. Obecnie panuje przekonanie co do konieczności szerokiego pojmowania zjawiska bezpieczeństwa oraz dołączania do nich kwestii, które wykraczają poza bezpieczeństwo państwa i poza wymiar polityczno – wojskowy. Zauważalne są tendencje do wzrostu zainteresowania państw i organizacji międzynarodowych

kwestiami narodowościowymi oraz kulturowymi. Wpływają one na kierunki i na intensywność interakcji w środowisku międzynarodowym – zarówno na poziomie globalnym, wewnątrzpaństwowym, jak i regionalnym. Determinują funkcjonowanie podmiotów międzynarodowych, a w szczególności procesy definiowania ich interesów i podejmowania decyzji.

Dorozumianym przejawem wzrostu znaczenia kwestii kulturowych, jest rosnąca liczba konfliktów na tle etnicznym, religijnym i społecznym. Społeczeństwa czują się coraz bardziej zagrożone napływem migrantów, zalewem obcych wzorców kulturowych, zanikiem tożsamości narodowych i brakiem poszanowania tradycji. Jednocześnie maleją możliwości zapewnienia przez państwa bezpieczeństwa kulturowego dla swoich obywateli. Idąc dalej tym tropem, okazuje się coś bardziej niepokojącego – mianowicie to właśnie państwa stają się coraz częściej źródłem zagrożeń dla tożsamości kulturowych grup etnicznych i religijnych...

Wzrost znaczenia czynnika kulturowego nie oznacza jednakże utraty znaczenia przez tradycyjny wymiar bezpieczeństwa. Należy zauważyć, że wszystkie te komponenty są powiązane ze sobą i sztuczne wyodrębnienie jednego elementu jest uzasadnione jedynie do celów analitycznych i czysto naukowych. Szczególnie dotyczy to relacji między bezpieczeństwem politycznym, społecznym, kulturowym i militarnym. Bezpieczeństwo kulturowe ma charakter polityczny, z uwagi na definiowanie wartości chronionych, zagrożeń i podmiotów jako aktu politycznego. Poza tym nadawanie konkretnym zjawiskom wymiaru bezpieczeństwa kulturowego legitymizuje określoną politykę władz. Mimo iż wzrasta polityczne znaczenie podmiotów niepaństwowych, to należy pamiętać, że nadal są one podstawowymi aktorami na arenie międzynarodowej.

Bezpieczeństwo kulturowe stanowi element szerszej koncepcji tzw. *bezpieczeństwa humanitarne* (ang. human security). Jego powstanie stanowi wynik redefinicji bezpieczeństwa międzynarodowego, dokonanej na początku lat 90. zarówno w kręgach akademickich (tzw. szkoła kopenhaska), jak i na forum organizacji międzynarodowych. Istotą zaś jest stopniowe odchodzenie od bezpieczeństwa państw na rzecz bezpieczeństwa jednostek i grup społecznych. Jej zwolennicy zwracają uwagę na znaczenie praw człowieka, rozwoju gospodarczego oraz zachodniej tożsamości grup etnicznych itd.

Bezpieczeństwo kulturowe jest ujmowane w źródłach jako zjawisko relatywnie nowe. Wiąże się to także z faktem, że samo pojęcie kultury narodowej i tożsamości pojawiło się dopiero po rewolucji francuskiej, w okresie kształtowania się państw narodowych. Poczucie przynależności do określonej grupy etnicznej istniało wprawdzie wcześniej,

ale nie było podnoszone do rangi wartości egzystencjalnych, a tym bardziej do rangi bezpieczeństwa. Dopiero wzrost świadomości grup etnicznych oraz upodmiotowienie narodu doprowadziły do upowszechnienia się koncepcji bezpieczeństwa kulturowego. Ponadto wzrost dynamiki życia społecznego związanego z procesami globalizacyjnymi oraz pojawienie się jakościowo nowych wyzwań i zagrożeń dla trwania i rozwoju tradycyjnych kultur tożsamościowych – zmusiło uznanie ich za element bezpieczeństwa. Definiując pojęcie bezpieczeństwa kulturowego, należy rozważyć ewolucję znaczenia zarówno samego terminu bezpieczeństwa, jak i pojęć kultury oraz tożsamości.

2. Model identyfikacji bezpieczeństwa a system bezpieczeństwa

Zjawisko bezpieczeństwa ma charakter niezwykle wieloznaczny i złożony.⁸⁵ Z jednej strony oznacza bowiem egzystencjalną potrzebę jednostek, państwowych systemów społecznych, z drugiej zaś jest to element racji stanu państwa oraz zarys stosunków międzynarodowych. Jest równocześnie stanem i dynamicznym procesem społecznym zachodzącym w środowisku międzynarodowym. W najogólniejszym znaczeniu bezpieczeństwo oznacza zaspokojenie potrzeb uznanych za egzystencjalne przez jednostkę, społeczeństwo, państwo lub system globalny w środowisku międzynarodowym. Potrzeby te obejmują przede wszystkim istnienie, niezależność, tożsamość i rozwój.⁸⁶

Negatywny aspekt bezpieczeństwa sprowadza się do braku zagrożeń, pozytywny zaś oznacza działania na rzecz zapewnienia sobie warunków przetrwania i rozwoju. Pierwsze, wąskie rozumienie bezpieczeństwa jest charakterystyczne dla reaktywnej adaptacyjności podmiotów, drugie zaś, szerokie – dla adaptacyjności antycypacyjnej. W pierwszym wypadku działania podmiotów wymuszane są bowiem przez pojawiające się zagrożenia i ograniczają się do obrony istniejącego status quo, w drugim – podmioty adaptują się do przyszłych stanów środowiska.⁸⁷

Bezpieczeństwo ma ponadto wymiar obiektywny i subiektywny, oznacza bowiem zarówno brak realnych zagrożeń, jak i stan świadomości – czyli brak subiektywnych

⁸⁵ Zob., P. Żarkowski, Miejsce bezpieczeństwa kulturowego we współczesnym świecie, [w]: Współczesne bezpieczeństwo kulturowe (red.) P. Żarkowski, S. Topolewski, Siedlce 2014, s. 104.

⁸⁶ Zob. M. El Ghamari, Wyzwania bezpieczeństwa kulturowego, „Czasopismo Zdanie”, nr 1-2(176-177), ISSN 0137-3242, Pismo Stowarzyszenia Kuźnica, Kraków 2018, s. 4

⁸⁷ Ibidem.

obaw, że takie zagrożenia istnieją lub mogą wystąpić. Aspekty te nie muszą być tożsame. Jest to spowodowane faktem, że podmioty nigdy nie posiadają pełnej informacji o stanie środowiska międzynarodowego z uwagi na jego duży stopień złożoności i dynamiki.⁸⁸

Istotne wydaje się w tym kontekście rozróżnienie pomiędzy zagrożeniami i wyzwaniami dla bezpieczeństwa. Wyznaczenie między nimi precyzyjnej granicy jest w praktyce niezwykle trudne, tym bardziej że definiowanie stanu bezpieczeństwa stanowi akt polityczny i ma charakter subiektywny, a więc nie do końca uświadomiony i racjonalny. Jednakże podział ten jest użyteczny nie tylko z analitycznego punktu widzenia. Od trafnej definicji danego zjawiska zależy bowiem rzeczywiste bezpieczeństwo, nie tylko podmiotu definiującego, ale i wszystkich z nim powiązanych. Znane są przykłady zarówno obsesji braku bezpieczeństwa, jak i fałszywego poczucia bezpieczeństwa, które zagrażają stabilności, a wręcz istnieniu danego systemu społecznego.

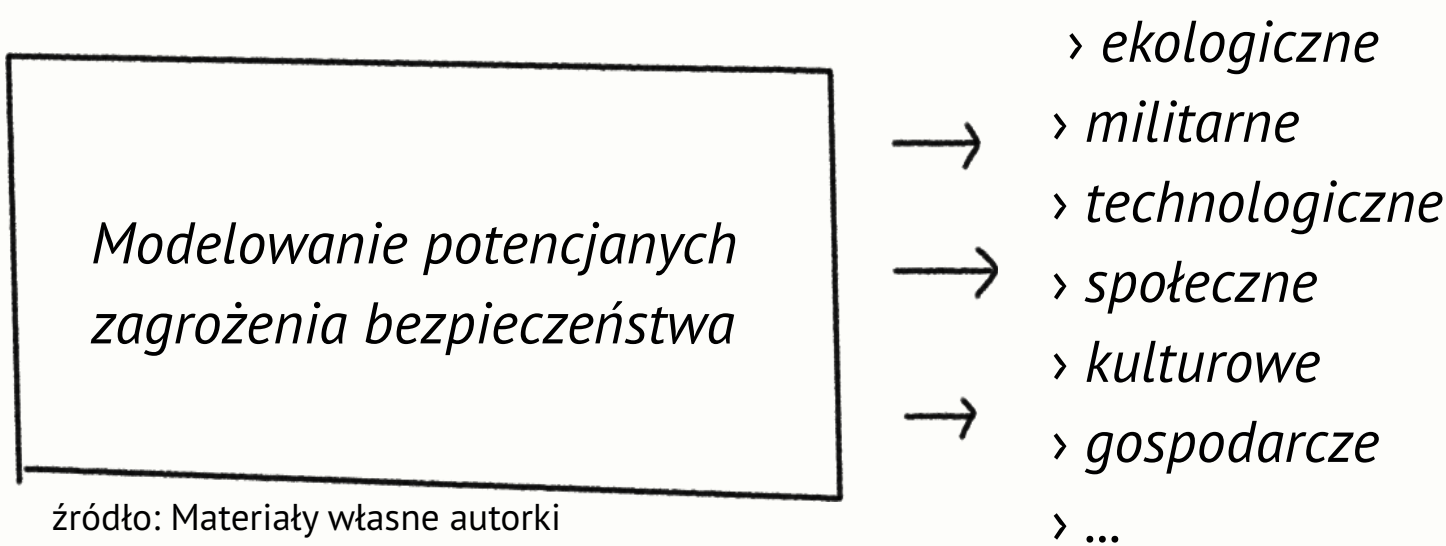
Można powiedzieć, że wyzwanie ma charakter pozytywny, sprowadza się do normalnych konsekwencji funkcjonowania w niestabilnym, anarchicznym czy też poliarchicznym środowisku. Nie ma przy tym znaczenia, czy ma ono charakter rutynowy, czy precedensowy.⁸⁹ Nie zagraża bowiem bytowi danej jednostki, wymusza natomiast określone działania adaptacyjne.

3. Modelowanie potencjalnych zagrożenia bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo kulturowe jest w literaturze przedmiotu rozumiane dwojako. Niektórzy autorzy uznają je za jeden z wymiarów bezpieczeństwa państw (obok politycznego, militarnego, ekonomicznego i ekologicznego), inni tymczasem traktują je jako odrębne zjawisko, wychodząc tym samym poza wąskie państwowo-centriczne ujęcie. Rozróżnienie tych dwóch podejść ma podstawowe znaczenie dla dalszych rozważań, dotyczy bowiem zdefiniowania podmiotu, którego bezpieczeństwo kulturowe podlega ochronie i zagrożeniom.

⁸⁸ Zob. M. El Ghamari, Interdyscyplinarność badania nad bezpieczeństwem kulturowym, [w:] A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zborna (red.), Nauki o Bezpieczeństwie – wybrane problemy badań, Wydawnictwo CNBOP-PIB, ISBN 978-83-61520-99-3, 2017 s. 16.

⁸⁹ Zob., M. Jaroszyńska, Bezpieczeństwo kulturowe Europy w XXI wieku, Warszawa 2016, s. 9-11.

Podmiotami bezpieczeństwa kulturowego (tzw. referent objects) są samopodtrzymujące się grupy tożsamościowe, które zmieniają się w zależności od czasu i miejsca. Dawniej były to raczej niewielkie społeczności oparte na więzach rodzinnych i religijnych, takie jak klany, plemiona, wsie. Obecnie podmiotami takimi są również narody i grupy etniczne oraz wszelkie inne wspólnoty kulturowe. We współczesnej Europie mają one głównie charakter narodowy, natomiast w innych kręgach kulturowych, np. arabskim, największe znaczenie odgrywają nadal wspólnoty etniczne i religijne.⁹⁰

Jak wynika z powyższych rozważań, podmiot bezpieczeństwa kulturowego nie powinien być redukowany do narodu czy też państwa narodowego. Ograniczanie analiz jedynie do narodów oznaczałoby bowiem wykluczenie wszystkich grup etnicznych, które nie posiadają własnego państwa, co więcej, nie identyfikują się z tym, które zamieszkują (np. Kurdowie czy Palestyńczycy). Oznaczałoby to również zawężenie pola badawczego do zagrożeń bezpieczeństwa państwa, które w znaczny sposób różnią się od zagrożeń bezpieczeństwa społeczeństwa.

Jakie zatem kryteria powinna spełniać społeczność, żeby można było mówić o niej w kategoriach bezpieczeństwa kulturowego? Należy rozpocząć w tym momencie od stwierdzenia Max’a Webera, że społeczność zbudowana jest zawsze na podstawie obiektywnych przesłanek, definiowana jest zaś przez wymiar subiektywny. Te obiektywne przesłanki to przede wszystkim: wspólna nazwa, mīt wspólnego pochodzenia, historyczne wspomnienia, specyficzna kultura (zwłaszcza religia i język), związek z określonym terytorium (ziemią rodzinną) oraz poczucie solidarności w ramach wspólnoty. Subiektywne zaś sprowadzają się do samoidentyfikacji z konkretną wspólnotą. Nie wystarczą zatem podobieństwa w postaci wspólnie zamieszkiwanego miejsca, mówienia tym samym językiem czy wyznawania tej samej wiary. Podstawowym warunkiem jest świadomość przynależności do danej wspólnoty, poczucie więzi z grupą – ludem,

⁹⁰ Zob. M. El Ghamari, 2017, Interdyscyplinarność badania nad bezpieczeństwem kulturowym, [w:] A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zborna (red.), Nauki o Bezpieczeństwie – wybrane problemy badań, ISBN 978-83-61520-99-3, ss. 16.

narodem czy wspólnotą religijną. Innymi słowy, za podmioty bezpieczeństwa kulturowego uznać należy narody i grupy etniczne z racji posiadania nieuświadomionej tożsamości kulturowej.⁹¹

Bezpieczeństwo kulturowe społeczności jest zatem czymś więcej niż prostą sumą bezpieczeństwa poszczególnych jednostek. Stanowi nową jakość. Wynika z tego prawidłowość dotycząca różnicy między bezpieczeństwem kulturowym (societal), a społecznym (social). O ile w pierwszym wypadku mówimy o bezpieczeństwie wspólnoty jako całości, to w drugim – o bezpieczeństwie poszczególnych jednostek, odnoszącym się głównie do wymiaru ekonomicznego⁹².

Bezpośrednio związany z kwestią różnicy między bezpieczeństwem wspólnotowym i indywidualnym jest problem praw człowieka. W zasadzie sprowadza się on również do bezpieczeństwa jednostki, ale i w tym wypadku może stać się elementem bezpieczeństwa tożsamościowego. Ma to miejsce w dwóch sytuacjach. Po pierwsze, kiedy dana społeczność uznaje kwestię rozumienia praw człowieka za integralną część swojej specyfiki kulturowej, a próby uniwersalizacji zachodnich standardów za zagrożenie tej specyfiki. Po drugie, jeśli ograniczenia tychże praw przez państwo uniemożliwiają grupie etnicznej czy religijnej kultywowanie jej odrębności.⁹³

Podsumowując, należy stwierdzić, że kategoria społeczności jako podmiotu bezpieczeństwa kulturowego powinna być odróżniana od wszelkich innych grup społecznych. Kryterium takiego rozróżnienia stanowić powinna jej geneza, historyczny charakter, wyraźnie określona tożsamość i znaczenie polityczne. Taka społeczność naród czy też grupa etniczna może być zorganizowana w formie państwa, ale nie jest to warunkiem koniecznym. Państwo posługuje się bowiem innymi kryteriami w ocenie stanu bezpieczeństwa niż społeczeństwo. Obydwa podmioty dążą do przetrwania, jednak dla pierwszego oznacza to przede wszystkim zachowanie suwerenności i terytorialnej integralności, dla drugiego – kulturowej tożsamości. Należy zatem przyjąć dualizm zjawiska bezpieczeństwa i uznać za paralelne, choć odrębne, bezpieczeństwo kulturowe państwa oraz bezpieczeństwo kulturowe społeczeństwa. Z wyżej wymienionych powodów kulturowe znaczenie będzie miał społeczny wymiar tego zjawiska. Bezpieczeństwo kulturowe określić zatem można jako zdolność społeczeństwa

⁹¹ M. El Ghamari, 2018, Bezpieczeństwo kulturowe a kulturowe uwarunkowania prowadzenia działań zbrojnych w regionie MENA, „Doctrina, studia społeczno – polityczne”, nr 15/2018, PL ISSN 1730-0274, Siedlce 2018, s.20.

⁹² M. El Ghamari, 2017, Culture security issue, „Central European Political Studies”, ISSN 1731-7517, DOI: 10.14746/ssp.2016, Vol. 10, No. 4, s. 14.

⁹³ M. El Ghamari, 2017, Interdyscyplinarność badania nad bezpieczeństwem kulturowym, [w:] A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zborna (red.), Nauki o Bezpieczeństwie – wybrane problemy badań, Wydawnictwo CNBOP-PIB, ISBN 978-83-61520-99-3, ss. 16.

pozostającego pod wpływem zmieniających się uwarunkowań środowiskowych, do zachowania i rozwoju niezależnej tożsamości kulturowej. Innymi słowy, są to warunki, w których dana społeczność może utrzymywać i pielęgnować wartości decydujące o jej tożsamości, a jednocześnie swobodnie czerpać z doświadczeń i osiągnięć innych narodów.⁹⁴

*Na tej podstawie można określić następujące zagrożenia kulturowe:*⁹⁵

- mniejszości narodowe oraz etniczne;
- różnice kulturowe oraz postawy społeczne;
- wszelkie fundamentalizmy.⁹⁶

Zadaj uczniom pytania: czym jest fundamentalizm? Jakie znasz rodzaje fundamentalizmów (religijny i świecki)

4. Radykalizacja i deradykalizacja

Radykalizacja oznacza popadanie w skrajności, „stawanie się stanowczym i bezkompromisowym w poglądach i sposobach działania”.⁹⁷ *Deradykalizacja* będzie w tym obszarze badawczym oznaczać – przeciwdziałanie, odwracane procesu. Jest jednocześnie bardzo długim procesem, w którym świat Zachodni ma jednostkowe doświadczenia.⁹⁸ Deradykalizacja może oznaczać w szerszym znaczeniu stan, w którym jednostka odrzuca świat i społeczeństwo, w którym żyje, i przekonuje się do nowej ideologii, np. radykalnego islamu.⁹⁹

⁹⁴ Więcej: Centrum Badań nad Ryzykami Społecznymi i Gospodarczymi, <https://www.civitas.edu.pl/pl/nauka-i-rozwoj/centrum-badan-nad-ryzykami-spolescznymi-i-gospodarczymi/centrum-badan-ryzykami-spolescznymi-i-gospodarczymi>, oraz w mediach społecznościowych TT: <https://twitter.com/BadanCc>, 15.09.2020

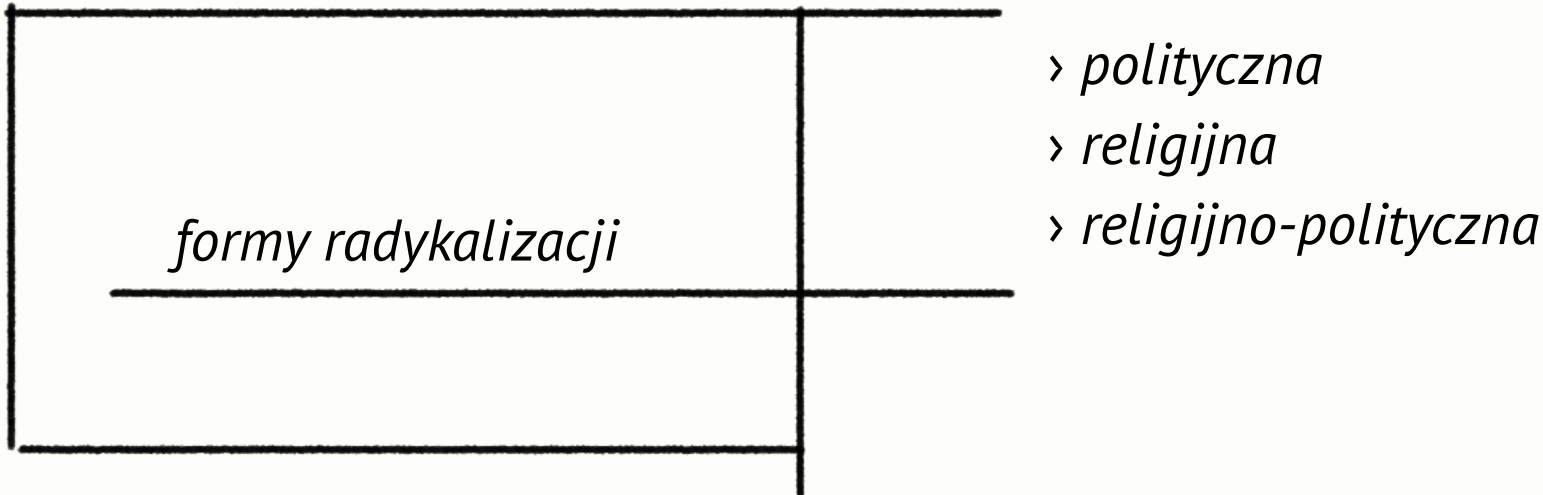
⁹⁵ Nie są to wszystkie występujące zagrożenia kulturowe. Są one wyodrębnione poprzez autora pracy na potrzeby tego rozdziału.

⁹⁶ Oznacza ruchy, formacje, ideologie o charakterze skrajnie konserwatywnym, przeciwstawiające się jakimkolwiek zmianom lub modyfikacjom doktryny religijnej, kultu, rytuału, obyczajowości.

⁹⁷ T.Karpowicz, Słownik ortograficzny j. polskiego

⁹⁸ Eksperyment we Francji skończył się niepowodzeniem. We wrześniu 2016 r. w małej wiosce Beaumont-en-Véron, liczącej poniżej 3000 mieszkańców, w regionie Loary, rozpoczęto działalność pierwsze eksperymentalne centrum deradykalizacji. Centrum Pontourny zostało zaprojektowane jako obóz dla osób będących w procesie radykalizacji. Projekt miał być pierwszym z 12 innych planowanych ośrodków, ale jego żywot okazał się dość krótkotrwały – niecały rok później, 28 lipca, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych wydało komunikat prasowy: „Eksperyment z otwartym centrum, działającym na zasadzie dobrowolności, okazał się nieskuteczny; rząd postanowił więc zakończyć eksperyment odbywający się w Pontourny – więcej na: <https://euroislam.pl/miala-byc-deradykalizacja-a-wyszlo/> 15.07.2017

⁹⁹ M. El Ghamari, 2018, Bałkański tygiel bezpieczeństwa kulturowego – radykalizacja w Bośni i Hercegowinie, „Studia Orientalne”, nr 1 (13), ISSN 2299-1999, s. 20.

Wstrząsy i kryzysy społeczne, problemy gospodarcze, głębokie zmiany, dyskurs polityczny, osłabione więzi rodzinne znacząco wpływają na wzrost popularności radykalnych poglądów.

źródło: Materiały własne autorki

5. Werbunek do organizacji terrorystycznych a zjawisko „cool jihuadu”

Dlaczego się werbuja? Co ich skłania? Dlaczego osoby wychowane na Zachodzie wyjeżdżają? Z uwagi na dużą liczebność rekrutów pochodzących z wielu krajów należy zastanowić się, co ich motywowało do wstąpienia na drogę wojowników Państwa Islamskiego. Na czym polega ta epidemia oraz popularność Kalifatu, Daesh lub Państwa Islamskiego? Bez względu na to jak je będziemy nazywać, jest ono nadal „atrakcyjnym” dla przybywających do niego bojowników, mimo upływu kilku lat. Świadczy o tym lawina aktów poddania organizacji terrorystycznych, z obszarów bałkańskich, Pakistanu, Jemenu, Afganistanu, Nigerii, Mali, Tunezji, Maroka, Arabii Saudyjskiej, Libii, Egipcie, Sudanu, Libanie czy Strefy Gazy.

Z całą pewnością Daesh, tak zwane Państwo Islamskie oraz szereg innych organizacji terrorystycznych, ma o wiele skuteczniejsze metody werbowania rekrutów niż Al-Kaida. Fenomen popularności Państwa Islamskiego jest wiązany przede wszystkim z silną propagandą, wykorzystaniem zjawiska „cool jihuadu”, skutecznym wykorzystaniem technologii informacyjnych, w tym sieci społecznościowych oraz obietnicą życia wypełnionego wartościowymi celami.

Kalifat bardzo sprytnie trafia w problemy młodych ludzi i wykorzystuje ich wrażliwość

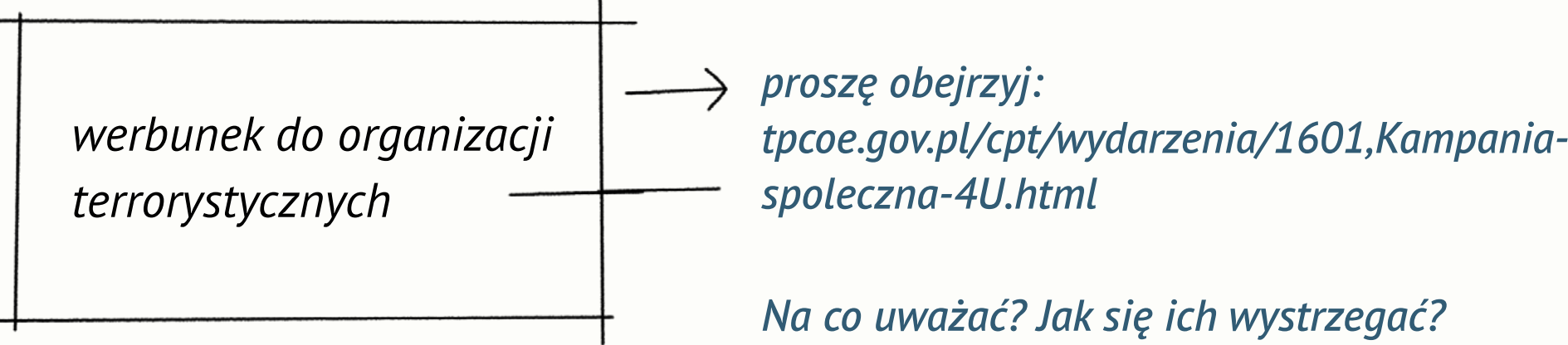
zagubionej i niewyrobionej intelektualnie młodzieży. Wobec tych, do których trafia, stosuje werbunek opierający się na wartościach i upadku współczesnej moralności. Islamscy terroryści posługują się retoryką religijną. Wmawiają swoim nowym członkom, że są posłańcami i jako męczennicy będą cieszyć się wystawnym życiem pozagrobowym. 25-letni Abu Anwar z Wielkiej Brytanii zapytany o powody wstąpienia do Daesh, powiedział, że panuje tam bardzo atrakcyjna i konkretna ideologia. „Jestem z południa Anglii. Wychowałem się w rodzinie z klasy średniej. Tutaj nie ma szans na praktykowanie islamu, bo wokół pełno jest przemocy, zła, pedofilii, homoseksualizmu. Daesh oferuje mi coś więcej” – podsumował. Dla innych kalifat jest niezmiernie atrakcyjny, bo daje ułudę wyjątkowej podróży, w którą ludzie chcą się wypuścić lub formę nowej wojny czy osobistej walki.¹⁰⁰

Ludzie traktują przyłączenie się do Daesh jako rodzaj misji oraz wspaniałej przygody. Bardzo często porzucają wygodny styl życia, który oferuje im kraj rodzinny i wybierają walkę u boku bojowników z Państwa Islamskiego, wierząc, że działają w dobrej wierze, że służą ludzkości i wypełniają misję. Bez rozróżnienia na motywy osób w różnym wieku i ich rozróżnienia na płeć, do najważniejszych powodów radykalizacji i chęci przyłączenia się do Daesh należą:

- fascynacja walką propagowaną za pomocą internetowych kanałów dystrybucji, portali społecznościowych;
- wszechogarniająca nuda;
- uleganie wpływom imamów popierających konflikt w Syrii i Iraku;
- frustracja przekazywana z pokolenia na pokolenie;
- brak autorytetów;
- brak sensu życia;
- chęć spełnienia się w walce;
- chęć wzięcia udziału w czymś „wielkim”;
- brak perspektyw;
- nieumiejętność odnalezienia się w grupie;
- odrzucenie przez daną społeczność;
- czynnik ekonomiczny – brak pracy;
- upadek morale i wartości współczesnego świata;
- młodzi muzułmanie z rodzin imigranckich w krajach europejskich, chcą dowieść, że są prawdziwymi wyznawcami proroka;
- brak akceptacji ze strony grupy;

¹⁰⁰ Ibidem.

- radykalizacja poglądów;
- młodzi mężczyźni, którzy stanowią najwięcej ochotników, walkę w oddziałach PI traktują jako przygodę;
- jednostki wyalienowane ze społeczeństwa w dżihadzie odnajdują sens swego życia;
- europejscy konwertyci na islam biorąc udział w walce, dowodzą swego oddania religii;
- walka po stronie kalifatu to szansa nie tylko na żołd, ale też na przejęcie majątków jego wrogów.¹⁰¹

Źródło: Materiały własne autorki

Religijność oraz powrót do korzeni stały się we współczesnych realiach remedium dla ekstremistycznych organizacji. Przedstawiciele organizacji terrorystycznych dostrzegają w nich sposób działania oraz narzędzie, które nauczyli się umiejętnie wykorzystywać, prowadząc ideologiczną propagandę.

Źródło: Materiały własne autorki

Powstanie koncepcji cool jihadu idealne wpisało się w ich politykę oraz metody działania. Jihad nierozzerwalnie łączy się z ideą świętej wojny, tworzenia wielkiego kalifatu muzułmańskiego,¹⁰² jak i społeczeństwa muzułmańskiego (ummy¹⁰³). Jednak wymiar rozpatrywanego zjawiska jest zupełnie inny. Cool jihad oznacza modę, atrakcyjność i nośność tematyki przystąpienia do świętej wojny, chęć oraz możliwość wyszkolenia się na samozwańczego bojownika tak zwanego Państwa Islamskiego lub też innej organizacji terrorystycznej. Przez mitologizację religii młode pokolenie wierzy, że bierze udział w sprawie, dla której jest w stanie popełnić morderstwo i poświęcić swoje życie.¹⁰⁴

Cool jihad to termin, który oddaje nastroje młodego pokolenia muzułmanów. Dla nich symbolika Państwa Islamskiego stała się modnym zjawiskiem, które z dumą naśladują. Wojna i możliwość udziału w konflikcie między światem Zachodu a Islamem jest dla młodych ludzi szansą na zmianę swojego życia, przejawem buntu, sposobem odreagowania wewnętrznych frustracji, niezgodą na wydarzenia mające miejsce w ich otoczeniu etc. Niezwykle silna propaganda organizacji terrorystycznych buduje poczucie wyjątkowości wśród młodych ludzi oraz przynależność do większej całości. Do grupy, w której znajdują akceptację. Jest to tym bardziej kontrowersyjne, jeśli zwrócimy uwagę na koraniczne nakazy ochrony życia jako wartości, które kategorycznie potępiają samobójstwo – arabskie intihar. Okazuje się, że w tej formie i przy takiej interpretacji, zamachy, to nie samobójstwa, lecz to zabijanie dla samego jihadu... Niestety idea „cool jihadu” jest czymś, co jest niezgodne z prawami wiary muzułmańskiej. Jednak można w niej odnaleźć wymiar transcendentny. Wstąpienie na drogę jihadu świadczy o całkowitym oddaniu się woli Boga i zawierzenie mu. Realizując zamachy, terroryści realizują „wolę Boga”.¹⁰⁵

¹⁰² Kalifat: „Organizacja polityczno-religijna, z kalifem stojącym na jej czele. Pierwotnie obejmowała wszystkich muzułmanów. 4 pierwszych kalifów (zwanym sprawiedliwym), panujących w latach 632–661, rządziło z Medyny, a ośrodkiem ich władzy była Arabia. W latach 661–750 panowała dynastia Omajjadów (Umajjadów) ze stolicą w Damaszku. Od 750 do 1258 panowali Abbasydzi, a ich państwo nosiło nazwę kalifatu bagdadzkiego (stolica – Bagdad). Na skutek walk wewnętrznych między różnymi ugrupowaniami i sektami nastąpiło rozbitcie polityczne i wydzielenie się osobnych kalifatów: kalifatu kordobańskiego Omajjadów w Hiszpanii, kalifatu Fatymidów. W 1517 Egipt i Syrię podbili Turcy osmańscy i tytuł kalifa przejęli sułtani tureccy. Instytucja kalifatu została zniesiona (1924) po utworzeniu Republiki Tureckiej (1922).

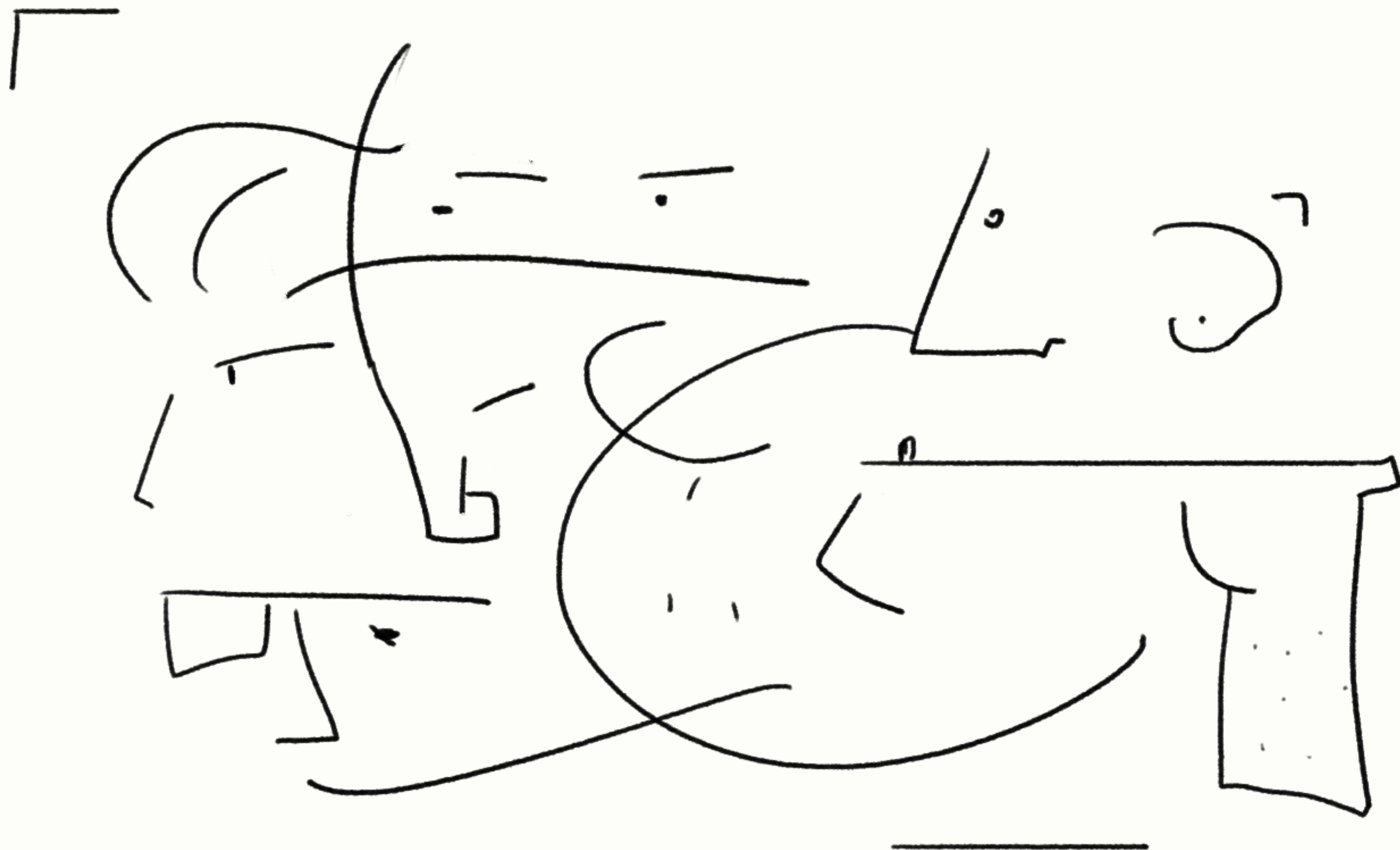
¹⁰³ Umma to wspólnota muzułmańska, zwana też gminą. Pierwszą ummę założył w Medynie prorok Mahomet. Dzisiaj tym terminem określa się muzułmanów mieszkających na całym świecie.

¹⁰⁴ Więcej: M. El Ghamari, Cool jihad, Warszawa 2018.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰¹ Ibidem.

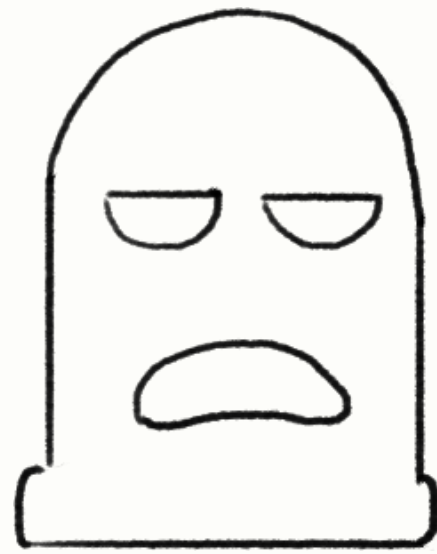
4

ROZDZIAŁ 4

ROZDZIAŁ

Terroryzm – wprowadzenie

4.1

Terroryzm jako zjawisko towarzyszy ludzkości od starożytności. Działania i akty przemocy, które moglibyśmy dziś zdefiniować w kategoriach aktów terroru, znane były już w starożytnych Chinach, czy Imperium Romanum. Nieobce były Izraelitom walczącym przeciw Grekom i Rzymianom na przełomie poprzedniej i obecnej ery¹⁰⁶. Terroryzm ze swej natury stanowi zagrożenie dla porządku publicznego i bezpieczeństwa międzynarodowego. Zamachy terrorystyczne stanowią także bardzo realne i śmiertelne zagrożenie dla ludzkiego zdrowia i życia. Elementarna wiedza na temat tego, jak reagować w sytuacji bezpośredniego zagrożenia aktem terroryzmu może uratować życie. Jednocześnie należy mieć świadomość, że zamachowcami (dokonującymi aktów terroru) mogą być nie tylko terroryści mający określone cele polityczne. We współczesnym świecie spotykamy się także z terroryzmem kryminalnym oraz działaniami jednostek, których motywów mogą mieć podłoże psychopatologiczne.

¹⁰⁶ Patrz: J. M. Lutz, B. J. Lutz, *Terrorism in the Ancient World*, w *Terrorism Origins and Evolution*, New York 2005, str. 19-27

1. Terroryzm – definicja i istota zagadnienia

Jak dotąd nie opracowano jednej, uniwersalnej definicji terroryzmu. Często stosowana

- definicja FBI wskazuje na to, że *terroryzm to*: „bezprawne użycie siły lub przemocy wobec osób,
- lub mienia, aby zastraszyć lub wyrzucić przymus na rząd, ludność cywilną albo część wyżej
- wymienionych, co zmierza do promocji celów politycznych lub społecznych.”¹⁰⁷

Według Komisji Europejskiej *zamachami terrorystycznymi są*: „wszelkie celowe akty popełnione przez pojedyncze osoby lub organizacje przeciw jednemu, lub kilku państwom, ich instytucjom lub ludności w celu zastraszania oraz poważnego osłabienia, lub zniszczenia struktury politycznej, gospodarczej i społecznej kraju.”¹⁰⁸

Naukowa analiza zjawiska i próby jego zdefiniowania wskazują, że terroryzm jest metodą osiągania celów poprzez użycie lub groźbę użycia przemocy, a jego celem jest zastraszanie państwa, społeczeństwa, czasami jakiejś grupy. Jest to działanie bezwzględne, całkowicie niezgodne z obowiązującymi normami społecznymi humanitarnymi. Posługujący się rozgłosem dla wzmocnienia i uzyskania oczekiwanego efektu.

Terroryzm jest narzędziem osiągania celów (politycznych, kryminalnych, ideologicznych), *nie jest celem samym w sobie*.

2. Nie tylko wojujący islam

Terroryzm polityczny w XX wieku to nie tylko wojujący terroryzm religijny. Jedną z dobrze opisujących to zjawisko koncepcji, jest praca Davida C. Rapoporta. W 2002 roku w tekście zatytułowanym *The Four Waves of Rebel Terror and September 11*, poświęconym zagadnieniu fal terroryzmu, stworzył koncepcję porządkującą historię tego zjawiska. W jego ocenie od roku 1880 mamy do czynienia z czterema falami nowoczesnego terroryzmu politycznego.¹⁰⁹

- *Fala I* – Terroryzm *anarchistyczny*, zjawisko znane na przełomie XIX i XX wieku (lata 1880–1920). Fala ta przez samych jej przedstawicieli określana była mianem „propagandy czynu”. Terroryzm postrzegany był jako jednocześnie działanie i komunikat, który miał nieść treści pożądane w przestrzeni publicznej.¹¹⁰ Anarchiści uderzali w stare reżimy europejskie, biorąc na cel między innymi Czar Rosji.¹¹¹ Obiektem ataku był porządek społeczny, państwo, z dominującą pozycją dynamicznie rozwijającego się kapitalizmu, chronionego przez władzę.
- *Fala II* – Następną zidentyfikowaną przez Rapoporta falą terroryzmu, jest *terroryzm antykolonialny (1920-1960)*. Ruch ten wpisał się w dynamicznie zmieniającą się sytuację międzynarodową, postępujący po II wojnie światowej proces dekolonizacji oraz proces zmierzający do uregulowania stosunków międzynarodowych, zgodnie z zasadami samostanowienia narodów. W latach 60. XX wieku okazał się istotnym i skutecznym narzędziem walki – przyspieszającym proces dekolonizacji.¹¹²
- *Fala III* – *Terroryzm lewicowy, „new left terrorism”* (1960-2000). Tak zwany terroryzm nowej lewicy był, kontestacją zastanego porządku społecznego. Jego fundamentem była burżuazja, stanowiąca w oczach ugrupowań skrajnie lewicowych konserwatywną i reakcyjną przeszkodę na drodze do wyeliminowania niesprawiedliwych podziałów społecznych i demokratyzacji życia społecznego. Terroryzm „nowej lewicy” wpisał się w dynamiczny rozwój nowych systemów komunikacji. Media, z definicji zainteresowane wydarzeniami wywołującymi emocje wśród odbiorców, stały się „naturalnym” partnerem terrorystów próbujących „przebić się” do szerokich mas z przekazem i programem politycznym. Z jednej strony wydawnictwa i koncerty medialne, jako przedstawiciele establishmentu, były celem ataków terroryzmu lewicowego¹¹³, z drugiej stanowiły niezbędne ogniwo promowania lewicowego przekazu.
- *Fala IV* – Najnowszą falą terroryzmu według Rapoporta jest *terroryzm religijny* (od 1979 roku). Nadrzędnym celem ugrupowań terrorystycznych jest

¹⁰⁷ Podane za: K. Kądziołka, Ocena poziomu zagrożenia terroryzmem w krajach Unii Europejskiej z wykorzystaniem GTI, *Ekonomia Międzynarodowa* 23 (2018), str. 92, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahukewjojPzfkjvAhvEXlSkHahZAPMQFnoECAQAW&url=http%3A%2F%2Fcejsh.icm.edu.pl%2Fcejsh%2Felement%2Fbwmeta1.element.ojs-doi-10_18778_2082-4440_23_02%2F%2F3784-3320.pdf&usg=AovVawojuawgkixz8-_yhsz2Klk, 29.09.2021

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ D.C. Rapoport, *The Four Waves of Rebel Terror and September 11*, „Anthropoetics 8”, wiosna/lato 2002, nr 1, <http://www.anthropoetics.ucla.edu/apo801/terror.htm>, 29.09.2021

¹¹⁰ D. Grinberg, *Ruch anarchistyczny w Europie Zachodniej 1870–1914*, Warszawa 1994, podane za: P. Piasecka, „Narracja terroryzmu: ewolucja komunikatu przemocy”, <http://czasopisma.isppan.waw.pl/index.php/c/article/download/517/393/>, 29.09.2021

¹¹¹ Udany zamach na Czar Aleksandra II, miał miejsce 13 marca 1881 roku w Petersburgu. Zamachowcem był Polak Ignacy Hryniewiecki

¹¹² P. Piasecka, *Narracja terroryzmu: ewolucja komunikatu przemocy*, <http://czasopisma.isppan.waw.pl/index.php/c/article/download/517/393/>, 29.09.2021

¹¹³ Przykładem takiego ataku jest zamach bombowy na koncert „Spiegła”, przeprowadzony 19 maja 1972 roku, przez terrorystów z Frakcji Czerwonej Armii (Rote Armee Fraktion).

ustanowienie globalnego kalifatu, państwa bożego na ziemi, które rządzić się będzie prawem, opartym na zasadach religii jako podstawie współżycia społecznego. Ta fala w XXI wieku ściśle związana jest z pojawieniem się internetu, sieci 2.0 oraz formowaniem społeczeństwa informacyjnego.¹¹⁴

Należy pamiętać, że obok wskazanych wyżej procesów, historia terroryzmu XX i XXI wieku, zna przykłady terroryzmu czerpiącego z innych ideologii (nacjonalizmu, rasizmu, walki z okupantem). W przyszłości należy spodziewać się dalszej ewolucji zjawiska – np.: wzrostu ilości ataków terrorystycznych tzw. terroryzmu jednej sprawy (np. przeciwników aborcji, ekologów itp.).

Analizując specyfikę i źródła terroryzmu, należy mieć świadomość, że *obok terroryzmu politycznego istnieje także terroryzm kryminalny*. Czyli działania o charakterze terrorystycznym podejmowane z pobudek materialnych, a nie ideowych. Zazwyczaj przybiera on formę niszczenia mienia, porwań dla okupu, sabotażu czy też szantażu. Działania takie, są najczęściej związane z funkcjonowaniem, przestępczości zorganizowanej. Po terroryzm sięgają także jednostki nie zrównoważone, niekierujące się często, żadną głębszą ideologią.

3. Cele i strategia

Celem pierwotnym terroryzmu jest wymuszenie na stronie przeciwnej określonego działania lub zaniechania. Stroną tą mogą być rządy, społeczeństwa, a także wybrane grupy społeczne, czy nawet jednostki, które pod wpływem wywieranej presji, mają działać zgodnie z oczekiwaniami terrorystów. Do celów pierwotnych zaliczyć można także np. zwrócenie uwagi na sprawę, o którą walczą, sianie niepokoju, zmuszenie do ustępstw, destabilizacja sytuacji politycznej itp. By cel (pierwotny) osiągnąć, terroryści, wykorzystując narzędzie jakim jest terroryzm i strach, dokonują bezpośredniego ataku na cel pośredni, służący do uzyskania efektu presji (lęku, przerażenia) wymierzonej w społeczeństwa, grupy i rządy.

Strategia pośrednia oparta jest na:

- całkowitym odrzuceniu zasad moralnych – im bardziej krwawy i okrutny atak, tym lepiej. Działania takie zapadają w pamięć świadków (bezpośrednich

i używających mass mediów), wywierając mocny efekt psychologiczny. Czym bardziej teatralne, spektakularne działanie, powodujące więcej ofiar, tym „lepiej”;

- w zależności od sytuacji i celu terroryści dobierają odpowiednio ofiary ataku. Jeżeli działanie ma wywołać ogólny szok i przerażenie, ofiary mogą być przypadkowe, nieuzbrojone i liczne. Mogą być to także ściśle wyselekcjonowane osoby zajmujące eksponowane stanowiska (urzędnicy, bankowcy, politycy). Warto zauważyć, że dobór obiektów ataku: osoby przypadkowe, cywile, obiekty państwowe, urzędnicy państwowi, jest często uzależniony od rodzaju celów, jakie organizacja chce uzyskać. W przypadku ograniczonych i dość dokładnie określonych celów politycznych działającej na terenie Hiszpanii organizacji ETA, w większości przypadków ataki terrorystyczne wymierzone były w hiszpańskie obiekty rządowe, przedstawicieli administracji i sił bezpieczeństwa;
- uzyskaniu właściwego efektu, poprzez odpowiedni dobór środków ataku – bomby, broń maszynowa itp. Biorąc pod uwagę potrzebę teatralności ataku terrorystycznego, powinny być to środki wywierające jak największą presję na obserwatorów (np. opinię publiczną);
- przeprowadzeniu ataku w miastach, ze względu na potencjalnie większą ilość ofiar i większy efekt psychologiczny. Miasta charakteryzują się zdecydowanie większą gęstością zaludnienia i bogatszą infrastrukturą. Daje to możliwość spowodowania większych strat i zwiększenie „efektywności”, ataku. Poza tym miasta mają większy i szybszy dostęp do środków masowego przekazu, co ułatwia dostęp do większej ilości potencjalnych obserwatorów zdarzeń (przez stacje informacyjne, internet itp.).

Cel twardy: jest zazwyczaj dobrze chronionym obiektem, który ma duże znaczenie dla funkcjonowania danego państwa. Jego zniszczenie może przynieść duże zyski polityczne i zakłócić funkcjonowanie kraju. Atak na taki obiekt wiąże się jednak z dużym ryzykiem dla zamachowców, ze względu na środki ochrony, jakimi takie obiekty są zazwyczaj objęte. Do celów twardych zaliczamy obiekty wojskowe, elektrownie, szpitale i obiekty infrastruktury krytycznej, budynki administracji etc.

Cel miękki: obiekty kultury, stadiony sportowe, miejsca imprez masowych, komunikacja publiczna. Obiekty słabiej chronione, niemające większego znaczenia dla funkcjonowania państwa, ale „atrakcyjne” ze względu na możliwą dużą liczbę ofiar i efekt

¹¹⁴ P. Piasecka, Narracja terroryzmu: ewolucja komunikatu przemocy, op.cit.

psychologiczny ataku, wywierany zarówno na opinię publiczną, jak i rządy. Przykładem takiego ataku była seria zamachów bombowych na dojazdowe linie kolejowe Madrytu w 2004 roku. Atak spowodował śmierć 191 osób, zmianę wyniku wyborów parlamentarnych i pośrednio wycofanie wojsk hiszpańskich z Iraku¹¹⁵.

4. Narzędzia ataków – przykłady

W atakach, grupy terrorystyczne wykorzystują, w zależności od okoliczności różne rodzaje broni.:

- **ładunki wybuchowe.** Należą do często stosowanych i chętnie wykorzystywanych środków, ze względu na duży zasięg oddziaływania psychologicznego i potencjalnie wysoką liczbę ofiar. W atakach terrorystycznych wykorzystywane są bardzo zróżnicowane urządzenia wybuchowe. W przypadku ataku na pojedyncze osoby może być to np. niewielki ładunek wybuchowy lub zapalający, przesłany w formie listu lub paczki. Urządzenie takie może porazić adresata i osoby w jego bezpośrednim sąsiedztwie. Przykładem takich zamachów jest np. działalność Teda Kaczyńskiego, który w latach 1978-1995 wysyłał listy z bombami do osób na terenie całych Stanów Zjednoczonych.¹¹⁶ Ładunki wybuchowe mogą mieć znacznie większą siłę rażenia. Są często konstruowane z użyciem materiałów chemicznych dostępnych na rynku. Mogą jednak powstawać na podstawie wojskowych materiałów wybuchowych (np. część improwizowanych ładunków wybuchowych, stosowanych na Bliskim Wschodzie), które posiadają znacznie większą siłę rażenia. Do najsilniejszych rodzajów bomb, ze względu na masę i sposób wykorzystania należą bomby samochodowe – przykładem zamach w Oklahoma City, w którym wykorzystano ciężarówkę i ponad 2 tony materiałów wybuchowych wyprodukowanych w oparciu o materiały wykorzystywane w rolnictwie¹¹⁷.
- **broń palna.** Podobnie jak, w przypadku materiałów wybuchowych, broń palna jest szeroko stosowana w zamachach terrorystycznych. Wykorzystywane jest jej pełne spektrum od broni krótkiej, pistoletów, rewolwerów, aż po automatyczną

broń maszynową, stosowaną zarówno przez dobrze zorganizowanych i przygotowanych bojowników islamskich (np. Boko Haram), jak i aktywnych strzelców działających na terenie USA, czy krajów Europy Zachodniej. Przykładami szerokiego wykorzystania broni palnej są ataki przeprowadzone przez bojowników Państwa Islamskiego w serii ataków, przeprowadzonych 13 listopada 2015 roku w Paryżu¹¹⁸, czy atak Stephena Paddocka w Los Angeles przeprowadzony 1 października 2017 roku, w którym zamachowiec ostrzeliwał z 32 piętra hotelu, ludzi zgromadzonych na ulicznym koncercie¹¹⁹.

- **broń biała.** W ostatnich latach niepokój budzi wzrost wykorzystania broni białej (np. noże, maczety), w zamachach „samotnych wilków”. Ze względu na jej powszechność w codziennym użytku, broń ta pozostaje poza wszelką kontrolą i właściwie niemożliwe jest zapobieżenie takim atakom. Narzędziem terrorysty może być nawet nóż kuchenny, znajdujący się w każdym domu.
- **pojazdy mechaniczne.** Ze względu na ogólną dostępność i brak realnych możliwości zapobiegania takim aktom, terroryści wykorzystują różnego rodzaju pojazdy mechaniczne, jako środek do przeprowadzenia ataku. Działania takie mogą powodować bardzo dużą ilość ofiar. Przykładem wykorzystania ciężarówki jako narzędzia ataku jest zamach w Nicei przeprowadzony 14 lipca 2016 roku. Zamachowiec po staranowaniu barierek wjechał ciężarówką w tłum, powodując śmierć 87 osób i obrażenia u ponad 200¹²⁰.

W polu zainteresowania terrorystów znajduje się także broń masowego rażenia (chemiczna, biologiczna, a nawet jądrowa). W historii zamachów zdarzały się przypadki wykorzystania broni chemicznej i biologicznej. Wykorzystanie broni jądrowej, ze względów technicznych wydaje się bardzo mało prawdopodobne¹²¹.

¹¹⁸ Paris attacks: 'I saw people on the ground and blood', BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-europe-34821161> 14.11.2015

¹¹⁹ B. Hutchinson i inni, The anatomy of the Las Vegas mass shooting, the deadliest in modern US history, ABC News, <https://abcnews.go.com/us/anatomy-las-vegas-mass-shooting-deadliest-modern-us/story?id=59797324> 23.12.2018

¹²⁰ S. Amiel, Five years after Nice's deadly attack, is France's terror threat any weaker?, Euronews, <https://www.euronews.com/2021/07/13/five-years-after-nice-s-deadly-attack-has-the-terror-threat-waned-in-france> 14.07.2021

¹²¹ Najbardziej znanym przykładem użycia broni chemicznej w zamachu terrorystycznym jest wykorzystanie sarinu w ataku na tokijskie metro w 1995 roku. Patrz: E. Johnston 25 years after Tokyo subway attack, Aum is a shadow of its former self, The Japan Times, <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/03/25/national/25-years-tokyo-attack-aum-shinrikyo/> 25.03.2020

¹¹⁵ P. Hamilos, The worst Islamist attack in European history, The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2007/oct/31/spain>, 29.09.2021

¹¹⁶ The Unabomber, hasło na oficjalnej stronie FBI, <https://www.fbi.gov/audio-repository/inside-the-fbi-podcast-the-unabomber-case-040821.mp3/view>, 29.09.2021

¹¹⁷ Patrz: Rozumiem, co czuli mieszkańcy Oklahoma City, jednak wcale im nie współczuję, Newsweek Polska, <https://www.newsweek.pl/wiedza/historia/zamach-w-oklahoma-city-kim-był-timothy-mcveigh/04mfjkt> 18.03.2020

ROZDZIAŁ

Formy zamachów terrorystycznych, sposoby przetrwania¹

¹ Poniższy podrozdział powstał w oparciu o materiały: K. Liedel, P. Piasecka, Bezpieczeństwo w czasach terroryzmu. Jak przeżyć zamach terrorystyczny, Warszawa 2018, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, K. Liedel, Bezpieczeństwo w centrach handlowych, ReDI, 2017 nr 2, https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:aD_9SKoqZP4J:https://prch.org.pl/pl/baza-wiedzy/111-bezpieczenstwo-obiektow-handlowych/243-bezpieczenstwo-w-obiektach-handlowych-aktywny-strzelec-krzysztof-liedel-artykul-dla-magazy-nu-redi-nr-2-2017+&cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl 29.09.2021

4.2

Zamach terrorystyczny może przybrać różną formę, co oznacza różne rodzaje zagrożeń, przed jakimi stają potencjalne cele czy ofiary ataków. Należy jednocześnie pamiętać, że część ataków terrorystycznych przeprowadzana jest przez osoby niebędące członkami organizacji terrorystycznych. Mogą to być np. jednostki niezrównoważone psychicznie czy kryminalne grupy przestępcze itp. W podrozdziale zostanie przeanalizowanych kilka sytuacji, z którymi może zostać skonfrontowany, zwykły cywil. Oczywiście nie jest to katalog ani pełny, ani zamknięty.

1. Aktywny strzelec

W ostatnich dekadach nasileniu ulega działalność tzw. aktywnych strzelców, powodująca niestety wiele ofiar śmiertelnych. *Ataków takich dokonują nie tylko organizacje terrorystyczne i „samotne wilki”, ale także osoby niezrównoważone psychicznie, wyobcowane z zaburzeniami psychopatologicznymi.* Jest to zatem zjawisko szersze – atakujący nie musi być związany z organizacją terrorystyczną, czy ideologią. Przyczyną działania aktywnych strzelców, mogą być traumy społeczne. Oznacza to znacznie poszerzoną (w stosunku do klasycznych organizacji terrorystycznych) grupę zagrożeń, a zatem zwiększone ryzyko wystąpienia ataku uzbrojonego napastnika w miejscach publicznych, w których przebywa wiele osób.

Celem aktywnego strzelca (w przypadku terrorysty może być to także zamachowiec samobójca), jest spowodowanie jak największej ilości ofiar. Aktywny strzelec zazwyczaj nie negocjuje – ani z potencjalną ofiarą, ani ze służbami. Często ma on dostęp do dużej ilości amunicji i różnych jednostek broni palnej – także białej. Najczęściej aktywni strzelcy (zabójcy) nie mają schematu ani metody wyboru ofiar – ich cele mają charakter przypadkowy – choć ze względu na zróżnicowane motywacje i przyczyny ataku, mogą od tej reguły występować wyjątki. *Ich celem jest pozbawienie życia jak największej liczby osób, w jak najkrótszym czasie. Dlatego w przypadku takiego ataku szczególnie warto wiedzieć jak się zachować.*

2. Jak przeżyć atak aktywnego strzelca?

Właściwe zachowanie, ze względu na brak możliwości całkowitego uniknięcia ryzyka, jest podstawą zwiększenia bezpieczeństwa osób znajdujących się w miejscu zaistnienia zamachu. Strategię przetrwania w tym przypadku można streścić w kilku słowach: *uciekaj, schowaj się, powiadom (model europejski), lub uciekaj, schowaj się, walcz, powiadom, jeśli jest bezpiecznie (model amerykański).*

→ *Jeżeli to możliwe uciekaj. Ucieczka jest lepsza od poddania się i negocjacji.*

Postaraj się zlokalizować napastnika – zwróć uwagę, z którego kierunku słyszysz strzały i krzyki. Wybierz drogę ucieczki, oddaloną od napastnika, w kierunku odwrotnym niż dźwięki strzałów. Nigdy nie uciekaj, gdy nie wiesz, gdzie znajduje się napastnik. Zachowanie takie może spowodować, że zamiast oddalać się od zagrożenia, będziesz się do niego zbliżać.

Podejmij ucieczkę, nawet jeśli inni pozostają na miejscu. Nie dyskutuj z osobami, które nie chcą uciekać. Krytyczny jest czas. Zostaw swoje rzeczy. Nie trać na nie czasu. Zabierz tylko ze sobą telefon komórkowy, ale wycisz go, dopóki nie jesteś bezpieczny.

W czasie ucieczki pomóż innym, jeżeli potrafisz, ale tylko wtedy, jeżeli to możliwe i nie zagrazi to Twojemu życiu i zdrowiu. Przede wszystkim musisz pamiętać o sobie – fizyczne przetrwanie jest w tym przypadku najważniejsze.

Jeżeli jesteś bezpieczny(a), pomóż innym w ucieczce. Jeżeli wiesz, gdzie jest napastnik, możesz poinformować o tym fakcie inne osoby znajdujące się na Twojej drodze ucieczki. Wskaż im bezpieczną drogę ewakuacji, jeżeli posiadasz taką wiedzę.

Nie chwytaj od razu za telefon, wykręcając numer jednostki policji. Dzwon, gdy już jesteś bezpieczny(a). Podaj lokalizację miejsca, gdzie nastąpiło zdarzenie, by operator wiedział gdzie wysłać służby. Następnie w kilku zdaniach opisz zdarzenie. Po zakończonej rozmowie nie wyłączaj telefonu.

→ *Ukryj się, jeśli nie możesz uciec*

Schowaj się, jeżeli ucieczka nie jest możliwa – za wszelką cenę należy unikać konfrontacji z terrorystą. Jeżeli nie wiesz gdzie znajduje się napastnik bądź z różnych powodów ucieczka jest niemożliwa, pozostań w miejscu którym jesteś *i schowaj się.*

Zamknij lub zablokuj drzwi, by utrudnić dostęp do miejsca, w którym się znajdujesz. Celem napastnika jest zabicie jak największej liczby osób, w jak najkrótszym czasie – jest szansa, że nie będzie tracił czasu na forsowanie przeszkód. Zabiera to za dużo czasu. Szuka „łatwych” ofiar. Możesz zastawić zamknięte drzwi np. meblami znajdującymi się w pomieszczeniu itp.

Będąc w ukryciu wycisz swój telefon komórkowy i wszystkie dźwięki – zachowaj ciszę. Terrorysta znajdzie kryjówkę, gdy usłyszysz telefon. Każdy hałas może spowodować, że napastnik uda się w miejsce, skąd słyszy głosy. Jeżeli znajdujesz się w pomieszczeniu z innymi osobami, musisz zmusić ich do zachowania spokoju. Pamiętaj, wycisz dźwięk, ale nie wyłączaj telefonu – możesz go wykorzystać do wezwania pomocy, gdy minie bezpośrednie zagrożenie.

Pozostając w ukryciu, schowaj się za przedmiotami znajdującymi się w pobliżu i nie wychodź. Zgaś światło. Policjancim którzy przybędą na miejsce znajdą Cię. Nie wychodź z ukrycia, nawet gdy widzisz policjanta. W ataku na wyspie Utoja – zamachowiec Anders Breivik ubrany był w mundur policyjny.

Gdy ucieczka i ukrycie nie są możliwe, *walcz*. Pamiętaj o tym, że przeciwnik ma najczęściej broń palną. Nie będzie się z Tobą szarpał, przepychał. Musisz zrobić wszystko, by jej nie użył.

Atak musi być zdecydowany, należy włożyć w niego całą siłę i działać agresywnie. *Stawką jest życie.* W walce należy wykorzystać wszystkie możliwe środki (np. przedmioty). Terrorysta, mając broń, ma zdecydowaną przewagę. Jeżeli to możliwe należy działać zespołowo. Atak będzie bardziej skuteczny.

3. Zagrożenie bombowe. Sposób zachowania

Terroryści, szczególnie chętnie sięgają po ten rodzaj zamachów, ze względu na duży efekt oddziaływania na świadków zdarzenia – zarówno bezpośrednich, jak i oglądających przekazy medialne. Nawet stosunkowo niewielki ładunek, zdetonowany w zatłoczonym miejscu publicznym, może spowodować wiele ofiar śmiertelnych i rannych.

Co może być zagrożeniem?

- ładunki wybuchowe, wykorzystywane w zamachach terrorystycznych, mogą mieć bardzo różną formę;
- dostarczane urządzenia wybuchowe lub zapalające (listy, paczki dostarczane pocztą lub osobiście);
- improwizowane urządzenia wybuchowe (bomby domowej roboty) w budynku;
- improwizowane urządzenia wybuchowe na zewnątrz budynku;
- bomby samochodowe.

Gdy znajdziesz podejrzany przedmiot i przypuszczasz, że może to być bomba, albo wiesz o możliwości podłożenia ładunku wybuchowego, działaj zgodnie z poniższą instrukcją:

- powiadom służby. W zależności od sytuacji i lokalizacji może to być np. policja, służby ochrony kolei, administrator galerii handlowej itp.;
- nie dotykaj przedmiotów pozostawionych bez opieki. Powiadom służby, gdy taki przedmiot znajdziesz;
- każdy przedmiot, z którego wystają przewody, wydobywa się gaz, płyn, zapach, powinien być uznany za podejrzany;
- jeżeli widzisz podejrzany przedmiot – „bombę”, ona także widzi Ciebie. Znajdujesz się w polu jej rażenia. Nie używaj w bezpośrednim sąsiedztwie telefonów i nadajników radiowych;
- myśl. Nie przyjmuj żadnych pakunków od obcych osób, nie pozostawiaj własnych bagaży bez opieki, możesz zostać wykorzystany, albo przysporzyć pracy służbom ochrony;
- zachowaj spokój. Poinformuj znajdujących się w pobliżu o potencjalnym zagrożeniu, ale staraj się nie wywołać paniki;
- zastanów się jak bezpiecznie opuścić miejsce zagrożenia – budynku, metra, stadionu i innych zatłoczonych miejsc;

- w czasie ewakuacji zwróć uwagę na tłukące się i ciężkie obiekty, które może przesunąć wybuch i zapamiętaj elementy z najbliższego otoczenia;
- po poinformowaniu i przybyciu policji to ona przejmuje dalsze kierowanie akcją, więc bezwzględnie wykonuj polecenia funkcjonariuszy.

4. Sytuacja zakładnicza

Pojmanie przez terrorystów, jest zdarzeniem ekstremalnym, wystawiającym życie zakładnika na bezpośrednie niebezpieczeństwo. To czy uda się przeżyć, zależy w dużej mierze od zachowania samych pojmanych. Pamiętaj, gdy stajesz się zakładnikiem, terroryści nie chcą Cię zabić – przynajmniej nie od razu. Walczysz o czas i życie.

5. Pojmanie

To moment krytyczny. Zachowaj spokój – terroryści mają plan działania, ale także podlegają stresowi – sytuacja może łatwo wymknąć się spod kontroli, co stanowi zagrożenie dla życia i zdrowia osób pojmanych. Celem terrorystów jest podporządkowanie sobie otoczenia, a działania zakładnika mogą prowadzić do bezpośredniej agresji. Na tym początkowym etapie, może panować zamieszanie, dzięki czemu może pojawić się realna szansa na ucieczkę. Decyzja o niej musi być zrealizowana szybko i zdecydowanie. Pamiętaj jednak, że próba ucieczki może być powodem wykonania egzekucji na zakładniku. Terroryści w pierwszej kolejności dbają o własne bezpieczeństwo i życie, więc Twoje zachowanie mogą potraktować jako zagrożenie. Uciekaj tylko, gdy masz pewność, że się uda. W innym przypadku wykonuj rozkazy terrorystów. Gdy terroryści przejmą kontrolę nad pojmanymi, napięcie spadnie i Twoje szanse na przeżycie wzrosną.

6. Zachowanie w czasie porwania

Zasada ogólna – współpracuj z terrorystami (do pewnego stopnia), komunikuj swoje potrzeby i nie prowokuj. Pamiętaj, to oni panują nad Twoim życiem.

Podstawowe zasady w czasie porwania:

- jeżeli jesteś pojmany(a) nie patrz terrorystom w oczy, unikaj wzroku. Patrzenie w oczy jest traktowane jak prowokacja/wyzwanie. Może spowodować agresję.

Zakładnik powinien jej za wszelką cenę unikać;

- jeżeli nie możesz wykonać polecenia terrorysty (np. nie możesz się ruszyć) poinformuj o tym bez agresji;
- nigdy nie odwracaj się do terrorystów plecami – może być to zinterpretowane jak lekceważenie;
- nie okazuj lekceważenia. Nie bądź w żaden sposób agresywny lub prowokujący;
- wykonuj polecenia (np. oddaj telefon na żądanie itp.), nie oszukuj. Jeżeli terrorysty złapią Cię na oszustwie, mogą użyć siły, by cię ukarać, a nawet dokonać egzekucji;
- staraj się zachować spokój. Objawy paniki, brak kontroli, mogą zostać odczytane jako zagrożenie. Osoby niewykonujące poleceń terrorystów mogą być potraktowane jak zbędne obciążenie.
- Gdy jesteś przetrzymywany przez dłuższy czas (dni, tygodnie, miesiące), *staraj się nawiązać prostą więź z porywaczami*. Muszą dostrzec w Tobie człowieka, nie przedmiot. W takich przypadkach będą mniej skłonni do użycia siły fizycznej – Twoje szanse na przeżycie wrosną. Co wówczas należy robić:
- staraj się zachować siły fizyczne i psychiczne. spożywaj posiłki, wypracuj codzienny model funkcjonowania.
- zachowaj godność w relacjach z porywaczami. Ze względu na sytuację współpracuj, ale nie przyjmuj postawy całkowitej poddańczej.
- nie stawiaj jednak aktywnego oporu – pobicie w warunkach porwania pozbawi Cię sił i może zabić.

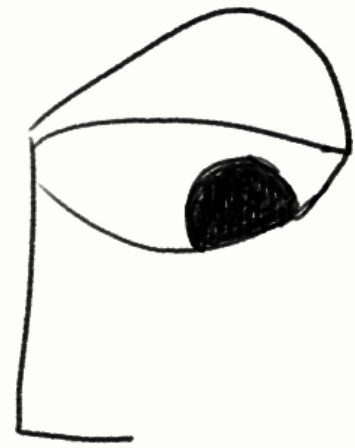
7. Akcja antyterrorystyczna – uwolnienie

Podobnie, jak w momencie porwania, to moment krytyczny. Możesz paść ofiarą wymiany ognia. *Pamiętaj, że do momentu pełnej identyfikacji, jesteś dla antyterrorystów potencjalnym zamachowcem – oni mają Cię uwolnić, ale dbają też o swoje życie.*

Nie uciekaj, znajdź osłonę, chroń głowę. W przypadku użycia granatów chroń głowę, wystawiając w kierunku odłamków kończyny i dolną część korpusu. Powtarzaj głośno swoje imię i nazwisko, czekając, aż zidentyfikują Cię służby. Po zakończeniu akcji słuchaj poleceń służb – nie próbuj uciekać z miejsca przetrzymywania bez pozwolenia – możesz zostać uznany za ukrywającego się terrorystę.

ROZDZIAŁ

Kiedy należy wzmóc czujność?

4.3

Należy pamiętać, że nawet perfekcyjnie zaplanowany zamach może zostać udaremniony, jeżeli zachowamy czujność.

Oznacza to potrzebę zwracania uwagi na sytuacje i zachowania, które „odbiegają” od tzw. normy, są nietypowe, albo mają cechy wyraźnie wskazujące na istnienie zagrożenia. Dotyczy to zarówno osób, jak i przedmiotów. Zdeterminowany i przygotowany do działania terrorysta, jest dla „cywila” niezwykle trudnym przeciwnikiem, ale nawet on podlega bardzo dużemu stresowi związanemu z realizowanym atakiem. Taki stres powoduje często charakterystyczne zachowania i reakcje organizmu. W połączeniu z nietypowym ubiorem, sposobem poruszania się, może to stanowić wskazówkę nadchodzącego zagrożenia. Jeżeli ktoś namiętnie filmuje zabytki – to norma. Jeżeli jednak przez kilka godzin obserwuje np. lotnisko, skrupulatnie notując częstotliwość policyjnych patroli – to jest to już zachowanie nietypowe.

Nawet będąc zwykłym „cywilem”, należy zwracać uwagę na osobliwości, które w sposób widoczny kontrastują z rutyną.

Czym więcej takich elementów uda się zidentyfikować, tym prawdopodobieństwo zagrożenia staje się większe. Jeżeli coś wydaje się osobliwe albo podejrzane, należy wzmóc czujność i powiadomić służby. Nawet jeżeli to fałszywy alarm, lepiej sprawdzić, niż nie zrobić nic. Należy jednak pamiętać, że odpowiednio zareagować powinny odpowiedzialne za to służby. *Cywil może być istotnym źródłem informacji o zagrożeniu, nie powinien jednak podejmować działań – nie należy zatem udawać bohatera.*

1. Sygnały ostrzegawcze przed zamachem terrorystycznym

Zamach terrorystyczny jest skomplikowaną operacją wymagającą przygotowania. Uważne obserwowanie otoczenia, może w pewnych przypadkach pomóc we wczesnym wykryciu zagrożenia – proces przygotowania zamachu może zostać przerwany.

Przykłady sytuacji, które powinny zwrócić uwagę w życiu codziennym:

- należy zwracać uwagę na osoby, które kupują duże ilości materiałów chemicznych. Jeżeli nie jest to związane z ich profesjonalną/typową działalnością. Jeżeli księgowy albo dentysta kupuje duże ilości nawozów i innych chemicznych środków rolniczych – składując je w wynajętym garażu w mieście, to powinno wzmóc czujność;
- należy zwracać uwagę na obcokrajowców, którzy wynajmują na krótko mieszkania. Skłonić do zastanowienia powinny zmiany ich zachowania, zwiększona aktywność, nietypowe, odbiegające od normy, nerwowe zachowania, zwiększona liczba osób, które je odwiedzają. Wszelkie osobliwości kontrastujące z codzienną rutyną.
- należy zwracać uwagę na osoby, które w miejscach publicznych zachowują się niezgodnie z ich przeznaczeniem – np. prowadzą obserwację służb ochrony w galerii handlowej, zamiast zająć się zakupami, obserwują patrole policyjne itp.
- uwagę powinny zwrócić osoby fotografujące, filmujące obiekty przemysłowe, węzły komunikacyjne, miejsca kultu, stacje przesiadkowe, centra handlowe, obiekty administracji etc. Część z nich np. obiekty wojskowe mogą być objęte nawet zakazem fotografowania. Potencjalni zamachowcy mogą w ten sposób przygotowywać zamach – warto przerwać ten proceder;
- nagła zmiana sposobu zachowania się i stylu życia sąsiadów bądź znajomych, w szczególności wypowiedzi, które mogą świadczyć o radykalizacji poglądów i postaw, także powinna być powodem do zastanowienia;
- naszą uwagę powinny przykuwać zachowania specyficzne, odbiegające od rutyny. Zazwyczaj wyjaśnienie jest banalne – nie znaczy to jednak, że nie warto być czujnym. Jeżeli zawiadomienie służb okaże się fałszywym alarmem, nic się nie stanie, a czasami może pomóc.

- Zamachowiec, przygotowujący atak podlega bardzo silnej reakcji stresowej. Może ona objawiać się różnymi symptomami, które powinny zwrócić uwagę. Szczególną uwagę należy zachować w miejscach publicznych skupiających duże rzesze ludzi – galerie handlowe, miejsca kultu i imprez masowych etc.

Oznaki anomalii w zachowaniu (behawioralnych), mogące być oznaką zagrożenia to:

- brak reakcji na bodźce;
- puste spojrzenie;
- pocenie się;
- zaabsorbowanie;
- nerwowy uśmiech, chichot;
- wynędzniały wygląd;
- mamrotanie, mówienie do siebie;
- nerwowe tiki itp.

Inne oznaki zagrożenia, wskazujące na potencjalne niebezpieczeństwo (np. ukryta bomba) związane są np. ze specyfiką ubioru, zdeformowaniem sylwetki, czy problemami w poruszaniu np.:

- sprawca przebrany za kobietę ciężarną;
- ubranie jest nieadekwatne do temperatury (za ciepłe);
- ubranie jest zbyt luźne, źle dopasowane, bardzo długie, ciężkie;
- widoczne jest nietypowe bądź podejrzane wybrzuszenie;
- tors jest nadzwyczaj obszerny;
- sztywność sylwetki;
- nierówny chód;
- ciężki plecak, walizka, torba, paczka, pudełko;
- widoczny pas wybuchowy;
- kable wystające z rękawa.

Należy pamiętać, że obserwowane anomalie mają zazwyczaj proste, banalne wyjaśnienie. Im więcej jednak anomalii możemy zaobserwować, tym bardziej powinno zachować się czujność.

2. Stopnie i rodzaje alarmowania oraz warunki ich wprowadzenia

Na podstawie art.7 ust. 4 ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. Nr 89 poz.590 z późn.zm.) wprowadzono Zarządzenie Nr 18 Prezesa Rady Ministrów z dn.02 marca 2016 r. w sprawie wykazu przedsięwzięć i procedur systemu zarządzania kryzysowego.

Częścią tego zarządzenia jest załącznik nr 1, który określa stopnie alarmowe i stopnie alarmowe dla zagrożeń w cyberprzestrzeni Rzeczypospolitej Polskiej, zwane dalej „stopniami alarmowymi CRP”. Zadania określone w ramach stopni alarmowych lub stopni alarmowych CRP obejmują przedsięwzięcia realizowane w celu przeciwdziałania wystąpieniu zdarzenia o charakterze terrorystycznym, lub sabotażowym i minimalizacji jego skutków.

Stopnie zagrożeń są wprowadzane – w zależności od obszaru, w drodze zarządzenia przez:

- Prezesa Rady Ministrów, na obszarze kilku województw lub na całym terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- ministra lub kierownika urzędu centralnego w odniesieniu do wszystkich, lub wybranych kierowników podległych, podporządkowanych i nadzorowanych organów, jednostek organizacyjnych, urzędów;
- wojewodę w stosunku do obszarów, obiektów i urządzeń według właściwości miejscowej, na obszarze całego lub części województwa¹²².

Zgodnie z literą zarządzenia (załącznik nr 1, pkt.10) Szef Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego określa aktualny poziom zagrożenia terrorystycznego dla Rzeczypospolitej Polskiej oraz podaje do publicznej wiadomości informację w tym zakresie. Działanie to ma charakter informacyjny.

Wyróżnia się cztery poziomy zagrożenia terrorystycznego:

- poziom niski – któremu nadaje się kolor zielony, oznacza, że brak jest informacji wskazujących na bezpośrednie zagrożenie o charakterze terrorystycznym dla Rzeczypospolitej Polskiej;
- poziom umiarkowany – któremu nadaje się kolor żółty, oznacza, że zdarzenie

o charakterze terrorystycznym jest mało prawdopodobne, ale występują informacje wskazujące na możliwość jego wystąpienia;

- poziom wysoki – któremu nadaje się kolor pomarańczowy, oznacza, że zdarzenie o charakterze terrorystycznym jest prawdopodobne oraz występują potwierdzone informacje o możliwości jego wystąpienia;
- poziom bardzo wysoki – któremu nadaje się kolor czerwony, oznacza, że wystąpiło zdarzenie o charakterze terrorystycznym lub uzyskane informacje wskazują na końcową fazę jego przygotowania.¹²³

W przypadku określenia poziomu zagrożenia terrorystycznego jako umiarkowanego, wysokiego i bardzo wysokiego, informowane o tym fakcie są organy uprawnione do wprowadzenia stopnia alarmowego lub stopnia alarmowego CRP. Określenie poziomu zagrożenia terrorystycznego jako umiarkowanego, wysokiego i bardzo wysokiego może stanowić przesłankę zalecenia przez Szefa ABW, wprowadzenia przez uprawniony organ stopnia alarmowego lub stopnia alarmowego CRP.

W przypadku zagrożenia wystąpieniem zdarzenia o charakterze terrorystycznym lub sabotażowym albo w przypadku wystąpienia takiego zdarzenia organy uprawnione wprowadzają jeden z czterech stopni:¹²⁴

- pierwszy stopień alarmowy (ALFA) – pierwszy stopień alarmowy CRP (ALFA–CRP). Poziom Alfa można wprowadzić w przypadku uzyskania informacji o możliwości wystąpienia zdarzenia o charakterze terrorystycznym, którego rodzaj i zakres jest trudny do przewidzenia, niemożliwe jest precyzyjne określenie ewentualnego celu ataku. Jest to ostrzeżenie ogólne, odnoszące się do sytuacji, nieuzasadniające wprowadzenia stopni wyższych;
- drugi stopień alarmowy (BRAVO) – drugi stopień alarmowy CRP (BRAVO–CRP). Poziom Bravo wprowadza się w przypadku zaistnienia zwiększonego i przewidywalnego zagrożenia wystąpieniem zdarzenia o charakterze terrorystycznym, jednak konkretny cel ataku nie został zidentyfikowany. Wiedza służb wskazuje na prawdopodobieństwo wystąpienia zamachu, ale bez możliwości określenia celu;
- trzeci stopień alarmowy (CHARLIE) – trzeci stopień alarmowy CRP (CHARLIE–CRP). Poziom Charlie można wprowadzić w przypadku, jeżeli zaistniało konkretne zdarzenie, potwierdzające cel potencjalnego ataku terrorystycznego lub sabotażowego, godzącego w bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej lub

¹²² Patrz: Zarządzenie Nr 18 Prezesa Rady Ministrów z dn. 02 marca 2016 r. w sprawie wykazu przedsięwzięć i procedur systemu zarządzania kryzysowego, zał nr 1 pkt. 2, https://www.stawiguda.pl/userfiles/oc/Komunikaty_zew/Zarz%C4%85dzenie%20nr%2018%20Prezesa%20Rady%20Ministr%C3%B3w%20z%20dnia%202%20marca%202016%20r.pdf

¹²³ Patrz: : Zarządzenie Nr 18 Prezesa Rady Ministrów z dn. 02 marca 2016 r. [...], zał nr 1 pkt 11

¹²⁴ Ibidem. Zał. nr 1 pkt.13

bezpieczeństwo innych państw, lub organizacji międzynarodowej i stwarzającego potencjalne zagrożenie dla Polski, albo w przypadku uzyskania wiarygodnych i potwierdzonych informacji o planowanym zdarzeniu o charakterze terrorystycznym lub sabotażowym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

A także w sytuacji, uzyskania wiarygodnych i potwierdzonych informacji o planowanym zdarzeniu o charakterze terrorystycznym, którego skutki mogą dotyczyć obywateli polskich przebywających za granicą lub instytucji polskich albo polskiej infrastruktury mieszczących się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej.

Służby wiedzą w tym przypadku, że planowany jest zamach terrorystyczny;

- czwarty stopień alarmowy (DELTA) – czwarty stopień alarmowy CRP (DELTA–CRP). Najwyższy stopień alarmowy Delta, wprowadzany jest w przypadku wystąpienia zdarzenia o charakterze terrorystycznym powodujący zagrożenie bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, albo bezpieczeństwa innego państwa lub organizacji międzynarodowej oraz stwarzającego zagrożenie dla Rzeczypospolitej Polskiej. Poziom Delta wprowadzany jest także w przypadku gdy uzyskane informacje wskazują na zaawansowaną fazę przygotowań do zdarzenia o charakterze terrorystycznym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej bądź, które ma być wymierzone w obywateli polskich przebywających za granicą lub w instytucje polskie albo polską infrastrukturę mieszczące się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, a zebrane informacje wskazują jednocześnie na nieuchronność takiego zdarzenia.¹²⁵

Należy mieć świadomość, że w zależności od rozwoju sytuacji, informacji zdobywanych przez odpowiednie służby, możliwe jest wprowadzenie wyższych lub niższych stopni alarmowych (stopni alarmowych CRP), z pominięciem stopni pośrednich. Po wprowadzeniu stopnia alarmowego (stopnia alarmowego CRP), Zarządzenie Nr 18 Prezesa Rady Ministrów z dn. 02 marca 2016 r., przewiduje zadania przeznaczone do realizacji przez organy administracji publicznej. Wykaz tych zadań wskazują punkty od 31 do 41 załącznika nr 1, powyższego zarządzenia.¹²⁶

¹²⁵ Patrz: Rodzaje stopni alarmowych, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, <https://www.gov.pl/web/mswia/rodzaje-stopni-alarmowych> 29.09.2021

¹²⁶ Zarządzenie Nr 18 Prezesa Rady Ministrów z dn. 02 marca 2016 r. w sprawie wykazu przedsięwzięć i procedur systemu zarządzania kryzysowego, zał nr 1 pkt. 31 i dalsze https://www.stawiguda.pl/userfiles/OC/Komunikaty_zew/Zarz%C4%85dzenie%20nr%2018%20Prezesa%20Rady%20Ministr%C3%B3w%20z%20dnia%202%20marca%202016%20r.pdf

Opracowanie merytoryczne
Przewodnika dla nauczycieli i trenerów:

ROZDZIAŁ 1

Media i informacje – dr Agnieszka Bukowska
Bezpiecznie w sieci – dr Magdalena El Ghamari
Cyberbezpieczeństwo – dr Łukasz Tolak

ROZDZIAŁ 2 – dr Agnieszka Bukowska

ROZDZIAŁ 3 – dr Magdalena El Ghamari

ROZDZIAŁ 4 – dr Łukasz Tolak

Opracowanie graficzne – Zofia Karpowicz

Warszawa 2021

